Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 5
Haziran 1968 - 250 Kuruş

1957

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatlarıyla ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimizin yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında

ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Moran 1017 - H.T.M. 18.

Çemberlitaş
Fotoğraf: Mehmet Rado

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türk Tarihçiliği Müspet Tenkit Fikrinden Mahrumdur . . . 4
Hz. İsa'nın Gerildiği Haç Çemberlitaş'ın Altındadır 5
Cami Alemleri 11
Cengiz'in Hayat Hikâyesi: Yesugâ'nın Oğlu 12
Mütarekede İstanbul 17
Kızılay'ın Yüzüncü Yıldönümü 23
XVIII. Yüzyılda Türkiye'ye Gelen Yabancı Ressamlar . . . 27
Beyoğlu, Pera İken 35
Çin İhtilâli 40
Churchill'in Hayatı 47
Tarihe Akan Bir Ay 53
Resimlerle Eski Türkiye 54
Karikatür 58
İstanbul'da İlk Köprüler 60
Kitaplar Arasında 62
Tarih Postası 64
Tarih Bilmecesi 66

Vilâyetlerimizin Tarihi

Çorum 353
Edirne 360
Hatay 371
Artvin 378

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Haziran 1968 Yıl: 4 Cilt: 1
Sayı: 5 Sıra: 41

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Türk Tarihçiliği Müsbet Tenkit Fikrinden Mahrumdur

BÜTÜN ilimlerde olduğu gibi, tarih ilmi de, müsbet tenkit ve tenkidî fikir olmaksızın yükselemez. Bu bir müteârifedir ki, tevil edilemez. Tevil etmeye kalkışan, konuştukça bataklığa gömülür.

Bizim tarihçiliğimiz bu bakımdan ne durumda? Bu makalemizde, kısaca bu mevzua temas etmek istiyoruz.

Müesseselerin teşekkül edemediği, zâhiren teşekkül etmiş görünse bile iyice oturamadığı, milletlerarası seviyeye yükselemediği bütün cemiyetlerde iş, şahıslar tarafından görülür. Bu fikrimizi biraz açalım: az gelişmiş toplumlarda iyi iş de, kötü iş de şahısların eseridir. Parlak bir şahsiyet gelir, başarılı işler yapar. Fakat başarı onun çekilmesiyle biter. Aynı yolu takip edecek müesseseler olmadığı veya yetersiz bulunduğu için, iş, gene parlak bir şahsiyeti bekler. Bu arada dâvayı ele alan yetersiz veya az yeterli şahıslar, işleri karıştırmaktan öteye bir şey yapamazlar.

Düşmanları dahi tasdik etmişlerdir ki, Türkiye'de Batılı mânasıyle tarihçiliğin kurucusu Fuad Köprülü'dür. Umumî Türk tarihi, Türk medeniyeti ve Türk müesseseleri tarihi, tasavvuf ve halk edebiyatları tarihi, klasik şiir tarihi, Türk hukuk ve iktisat tarihi gibi pek çeşitli mevzularda, bugün birçok tarihçimiz için âdeta akıl almaz sayılabilecek bir érudition gösteren Köprülü, aynı derecede mühim eserler bırakmıştır.

1913'te Türk Edebiyatında Usûl gibi daha başlığı yeni bir devri müjdeleyen monografisinden 1950'de bakan olmasına kadar tam 37 yıl Türk tarihçiliğine, Köprülü hâkim olmuştur.

O devrin belli başlı bütün kültür mecmualarını, hattâ gazetelerini gözden geçiriniz. Köprülü'nün uyarıcı makaleleriyle doludur. Köprülü, tenkit fikrini daima ayakta tutmuştur. 1913-1950 arasında yayınlanmış hiç bir mühim tarih, hattâ kültür kitabı yoktur ki, Köprülü'nün kalemiyle müsbet veya menfî şekilde, meziyetleri açıklanıp kusurları gösterilerek değerlendirilmiş olmasın.

Bugün tarihçiliğimiz, kitap tenkidi bakımından âdeta ölmüş gibidir. Kitaplar, ansiklopediler, kültür mecmuaları ortalığı kapladığı halde, bu yayınları değerlendiren ikaz edici tenkitler yoktur.

Arada bir, şahsî çıkarlarla en ilmî mecmualarda birbirleriyle küfürleşen tarihçilerimiz vardır. Fakat tarih ilmini ileri götürücü gerçek, bilgili, müsbet tenkitler görülmüyor.

Ama bu tenkitler sözlü olarak yapılıyor. Niçin yazıya intikal etmediği sorulunca, aynı fakültede, kürsüde, kurumda, teşekkülde yan yana oturdukları, beraber çalıştıkları arkadaşlarını hırpalamak istemedikleri gerekçesiyle karşılaşılmaktadır.

Kitap tenkitleri, bir medhiye, karşılıklı birer tâviz verme ve pohpohlama yazıları derekesine düşmüştür.

Hayatlarında -zaten çok mahdut olan- yazılarından hiç biri ilmî tenkit süzgecinden geçmemiş ilim adamlarımız pek çoktur. Bu şekilde Ortaçağ havası içinde yetişip, ileri bir yaşa gelen ilim adamının en mutedil tenkitlerden sinirleneceği, hatalarını tekrarlayacağı muhakkaktır.

Türk tarihçiliği bakımından tenkitsiz tarih ilminin getireceği mahzurları gören zeki ilim adamlarımız vardır. Türk tarihçiliğini, Köprülü'den önceki skolastik medrese müverrihliğine doğru iten bugünkü ortamı dağıtıp açmak, şahsî rekabet, kıskançlık ve menfaatlerin ötesinde müsbet tenkit müessesesini işletmek için, ümidimiz onlardadır.

✳

Hz. İsa'nın Gerildiği Haç'ın Çemberlitaş'ın Altında Olduğuna Dair Deliller Kuvvetleniyor

★ **Heybeliada Ruhanî Okulu mensupları Hz. İsa'nın üzerine gerildiği Haç'ın Çemberlitaş'ın altında olduğuna inanıyorlar.**

★ Papa'nın İstanbul mümessili gerçek Haç'ın bir parçasının İstanbul'da olduğundan emin.

★ **Yunan Ansiklopedisi Konstantin'in annesi Helena'nın Haç'ı Kudüs'ten İstanbul'a getirdiğini, önce Çemberlitaş'ın üstüne konduğunu ve sonra altına gömüldüğünü yazıyor.**

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraf: Tamer Güvenç

YAPILDIĞINDAN bu yana yüzyılların kucakladığı Çemberlitaş, Hıristiyanlarca kutsal olan, Hz. İsa'nın gerildiği Haç'ı gerçekten temelinde bulunduruyor mu?

Bu ilgi çekici konu gerek din âlemini, gerekse ilim dünyasını yüzyıllar boyunca meşgul etmiştir. Roma İmparatoru Büyük Konstantin'in annesi imparatoriçe Helena, Kudüs'ü ziyaretinde Haç'a ait kalıntıları bulup onları İstanbul'a getiriyor. Konstantin de, bu değerli hatıranın sonraki yıllarda kaybolacağını düşünüp Haç'ı bir yere saklıyor.

Şevket Rado, geçen sayımızda yayınladığımız makalesinde, XVII. asra ait bir yazma eserde gördüğü kayda dayanarak bahsedilen Haç'ın Çemberlitaş'ın altında saklandığını ileri süren önemli bir kaynağı ortaya koymuştu. Bu makalede, Hezâr-

Hz. İsa'nın çarmıhtan indirilişini tasvir eden bir tablo (solda). Çemberlitaş'ın kaidesi eskiden böyleydi. Sonradan takviye maksadıyle bu kabartmaların etrafı duvarla örüldü (sağda).

fen Hüseyin Çelebî'nin Tenkıyhü't-Tevârîh adlı eserinden yapılan iktibas, Haç'ın, Çemberlitaş'ın altında olduğunu açıkça haber veriyordu. Yazımız Hıristiyan âleminde büyük alâka ile karşılanmıştır.

Hıristiyanlar'ın kutsal saydığı Haç'ı, imparatoriçe Helena'nın Kudüs'ten İstanbul'a getirişi şüphesiz ki birçok din adamını ilgilendirmiştir. St. Ambrios ve Severius bu konu üzerine eğilmiş, iki ünlü din tarihçisidir. Eserlerinde Helena'nın Haç'ı nasıl bulduğunu geniş geniş anlatırlar. Ne var ki bu araştırmaların sonuçlarından bazısı bugün elimize geçememiş, büyük çoğunluğu da gerçek vesikalara dayanmadığından ilmî olmak niteliğini kaybetmiştir.

Tarihçi olmayıp da İstanbul'u ziyaret eden Batılı yazarların da Çemberlitaş'la yakından ilgilendiğini görürüz. XIX. yüzyılda İstanbul'a gelen Miss Pardoe, Türk kültür ve maddî hayatına ait birçok değerli gözlem ve araştırmalarını yayınlamış bir yazardır. Miss Pardoe da, bir kitabında, Helena'nın Haç'ı Kudüs'ten getirip Çemberlitaş'ın altında bir şapelde sakladığı, hatta birçok Hıristiyan'ın Çemberlitaş'ın önünden geçerken haç çıkarıp anıtı selâmladığın yazar.

Öte yandan 30-40 yıl önce İngiliz arkeologu Mamboury'nin Çemberlitaş çevresinde bir kazı yaptığı ve o seviyede bazı dehlizlere raslandığı bilinmektedir. Burada Helenistik devre ait bazı eşya da bulunmuştur.

Biz, bu sahada en selâhiyetli kimselerin Hıristiyan ileri gelenleri olacağını düşünerek bu konuda Heybeliada'daki Yüksek Ruhban Okulu ve Papalığın İstanbul temsilcisiyle temas etmeye karar verdik. Herhalde Haç'ın İstanbul'a gelip gelmediği, Çemberlitaş'ın altında olup olmadığı hususunda bizi en iyi aydınlatacak kimseler onlardı.

Heybeliada'daki okul, dünya çapında bir mekteptir. Yüksek din öğrenimi yapmak isteyen genç Ortodoks papazlar, dünyanın birçok ülkelerinden buraya okumaya gelirler.

Ruhban Okulu, adanın hemen en hâkim yerinde. Çok geniş bir bahçenin çevrelediği en azından 80 yıllık eski, ama kunt bir yapı. Dört adam boyu yüksekliğinde tavanlar, mermer sütunlu geniş odalar. Bizi, okulun müdürü Metropolit Maksimus

Repanelis karşıladı. Geçen sayımızda ortaya attığımız iddialara vâkıf. Yazıyı okumuş. Bizi, geniş bir salona aldı. Orta yaşlı, ama dinç. Gülümseyerek:

— Bu, birçok bakımdan mühim bir olay, dedi. Yalnız hemen şunu ilâve edeyim, ben bu okulda okudum, sonra Belçika'ya gidip felsefe ve teoloji üzerine ihtisas yaptım. Ancak bu konuyu derinlemesine incelemiş değilim. İsterseniz bu olayı arkeoloji mütehassısımıza soralım.

Okulun arkeoloji mütehassısı genç bir öğretim üyesi. Hristostomos Konstantinidis. Uzun boylu, genç yüzüne rağmen saçları bembeyaz. Kalın çerçeveli gözlüklerinin ardından nazik gülümseyerek bakıyor. Bu konudaki fikrini sorduk:

— Biz bunları çok sene önce inceledik, diye cevap verdi. Teolojinin önemli olaylarından biridir. Yalnız şu anda pek hatırlayamıyacağım; isterseniz hemen araştırabiliriz.

Okulun kütüphanesinde 40 bin kitap varmış. Sade teoloji değil, çeşitli konularda kitapları olduğunu söyledi müdür.

Hrisostomos Konstantinidis az sonra birkaç kitapla geldi.

— Bakın, bu 24 ciltlik Büyük Yunan Ansiklopedisidir. Orada şöyle yazıyor: «Büyük Konstantin'in annesi St. Helena Kudüs'ü ziyaretinde Haç'tan bir parçayı bularak İstanbul'a getirir. Bunun üzerine Konstantin şehrin merkezinde, çok geniş yumurta biçimde bir meydan yaptırır, forumun ortasına kırmızı taştan bir sütun diktirir ve üzerine de altın bir haç koyar. Helena'nın Kudüs'ten getirdiği haçın parçası da o altın haçın içine konur.»

Metropolit Maksimus Repanilis, birçok klasik din kitabının bu olayı ele aldığını söyledi:

— Hem de o kadar ki, şimdi hatırladım, Haç çok büyükmüş ve çok uzaklardan bir güneş gibi parlarmış. Buna, adını şimdi hatırlayamadığım bir Bizans tarihinde rasladım.

Prof. Konstantinidis'e altın haçın ne olduğunu soruyoruz. Bir yandan elindeki kitabı karıştırıyor, bir yandan da düşünüyor.

— Tarihi pek kesinlikle aklıma gelmedi. Ama Haçlı seferlerinden önce olacak. Bir zelzelede Haç yıkılıyor, bunun üzerine Haç'ı, ama Hz. İsa'nın gerildiği haçın parçasını, sütunun temelinde bir şapel yapıp orada saklamayı uygun buluyorlar. Tarihi de, VII - VIII. asır olabilir. Altın haç da herhalde Latin istilâsında yağmalandı.

İmparator Konstantin'in annesi St. Helena'nın bir taş kabartması.

Papalığın İstanbul temsilcisi Padre Carutenuto (solda) ve St. Antoine kilisesi rahiplerinden Duilio (yukarıda).

Okul müdürü Metropolit Repanelis, söze karıştı:

— Burada iki nokta var. Biri, Haç'ın İstanbul'a getirilişi. Bu, su götürmez bir gerçektir. İkincisi de Haç'ın Çemberlitaş'ın altındaki bir şapelde olması. Arkadaşım size Yunan Ansiklopedisi'nden bir bölüm okudu. Bu bizim için en sağlam mehazlardan biridir. Bir eser daha vardır; G. Jacquemet'nin Katolisizm kitabı. Bu da teoloji ansiklopedisidir. Bu konu orada da genişçe işlenmiştir. İsterseniz getireyim birlikte okuyalım.

Sonra gidip yeşil kaplı kalın bir kitapla geldi. Kitap, Fransızca yazılmış. Birkaç sayfa karıştırdıktan sonra şunları söyledi:

— Bakınız, şurada ne diyor: «Konstantin'in annesi St. Helena, Kudüs'e gidiyor. Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü yerleri görmek istiyor. Ve gerildiği haçın bir parçasını buluyor. Sonra da bunu İstanbul'a getiriyor.» Bazı kaynaklar onu Roma'ya götürdüğünü yazarlar ama bu imkânsızdır bence. Çünkü o devirde Helena 80 yaşındaydı. Zamanın ulaşım zorluğunu düşünürseniz bu fikre siz de hak verirsiniz.

Prof. Konstantinidis de ilâve etti:

— Bakın bir kitap daha buldum. Eusebe'nin de Vitta Konstantinis adlı eserinde Haç'ın IV. asrın başlarında İstanbul'a getirildiğini yazıyor.

— Bu konu çok güzel, bunlar değerli belgeler. Bir de sizin kanaatlerinizi soralım?

Metropolit Repanelis gülerek:

— Efendim, dedi. Okulumuz az önce de ifade ettim, dünyanın sayılı din okullarından biridir. Dünyanın her köşesinden öğrenci alırız, sonra buradan çıkanlar, çeşitli din okullarına, öğretim üyesi olurlar. Geçen yıl iki Ugandalı vardı, bugün bunlar profesör oldular. Bu bakımdan, tarih ve teoloji kaynaklarının dışında bir şey öğretmeyiz. Bakın siz de okudunuz, Haç İstanbul'a getirilmiş ve Çemberlitaş'ın altındaki bir şapele konmuştur. Bugün bir araştırma yapılırsa ne çıkar onu bilmem. Ama bu biraz da inanç meselesidir. Biz de bu konudaki kanaatlerimizi açıkladık.

Haç'ın İstanbul'a getirilip Çemberlitaş'ın altına gömüldüğü sabittir.

Ortodoks Ruhban Okulu hocaları böyle düşünüyor. Acaba bu önemli konuda Katolik âleminin görüş ve kanaatleri nedir? Bunu araştırmak için Papa'nın İstanbul'daki temsilcisinin fikrini almak gerekiyordu.

Papalığın İstanbul temsilcisi Padre Carotenuto bizi nezaketle karşıladı. Genç, orta boylu, güler yüzlü. Daima gülümseyerek konuşuyor:

— St. Helena, Kudüs'e gitmiş ve orada Haç'ın bir parçasını bulmuştur. Bunu da İstanbul'a getirmiş. Zaten Haç'ın bir parçası Kudüs'tedir, bir parçası Roma'da. Her iki yerde de onun için birer kilise yapılmıştır. Haç'ın üçüncü parçası İstanbul'da. Bu, sabittir ama onun için şehrimizde bir kilise yapılmamıştır. Bu bakımdan şu anda kesinlikle nerede olduğunu bilmiyoruz.

Yardımcılarından Georges Marovich de aynı fikirde:

— Evet Haç'ın bir parçasının İstanbul'a getirildiği sabittir ama şu anda nerede olduğunu bilmiyorum. Yalnız bu Haç'ın birçok parçasına, birçok kiliselerde raslanır. Bunların arkasında Vatikan'ın resmî mührü de vardır. Bizim kilisede de bir tane var, isterseniz size göstereyim.

Sonra gidip sarı pirinçten bir haç getirdi. Pirinç haçın tam ortasında çok küçük bir tahta haç vardı. Arkasında da kırmızı bir mühür bulunuyordu.

Daha sonra Beyoğlu'ndaki St. Antoine kilisesine gittik. Bizi rahip Duilio karşıladı. Rahip Duilio çok genç bir İtalyan. Bize Fransızca olarak şunları anlattı:

— Evet, Haç'ın bir parçası Kudüs'te, öteki parçası da Roma'dadır. Üçüncü parçayı St. Helena, İstanbul'a getirmiştir. Ama ben daha çok teoloji üzerinde çalıştım. Bence bu arkeolojinin konusudur. Haç'ın parçası buradadır, buna inanırız ama, kesin olarak şuradadır diyemem.

İlmî araştırmaların ve metodların olayları gerçeklemesi şarttır, ama birçok dinî olayın kabulü biraz da inanç işidir.

Heybeliada'daki Ruhban Okulu Müdürü Metropolit Maksimus Repanelis ile Hrisostomos Konstantinidis, Büyük Yunan Ansiklopedisi'nde, Haç'la ilgili kısmı okuyorlar.

Haç'ın İstanbul'a Getirildiği Bir Gerçektir

Yazan: Yılmaz Öztuna

HAZRET-İ İsa'nın gerildiği «hakikî haç» ın İstanbul'da Çemberlitaş'ın altında olduğu hakkındaki görüşü kuvvetlendirecek deliller mevcuttur. Bu görüşü geçen sayımızda ortaya atan Şevket Rado, Hezârfen Hüseyin Çelebî'nin ve Miss Pardoe'nun Haç'ın Çemberlitaş'ın altında olduğu hakkındaki yazılarını nakletmişti.

Ludwig Voelkl'in 1957'de Münih'te basılan **Der Kaiser Konstantin** adındaki ihtisas monografisinde, bu fikri destekleyecek satırlar vardır. Voelkl, Büyük Konstantin'in Kudüs piskoposu Makaryos'a yazdığı mektuptan ve verdiği emirlerden bahsediyor (s. 157). Büyük Konstantin'in annesi Helena'nın Kudüs'ü ziyareti ve bu sırada Kutsal Şehir'de bulduğu Haç'a ait kalıntıları İstanbul'a getirdiği tarihî bir gerçektir (s. 177). Haç'a ait parçalarla beraber, Hazret-i İsa'nın kanının bulaştığı topraklar da getirilmişti.

Bu kutsal eşya ile beraber, başka kutsal nesneler de bulundu. Bunlar, Hazret-i İsa'nın havârîlerinden Andreas'ın ve **İncil**'i yazı diline geçiren havârîlerden Lukas'ın mantoları idi. Anadolu'nun iki yerinde bulunan mantolar, inşası bitmek üzere olan Havârîyûn Kilisesi'ne konuldu. Haç'la beraber Çemberlitaş'ın altına nakledilip edilmediği hakkında Voelkl bir şey söylemiyor (s. 231).

Encyclopaedia Britannica'nın **Cross** maddesinde, Gerçek Haç'ın 326 yılında İmparatoriçe Helena tarafından bulunmasının, Hıristiyan dininin inanışlarından olduğu belirtiliyor (VI, 753a). Yani Helena'nın İstanbul'a bir Haç getirdiği muhakkaktır. Bu Haç, Hazret-i İsa'nın gerildiği tahta olsun veya olmasın, öyle olduğuna inanılmıştır. Bir Hıristiyan akidesidir. Bu Haç'ın Hazret-i İsa'ya ait olduğu ve İstanbul'da bulunduğu Ortodoks olsun, Katolik olsun, Hıristiyanlar'ın, imanlarının bir parçası olarak inandıkları bir şeydir.

İmparatoriçe Helena'ya Haç'ın gömüldüğü yeri, ihtiyar bir Yahudi göstermiş. Bu sırada Hazret-i İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı üzerinden üç asır geçmişti. Fakat böylesine mühim bir hâdisenin geçtiği mevkiin, Filistin'in o zamanki sâkinlerince unutulmasına imkân olmadığı da açıktır. Zaten Haç'ın bulunduğu 3 mayıs günü, zamanımıza kadar, Hıristiyanlar'ın kutsal günlerinden biri olarak kutlanmıştır.

Haç'ın bir parçasının Kudüs'te kalmış olduğu da anlaşılıyor. Bu parçayı İran Sâsânî şehenşâhı II. Husrev bir ara Kudüs'ten İran'a götürmüş, 15 yıl sonra Bizans İmparatoru Heraklios tarafından geri alınmıştır.

Haç'ın Helena tarafından İstanbul'a getirildiğini St. Ambroise, Rufinus, Sulpicius Severus gibi o çağın en mûteber Hıristiyan tarihçileri yazmaktadırlar. Esasen haç, bunun üzerine Hıristiyan dininin kutsal sembolü olmuştur. İlk üç asırda Hıristiyanlar, haç sembolünü kullanmıyordu.

Bu arada Voelkl, Çemberlitaş'ın temeline platin döküldüğünü de kaydetmektedir.

Bu durumda Çemberlitaş, Hıristiyan dininin belki en mühim ve kutsal yeri oluyor. Bizans çağında bu kutsallığı biliniyordu. Miss Pardoe, XIX. asırda bile Hıristiyan İstanbullular'ın, Çemberlitaş'ın önünden geçerken haç çıkarttıklarını yazıyor. Daha büyük dinî törenlerin yapılmasına ve burasının bir Hıristiyan hac mahalli olmasına her halde Osmanlılar izin vermemişlerdir. Zira burası, İstanbul'un tam merkeziydi ve padişahların oturduğu Topkapı Sarayı'na, Ayasofya gibi en büyük camilere de bir hayli yakındı.

Bu mevzuda resmî Ortodoks ve Katolik makamlarının fikirleri alınmak icap eder. Çemberlitaş'ın, hiç olmazsa Efes derecesinde turistik bir mahal olmaması için ben şahsen hiç bir engel görmüyorum.

Cami Alemleri

Bir bayrak alemi.

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

ETRAFIMIZDAKİ her şey ile ilgilenmenin ne güzel tarafları vardır. Çok eskiden, hemen her gün birçok defalar görmekle uğrumun açılmasına da sebep olan şu kubbelerdeki alemleri, ben de herkes gibi hilâl sanırdım. 1927 - 1929 seneleri arasında Paris'te iken, Edirne'de bulunan hocam Dr. Rif'at Osman ile muhabere ederdim. Bu arada ünlü bir müsteşrikın ricasını yerine getirmek için, gördüğü kubbe alemlerini çizip göndermelerini istedim. Benim vasıtamla Edirne'nin bütün Apis boynuzlu alemlerini çizip gönderdi. Bunları toplayan zat: «Bunların hiç biri hilâl değildir. Eski Mısır'ın Nil ve Bereket ilâhı sayılan Apis'in boynuzudur,» dedi. Demek ki bu Suriye tarikıyle bize geçmiş.

1929 sonunda İstanbul'a avdetimde artık gözlerim cami kubbelerinin ve minarelerinin alemlerinde dolaşmaya başladı. Filhakika bir çoğu hilâl değildi. Fakat uzaktan hilâl gibi görünüyordu. Dikkatli bakılınca farkediliyordu. Hele Süleymaniye'dekilere bir kere dikkatli bakın. Hattâ bayrak alemlerinde aralarına istifli yazılar bile konmuştur. Buna yanlışlıkla «lâle» diyenler de var.

İstanbul'un fethinden, XX. asır başlangıcına kadar (1453 - 1900 arasında) bunlar, birbirinden az farklı, karşılıklı kafasının üstü belli olmak şartıyle inek ve öküz boynuzlarından başka bir şey değildi.

Nasıl ki her türlü cereyanlar bir zaman Avrupa'dan cihana yayıldı ise, daha önceleri de Çin, bugünün Amerika'sı gibiydi. Birçok tesirler oradan dünyaya yayıldı. Bugün de Amerikan modasının her yönü ile karşılaşıyoruz. Milletlerin birbirlerine böyle tesirleri kabil-i inkâr değildir.

İşte Suriye yoluyle bize de bu Mısır'ın Apis boynuzu geçmiş. Artık ananemize girmiş. Yalnız bu mu? Mezar taşlarımız da onlardan geliyor. Bugün ölenlerin İslâmî heykellerinden sayılan mezar taşlarındaki yazılarımızın ananesi de oradan. Daha eskiden bize kadar gelmiş Fallus, düğünlerimize kadar girmiş; bir sırık üzerine kumaş bağlanması oradan geliyor.

Bunu şimdiye kadar neden farketmedik? Zira buna dair dilimizde yazılı bir eser yoktur. Çok kimselere bunu söyledim. Biraz tuhaflarına gitti. Fakat görünce kanaatlerini düzelttiler, hâlâ düzeltmeyenler de var. Kabahat görememelerinde.

Acaba niye böyle olmuştur? Hilâl zannolunduklarından yerlerinde bırakılmış olabilirler. Ancak bu şeklin ananemize girme sebeplerinden biri de her türlü yer sarsıntısı ve felâketlerden kubbelerimizin koruyucusu sayılmasındandır.

Böyle hakikatleri görmezlikten gelerek inkâr edenlere diğer bid'atlere ne suretle uydukları bir an için hatırlatılmalıdır.

Şimdi memleketimizde pek çok sayıda cami yapılmaktadır. Bunlara lâzım olan alemleri hazırlayan ustaların yaptıklarında, hep hilâl görüyoruz. Zira şekli çizenler, nisbetlerine bile dikkat etmeyerek hep hilâli ele alıyorlar. Zira öyle görünüyor. Ve «hilâl» diye kanaat getirdikleri için böyle çiziyorlar.

Hilâl, Eski Türkler'de de olmakla beraber, Eski Mısır'ın Apisi de Orta Doğu sanatına tesir etmiştir kanaatindeyim.

Büyük Cihangir Cengiz Han'ın Doğuşunun Hikâyesi

Cengiz Han

Yesugâ'nın Oğlu

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

ARABALAR ve yağız atlar bir şafak vakti Kerulen kıyısından yukarıya, Berkan Haldon dağlarına doğru yola çıkmıştı. Arkadan Olkont kabilesi kadınlarının çığlıkları, haykırışları duyuluyordu. Çocuklar hâlâ arabaların ardından koşuyor, boz tüylü köpekler durmadan havlıyor, ara sıra durup arkalarından gelen çocukları bekliyorlardı.

En önde giden arabada, başında altın pullar, ipek başörtüler bulunan, atlas elbiseli bir genç kız ağlıyordu. Zaman zaman başını kaldırıp yaşlı gözlerle geriye bakıyor, toz bulutları arkasında gittikçe kaybolan çadırlara, ellerini, kollarını sallayan kalabalığa, bağırışarak koşan çocuklara içini çekerek bakıyordu. Nihayet yolun bir dönemecinde, atlılardan biri dizginleri çevirdi ve arabaya yaklaştı. Eliyle perdeyi çekerek neşeli bir sesle:

— Ulun İga, diye bağırdı. Güzel kızım, haydi sağca git!... Yoo, ağlamak sana yakışır mı?. Sen benim kızımsın, benden yiğit, benden üstün olan bahadır Yesugâ'ya gidiyorsun. Sağca git!...

Genç kız, hıçkırıklar içinde uzanarak, atlının elini tuttu ve öptü.

Sonra kendisini arabanın bir köşesine atarak, çocuklar gibi boğula boğula ağlamaya başladı.

Atlı nihayet perdeyi çekip kapadı. Dizginleri kastı, atını durdurdu. Gözleri buğu buğu olmuştu. Elini kaldırarak gür bir sesle bağırdı:

— Yoldaşlar, sağca gidin!... Bahadır Yesugâ'ya selâm!...

Atlılar da Olkont'un kabilesi reisinin sesine aynı gür sesle cevap verdiler:

— Sağca kalın, Olkontlar'a selâm!...

Ulun İga, böylece, bir eylül sabahı Kayat-Nirun kabilesine gelin gitti. Henüz on beş yaşında idi. Moğollar arasında benzeri az bulunur güzel kızlardan biri idi. Kısa boylu, fakat güzel vücutlu idi. Saçlarını otuz örgü ile arkasına sarkıtıp ayağına atlas bir şalvar geçirdiği zaman herkes ona bakardı.

Bir gün bir su başında kardeşlerinin çamaşırlarını yıkarken bahadır Yesugâ tarafından görülmüştü.

Bahadır Yesugâ, Kubilây'ın soyundan geliyordu. Babası Pertan Bahadır, Kubilây'ın kardeşiydi ve komşuları ile, Çinliler'le dövüşe dövüşe, içinde Onan, Kerulen, Tula ırmaklarının geçtiği büyük toprakların sahibi olmuştu.

Ulun İga, Kayat-Nirun kabilesi topraklarına yaklaştıkça heyecandan tıkanacak gibi oluyordu. Bahadır Yesugâ'yı hiç görmemişti. Onun çirkin, kaba bir erkek olmasından korkuyordu.

Nihayet bir gün bir gecelik uzun bir yolculuktan sonra bir sabah uzaktan çadırlar, tahta evler, bağlar ve bahçeler gö-

ründü. Yol boyunca binlerce insan yürüyordu. Arabaların ve atlıların uzaktan göründüğünü farkedince bu kalabalık birden bire dalgalandı, sonra sesler, haykırışlar duyuldu.

Henüz on beşinde olan güzel gelinin kalbi çatlayacakmış gibi çarpıyordu. Yepyeni bir âleme giriyor ve bu âlem onu korkutuyordu.

Nihayet arabalar yeşil ağaçlarla çevrili bir meydanda durdu ve bütün başlar öndeki arabaya çevrildi. Kalabalığın en önünde duran genç bir adam, sert adımlarla yürüdü. Arabanın perdesini çekti ve içeriye baktı.

Yüzü tatlı bir tebessümle açılmıştı. İçeride, arabanın bir köşesinde oturan genç kızın yüzü ise sapsarıydı. Perde kalkar kalkmaz, heyecan içinde başını kaldırmış, bir çift siyah erkek gözüyle karşılaşmıştı.

Erkek, yüzündeki tebessümü çoğaltarak elini uzattı:

— Hoş geldin Ulun İga, ben erin ... Bahadır Yesugâ, dedi.

Genç kız yüreğinde tatlı bir çarpıntı olduğu halde elini uzattı ve doğrularak arabanın kapısından inmek isterken, Bahadır Yesugâ ellerini onun koltukları arasına koydu ve kaldırıp yere indirdi.

Günler geçiyor ve Ulun İga mutluluk içinde yaşıyordu. Kocasına gelirken niçin o kadar ağladığına, niçin anasının ve babasının yurdunu bırakmak istemeyişine şaşıyordu. Bahadır Yesugâ ona, şimdiye kadar hiç kimsenin veremediği mutluluğu, ömrü, sevinci vermişti. Kocasına tapıyordu ve onu her şeyden çok seviyordu.

Bir sabah yatağından kalkan Ulun İga, karnının içinde bir şeyin oynaştığını duydu ve korkuyla bağırdı. Onun bağırışını duyan yine Bahadır Yesugâ oldu, gözlerini açarak karısına hayretle baktı. Genç kadın parmağıyle karnını göstererek:

— Bir şey var, bir şey var. Hastayım, kurt var burada!... Oynaşıyor!... diye kekeledi. Bahadır Yesugâ, karısı sözünü bitirince şakrak bir kahkaha attı ve sağ dirseği üzerinde doğrularak genç kadının hayretten sararan yüzünü ve saçlarını okşadı:

— Küçük karacam, sen hiç bir şey bilmiyorsun... Kulağını bana getir de, onun ne olduğunu söyleyeyim.

Ulun İga başını eğip Bahadır Yesugâ'nın kulaklarına söylediklerini duyunca, birdenbire kıpkırmızı kesildi, gözleri bir anda yaşla doldu...

SAVAŞ SONUNDA GELEN İKİ HABER

1155 yazının öğlesinde Tatarlar'la Kayat-Nirun askerleri çarpışıyorlardı. İki saat önce başlayan savaş bitmek üzereydi. Tatarlar darmadağın olmuş, bütün kolları bozulmuştu.

Bahadır Yesugâ bir tepe üzerinde ba-

Çin imparatorlarının en büyük dayanağı olan Çin seddi bile, Cengiz Han'ı durduramamıştı.

hadırlarının dövüşünü seyrediyor, düşmanın dağılışına, kaçışına gururla bakıyordu.

Bir asker geldi ve Bahadır Yesugâ'nın önünde diz kırarak heyecanlı bir sesle bağırdı:

— Bahadır Yesugâ, Tatar kumandanı Timuçin Oga öldü.

Bahadır Yesugâ hayretle başına çevirdi:

— Öldü mü? Öldü mü?. Onu kim öldürdü? Yazık, büyük bir askerdi, baha biçilmez bir savaşçı idi...

Asker henüz cevap vermeden dolu dizgin gelen bir atlı kılıcını havaya kaldırarak haykırdı:

— Bahadır Yesugâ'ya müjde!... Ulun İga sana bir erkek getirdi.

Bahadır Yesugâ birinde teessür, diğerinde sevinç bulduğu bu iki haber arasında şaşırmıştı. Kısa bir tereddüt geçirdikten sonra nihayet birini tercih etmek mecburiyetinde kaldı ve gür bir sesle:

— Oğluma selâm verin... Ulun İga'ya saygı gösterin!...

Tepe üzerinde bulunan bütün kumandanlar ve askerler kılıçlarını gökyüzüne doğru kaldırarak haykırdılar:

— Yesugâ'nın oğluna selâm!... Yesugâ'nın oğluna selâm...

Yeni doğan bu çocuğun bir gün korkunç bir hırsla bütün dünyayı istilâ edeceğini kimse aklına getirmedi.

BABASIZ KALAN ÇOCUK

Bahadır Yesugâ, kazandığı zaferin bir hatırası olarak oğluna «Timuçin» ismini verdi. Çünkü Tatar kumandanının ölümüne herkesten çok o acımıştı.

Günler geçiyor ve Timuçin her gün biraz daha büyüyordu. Doğduğu vakit sağ avucunda pelteleşmiş bir kan parçası gören kâhinler, onun büyük, çok büyük bir insan olacağını söylemişti.

Ulun İga, oğlunu büyük bir ihtimam içinde büyütüyordu. Coçı, Kaçun, Tugo isimli üç oğlu daha olmuştu. Fakat hepsinden çok, analık saadetini ilk defa kendisine veren Timuçin'i seviyor, Timuçin'e bakıyordu.

Aradan yıllar geçti ve Timuçin 13 yaşına bastı. O yıl Bahadır Yesugâ, kısa bir hastalıktan sonra gözlerini hayata kapadı. Bu ölüme en çok ağlayan yine Ulun İga olmuştu. Fakat analık, onu dünyaya bağlıyor ve giden kocasının arkasından çok, pek çok ağlamak istediği halde, «hastalanır, ölürüm ve çocuklarım anasız kalır!» endişesiyle acısını yok etmeye çalışıyordu.

Bahadır Yesugâ öldüğü gün Timuçin, Kayat-Nirun kabilesinin reisi olmuştu. Fakat henüz çocuktu ve hiç bir şey bilmiyordu.

Cengiz imparatorluğu.

Cengiz Han'ın imparatorluk arabası. Mücevher kakmalı bu araba, sırasında Cengiz'in devlet büyüklerini de kabul etmesine yetecek kadar geniş idi.

ULUN İGA'NIN ZAFERİ

Bir sabah Kayat-Nirun halkı ayaklandı. Çadırlar toplanmaya, arabalar koşulmaya başladı. Atlılar durmadan sağa sola gidip geliyor, her ağızdan bir ses çıkıyor ve herkes «Taycot» ve «Pargotay» kelimelerini telâffuz ediyordu.

Nihayet yarım saatin içinde kabilenin yarısı arabaları ve atları ile yola çıktı. Bunlar, 13 yaşında bir çocuğa itaat etmek istemeyenlerdi. Ve Taycotlar'ın reisi Pargotay'ın bayrağı altına girmeye karar vermişlerdi.

Atlar ve arabalar ovada kaybolmak üzere iken Ulun İga kendisine sadık kalan halkın arasında birden bire görünüverdi. Başına tunç bir tolga ve sırtına zırhlı bir erkek elbisesi geçirmişti. Atı üzerinde çatık kaşlarla duruyor ve sol elinde bir tuğ tutuyordu.

Küçük vücudundan beklenmeyen gür bir sesle haykırdı:

— Yoldaşlar, ben bir Türk anasıyım. Fakat kanımda bahadırlık kanı var. Oğlum, henüz on üçünde bir erkektir, fakat bu çocuk büyümeyecek mi? Babası gibi dövüşmeyecek mi?... Kılıç tutmayacak mı, ok atmayacak mı?... Bizi bırakıp kaçanlar, bizden olmayanlardır. Oğlumun soyu, yüce hâkan Kubilây'ın soyudur. Bizden ayrılmak isteyenlerden bir kısmı da şeytana uyanlardır. Haydi, kılıçlarınızı kapın, ardımdan gelin, şeytana uyup Bahadır Yesugâ'nın oğlunu bırakanları geri çevirelim!...

Kabile birden bire ayaklandı, erkekler atlarına sıçradılar, kadınlar çocuklarını kucaklayarak arabalarına atladılar. Biraz sonra dolu dizgin ovaya akan atlılar, başlarında Ulun İga olduğu halde, kaçanların ardından yetiştiler. Gerçekten büyük bir dövüş oldu.

YERYÜZÜNÜN EN BÜYÜK HÂKİMİ

Ulun İga'yı elinde kılıç ve tuğ olduğu halde çarpışırken gören Kayat-Nirunlar geri dönmeye, bu cesur ananın kuvvetlerine katılmaya başladılar.

Bir saat süren dövüş, Ulun İga'nın zaferiyle sonuçlandı. Kaçanlardan pek azı öldü, büyük bir kısmı kaçmaktan vazgeçti ve Cengiz'in anası, zafer ve sevinçle geri dönmüş oldu.

Böyle bir anadan dünyaya gelmiş, böyle bir ananın savaş ve iktidar hırsıyle yetişmiş olan Timuçin, «Cengiz» adını ala-

rak ortaya çıktıktan sonra, yeryüzünün en büyük hâkimiyetini kuracağını, en geniş topraklarda, en kudretli hükümdar olacağını hiç kimse aklına getiremezdi. Bütün tahminler doğduğu zaman sağ avucunda görülen pelteleşmiş kan parçasında toplandı. Bu, onun cihangirliğine işaret sayıldı.

CENGİZ, ADIM ADIM YÜKSELİYOR

Timuçin, evvelâ bir kabile reisi oldu. Sonra, civar kabilelere saldırmaya başladı. Bu ilk tecavüzleri daha büyükleri takip etti. O asrın zihniyeti, bir küçük hadiseden bir savaş doğmasını icab ettirirdi. Cengiz, Karayitler'i de, Naymanlar'ı da, Merkitler'i de, Hıyalar'ı da birbiri ardına, küçük vesilelerle ezdi, bunları kendi hudutlarına aldı. Hâkan olduktan sonra da hâkanlık topraklarını genişletmek arzusuna daha büyük bir hırsla sarıldı. Kırgızlar, Oyratlar, Uygurlar bu hırsın birer kurbanı oldular. Bütün bu istilâlar, Cengiz için sanki bir hız alma teşkil etti. İstilâ edilmiş toprakların milyonlarca insanından binlerce kişilik ordular kurulduğu zaman, ilk ve en mühim hedef Çin İmparatorluğu oldu. Cengiz birbiri ardısıra indirdiği darbelerden sonra Çin'e girdi. Çinliler'in en büyük dayanağı olan akıl almaz uzunluktaki meşhur Çin Seddi bile Cengiz'i durduramadı.

Cengiz Han, birçok şehirleri yumruğu altında ezdi, daima ilerledi, daima galip geldi.

Bu zaferler Doğudaki tehlikeyi bertaraf etmişti. Cengiz bu sefer Batı'ya döndü. Kara-Hıtaylar'ı çiğnedi, bu büyük devleti, sonra Güçlük Han'ı ortadan kaldırdı, onlardan sonra da Harzem İmparatorluğu'na saldırdı.

KANLI BİR İSTİLÂ SAVAŞI

Harzem imparatorluğu, Seyhun ve Ceyhun'un suladığı topraklarda doğarak Kafkaslar'a, Anadolu'ya, Suriye çöllerine kadar uzanan bir kudretti. Fakat Cengiz bu kudreti ezmek için bir bahane bulmakta gecikmedi. Tataristan'dan Harzem topraklarına göndermiş olduğu tacirleri idam edildi.

Tacirlerin idamı üzerine, kanlı, tüyler ürpertici bir istilâ savaşı başladı. Harzemliler vatanları için, Cengiz orduları istilâ hırsı ile cehennemî çarpışma yaptılar. Şehirler yandı, yıkıldı, insanlar koyun sürüleri gibi öldürülüp çukurlara dolduruldu. Her şey, bütün Harzem topraklarında her şey kana boyandı. İmparatorluk dağıldığı, dört bir tarafa parça parça düştüğü zaman bile, Cengiz ordularının hırsları oralara kadar yayıldı. Askerleri Hindistan'a kadar indiler. Sind nehrini geçtiler, Lâhûr şehrinde taş üstünde taş bırakmadılar.

Dünyayı yutmak hırsı içinde çırpınan Cengiz'in bundan sonra kısa bir dinlenmeye çekildiğini görürüz. Fakat bu bir dinlenmeden ziyade hazırlanmayı andırır. Çünkü Moğol orduları harekete geçirildiği zaman, hedefleri belli olmuştur. Irak, Azerbaycan, Gürcistan ilk yıkılan kaleler oldu. Kuzeye doğru başlayan istilânın ileri hedefleri Alanlar, Lezgiler'di. Ve nihayet Kıpçak ili kan selleri arasında zaptedildi. Ruslar, bu çığa karşı durmak istediler. Muvaffak olamadılar. Azak kıyılarından derinleme olarak güneyde Rusya toprakları bir başından öteki başa çiğnendi, tahrip edildi.

Bu arada Bulgarlar, Moğol kılıçları altında perişan oldular.

SONRA, OĞULLARI, TORUNLARI...

Dev büyümüş, ihtiyarlamış ve bir takımı kendisi gibi önüne her geleni yutan, yavrular büyütmüştü. Cengiz yeniden Çin'e dönüp yeni krallıklar yıkıp, yeni memleketler istilâ ettikten sonra hırsının o canlı ve kudretli mevcudiyetine rağmen, ayakta duramadı, öldü. Fakat dev yavruları bu hırsa aynen tevarüs etmişlerdi. Oktay Hanın reisliğine geçtikleri zaman bile durmadılar. Tuli de, Çağatay da aynı hız içinde dört tarafa yayıldılar.

Oktay, Çin'e saldırdı, Çin İmparatorluğu'nu yıktı, Kore ele geçirildi, sonra Volga'nın batısındaki topraklara girildi, Bulgar, Kıpçak illeri fetholundu, güney Rusya bir daha, baştan başa ele geçirildi, Moğol süvarileri Polonya'ya girdiler, birçok şehirleri zaptederek Moravya ve Silezya topraklarını bir boydan öteki boya tahrip ettiler. Bu öyle bir akıştı ki, her önüne geleni silip süpürüyordu. Ne Ruslar, ne Lehler, ne Cermenler buna karşı durabildiler. Nihayet Cengizoğulları'nın askerleri Macaristan'a girdi. Macar ordusunu perişan ettiler. Macar ovalarını baştan başa bütün çiğnediler. Bu büyük selden, bu tufan gibi yağmurdan Adriyatik kıyılarına kaçan Macar Kralı Bela'yı oralara kadar takip ettiler. Moğol atları Dalmaçya kumluklarında dolaştı.

Tarih, Cengizoğulları'nın Orta ve Doğu Avrupa, Balkanlar istilâları kadar hiç bir zaman geniş bir istilâ görmemiştir. Çünkü, bu, göz açıp kapayıncaya kadar süratle tatbik edilen bir istilâ idi.

Cengiz'in oğulları ve torunları yeryüzünde gelmiş geçmiş en korkunç savaş izlerinden birini bırakan insanlardır.

I. Dünya Savaşı'na son veren Mondros Mütarekesi 50 yıl önce imzalanmıştı.

Mütarekede İstanbul

Yazan: Vasıl Çınay

UMUMÎ Harp mağlubiyetle sona erip üzerimizden harp idaresinin tazyikı kalkınca, ortalıkta nisbî bir hürriyet havası esmeye başlamıştı. Bu halin ilk neticesi bir gazete ve siyasî fırka bolluğu şeklinde göründü. Harp esnasında Tanin, Akşam, Tercüman gibi mahdut birkaç gazeteye münhasır olarak matbuat sahası şimdi sağnak halinde çıkan gazete ve mecmualarla dolup taşmaya başlamıştı.

Siyasî fırka (parti) bakımından da öyle... Balkan Harbi'ni müteakıp İttihad ve Terakki cemiyet ve fırkasından başka hiç bir siyasî teşekkül kalmadığı halde, şimdi isimleri arasında Millî Israr, Sulh ve Selâmet, Ahali, Demokrat, Sosyal Demokrat gibilerini hatırlayabildiğim bir takım yeni yeni siyasî fırkalar türemişti. Devleti parçalamaktansa Amerika gibi büyük ve tarafsız bir devletin himayesi altına tevdi etmeyi tercih eden manda cereyanını da bunların arasına koymak icabeder. Maamafih, program ve neşriyat, irtica veya bozgunculuk gibi menfî temayüllere dayanarak teşekkül eden bu fırkalardan memlekete bir zarar gelmiş değildir. Yalnız dört harp senesi içinde mecburî bir sükût ve tatil devresi geçirdikten sonra yeniden sahneye çıkan Hürriyet ve İtilâf fırkasının neşriyatı, memlekette bir ikilik ateşinin alevlerini parlatmaya başlamıştı.

O kadar haris ve intikamcı idiler ki, İttihad ve Terakki'nin en müsbet icraatını bile çamurlara bulamaktan çekinmiyorlardı. Meselâ, asrîlik ve yenilik hamlelerini bir dinsizlik, yeni uyanan Türklük ve milliyet cereyanını Osmanlı camiası arasına sokulmuş bir nifak kundağı şeklinde tasvir etmekten geri kalmıyorlardı.

Bu fırkanın uğradığımız felâkete karşı bulduğu çare de kayıtsız, şartsız düşmana teslim olmaktan ibaretti. İngiliz ve Fransızlar, onların nazarında medeniyetin zirvesine yükselmiş, beşeriyete efendilik eden milletlerden olduğu için bizim onlara karşı harbe girişimiz affedilmez bir hata ve hattâ bir cinayetti. Şimdi ne yapıp yapıp bu kusurlarımızı affetirmeye çalışmalıydık. Bu da onların arzularına boyun eğmek ve mutavaat göstermek suretiyle temin edilebilirdi.

Mütarekenin ilk günlerinde çıkan «Vazife» ismindeki muhalefet gazetesi bu maksadı temin için kadını, erkeği, yaşlısı ve çocuğuyle bütün İstanbul halkını Beyazıt meydanında büyük bir miting aktederek İngiliz ve Fransız devletlerinden af dilemeye teşvik ediyordu.

İzzet Paşa kabinesinin istifasını müteakıp iktidara gelen Tevfik Paşa hükümeti,

iki ay kadar süren bir tereddüt devresinden sonra harp mesullerinin tecziyesine başladı. Gerçi, muharebe mağlubiyetimizle neticelendiğine göre, devleti bu badireye sokanların mahkeme huzurunda hesap vermeleri bir zaruret sayılabilirdi. Ancak hükümetin bununla yetinmeyerek İttihadcılar'dan öç almak için büyük mikyasta tevkifata başlayacağı muhakkak görülüyordu. İcraat geciktikçe, efkârı umumiyede uyanan endişe de o nisbette çoğalmakta idi.

KEMAL BEY'İN İDAMI

Kendisinin de hapishaneye gideceğini tahmin eden bir arkadaş bir gün bana evde her kapı çalışında duyduğu heyecan ve telâşını yana yakıla anlattıktan sonra: «Ne şekilde olursa olsun bu işin bir an evvel başlanıp bitirilmesi lâzımdır,» demişti. Evet bu meşkûk günlerin doğurduğu endişe, tevkifatın getireceği fenalıklardan daha az değildi.

Nihayet icraata başlandı. Hükümet erkânından başka İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkez azalarıyle bu cemiyetin bazı vilâyetlerdeki murahhasları ve bazı ordu kumandanlarıyle, vali ve mutasarrıflar v.s. de tevkif edilmişlerdi. Mevkuflardan birçoğu Ermeni tehcirinde medhaldar olmakla maznundular.

Mevkufları muhakeme eden Dîvân-ı Harp ilk idam hükmünü Kemal Bey isminde bir zat hakkında verdi. Tehcir esnasında Yozgat mutasarrıf vekâletinde bulunan bu zat Ermeni katlettirmekle suçlu idi. Tehcir, millî bir dâva mahiyetinde olduğu için bu hüküm umumî efkârda galeyan uyandırdı.

Birkaç İtilâfçı gazete istisna edildiği takdirde, matbuatın geriye kalan kısmı bu hükme aleyhtar bir cephe alarak makaleler yazmaya başladılar. Hele Tasvir-i Efkâr'ın bu meseleye hasrettiği başmakaleyi biz, evde ağlamadan okuyamamıştık.

Hadise günü birçok kimselerin siyaset meydanına gidip: «Müsterih ol Kemal, intikamın alınacak» gibi cümleler sarfıyle ona metanet vermeye çalıştıklarını, o zamanın şiddetli ve sıkı idaresine rağmen cenazesini takip edenlerin şuradan buradan katılanlarla çoğalıp büyüyerek nihayet kalabalık bir cemaat halinde kabristana gidildiğini ve mezarı başında da çok heyecanlı nutuklar irad edildiğini duymuştuk.

Hasılı, vakanın husule getirdiği aksülâmel o kadar şiddetli olmuştu ki, hükü-

Atatürk, Kurtuluş Savaşı sırasında bir cepheyi teftiş ediyor.

İzmir 9 eylül 1922'de düşman işgalinden kurtarılmıştı.

met sinmiş ve artık onu ikinci bir idam takip etmemişti. Bu hadise, Ferid Paşa'nın sadâreti zamanına aittir.

MEVKUFLARIN DURUMU

Mevkuflar o zamanın meşhur bir tevkifhanesi olan Bekir Ağa bölüğünde bulunuyorlardı. Burası, harbiye nezaretine ait müştemilât binalarından biriydi. Abdülhamid idaresinin siyasî mücrimlerinden birçokları mevkufiyet müddetlerini bu binanın bodrum katındaki rutubetli kısımlarda geçirdikleri için bu yerin hafızalarda korkulu bir şöhreti de vardı. Eski harbiye nezareti son zamanda üniversite ittihaz edildikten sonra bir hayli tâdil ve ilâveler gördüğü için Bekir Ağa bölüğünün de eski şeklini kaybetmiş olacağı tabiîdir.

Mevkufları ziyaret men edilmediği için ben de ara sıra arkadaşları görmeye giderdim. Kapıdaki nöbetçi zabitinden bir kart alıp içeriye giren ziyaretçiler, istedikleri kimselerle görüştükten sonra, bu kartı iade etmek suretiyle yine kolayca çıkabiliyorlardı. Binanın bütün oda ve koğuşları mevkuflar tarafından işgal edilmişti. Mukadderatlarının nasıl bir şekilde tecelli edeceklerini bilmemelerine rağmen bu mevkuflar orada neşeli bir haleti ruhiye içinde idiler. Hatta bazılarının isticvap edilirken garip haller takınarak hâkimlerle alay edecek derecede pervasızlık gösterdikleri bile söyleniyordu. Meselâ Dr. Hasan Rıza Bey ismindeki bir zatın, mahkeme huzuruna celbedildiği zaman önce bir Kelime-i Şahâdet getirdikten sonra sorulan suallere mânasız sözlerle mukabele ettiğini ve hâkimlerin ihtarına asla ehemmiyet vermediğini anlatıyorlardı. Bundan maksadı mahkemenin seyrini uzatıp güçleştirmek veya kendisini deli yerine koyup cezadan kurtulmak değil, sadece hâkimlerle alay etmekti.

Bu ziyaretlerim esnasında duyduğum garip bir istihraç vakasından da bahsedeyim. Kemal Bey'in muhakemesinin fena cereyan etmesi karşısında mumaileyh için endişe duyan arkadaşları mevkuflar arasında bulunan Sinop mebusu Hasan Fehmi hocaya müracaat ederek Kur'an-ı Kerîm'den bir istihraçda bulunmasını rica etmişler. Fehmi Efendi abdestini alıp duasını okuduktan sonra Kur'an-ı Kerîm'i açınca «Ve ma erselnâke illâ rahmeten lil âlemîn» âyetinin çıktığını görmüş. Bunun üzerine yanındakilere dönerek:

— Allahu âlem bu kazayı Kemal atlatamayacak. Fakat onun akıbetinden âleme

İmparatorluğun başkenti işgal altında. Mütareke günlerinde Boğaziçi'nde bir İngiliz denizaltısı.

rahmet gelecektir, demiş. Hakikaten vukuat da yukarıda yazdığım gibi bunu teyid etmiştir.

Sadrâzam Said Paşa da mevkuflar arasında bulunuyordu. Büyük bir servete sahip olup o ana kadar yalısında refah ve huzur içinde yaşamaya alışmış olan bu zatın şimdi sefilane bir karyola üstünde günlerini geçirmeye mecbur tutulması hayatın ne tezad ve meçhuliyetlerle dolu bir akışı olduğunu göstermez mi?

DOĞMAMIŞ ÇOCUĞUMA MEKTUP

Mütareke imzalanıp Çanakkale Boğazı açıldıktan sonra düşman harp gemileri de İstanbul'a girdiler. Marmara'nın sakin ve mavi sathı üzerinde birbiri arkasına sıralanmış oldukları halde mütehakkim ve mağrur bir eda ile gelen bu gemileri evimizin üst katındaki penceresinden biz de seyretmiştik. Acı hâtırasını hâlâ unutamadığım bu manzara beni o gün sonsuz bir hüzün ve eleme düşürerek bir çocuk zaafıyle ağlatmaya kâfi gelmişti.

O sırada karım ve ben ilk çocuğumuzu bekliyorduk. Henüz erkek mi, kız mı olacağını bilmediğim çocuğuma o teessür altında bir mektup yazmaya başladım. Ona, dört sene misli görülmemiş bir yokluk ve mahrumiyet içinde çarpıştıktan sonra, beşerî ve maddî imkânların tükenmesi üzerine mağlubiyeti kabul ettiğimiz şu dakikada düşman gemilerinin İstanbul'a girişinden duyduğum ıztırabı anlatıyordum. Düşman gemileri vaktiyle üstün silâhlarla zorlayıp açamadıkları Çanakkale'yi şimdi kendiliğinden açılmış bularak İstanbul'a girmişlerdi. Ama çocuğuma, asıl felâketin bu düşman gemilerinin içimizde bulunmasından ziyade, memleket birliğinin bozulması olduğunu anlatmak istiyordum.

Şayet bizim neslimiz buna mani olamazsa delikanlı çağına girdikleri zaman bizim günahımızın neticesi olarak vatanın üzerine gerilmiş bulunan bu siyah örtüyü kaldırmak vazifesi onların yılmaz ve cesur kollarına düşecekti.

Düşman içimize girdikten sonra İstanbul, şairin vaktiyle dediği gibi «Ey bin kocadan arta kalan bîve-i bâkir» sıfatına tam mânasıyle hak kazanmış oluyordu. Çünkü şimdi sokaklarında her adımda ayrı bir ecnebi devlet işgal ordusunun askerlerini görmemek mümkün değildi. Türk'ün de hürriyet ve hak masuniyetinden eser kalmamıştı. Herhangi bir düşman zabiti, herhangi bir evin kapısına dikilerek içindekileri çoluk çocuğu ile kapı dışarı atıp oraya yerleşebildiği gibi, istediği bir kimseyi meçhul bir diyara sürebiliyordu. Biz de bu tehlikeyle karşılaştık.

mıza gelen bir İngiliz zabiti, evi beğendiği için eşyasıyle birlikte kendisine bırakarak bizim çıkmamızı istedi. Karım o sırada hamileydi. Ne onun bu hali, ne aile efradımızın çokluğu (İngiliz subayı gelince komşu hanımlara haber göndererek oldukça kalabalık bir aile gibi görünmek istemiştik) tesir etti. Kalabalık hâlimiz de onu insafa getirmemiş yalnız çıkıp giderken kendisine bizim ev ayarında mefruş diğer bir ev bulursak onu tercih edeceğini söylemekle iktifa etmişti.

Bu subay ihtimal başka bir yere tayin edildiği için bir daha gelmedi. Fakat biz, böyle bir vakanın tekerrüründen korkarak nazar-ı dikkati celp etmemek için bahçedeki heykelleri kaldırmak, evin içindeki kıymetli eşyaları da artık böyle şeyler vuku bulmayacağına emniyet gelinceye kadar öteye beriye saklamak gibi tedbirlere başvurduk.

AZINLIKLARIN ŞIMARIKLIĞI

Düşmanların bu gibi haksızlıkları yanında, içimizdeki azınlık unsurlarında başlayan şımarıklık da az değildi. Beyoğlu ve Tatavla Rum'ları buralarını Yunanistan'ın bir parçası haline getirmişlerdi. Yunan ordusunun Anadolu'da attığı her adımı bu Rum palikaryaları bir bayram neşesi luyordu. O sıralarda gûya ticaret maksadıyle beş, on gün için gittiğim İzmir'de (Yunan ordusunun işgalinden biraz evvel) bu yüzden tahammülsüz dakikalar yaşadım.

İzmir'de, maalesef arkadaşların kararı ile, Klonaridi isminde bir Rum'un oteline inmiştik. Akşamları otelin altında bulunan gazinoya gelen Rum çalgıcılar Yunan marşı ve o zamanlar yeni çıkmış olan Venizolos şarkısı gibi havalar çalarlardı. Bunlar başlayınca gazinoyu dolduran Rumlar'ın «zito» sedalarıyle karışık alkışları o kadar şiddetlenirdi ki, âdeta otel çökecek sanırdık. Bilhassa yapıldığı aşikâr olan bu hareketin insanın tahammülünü kırmaması mümkün değildi. Nitekim biz gitmeden üç, dört gün evvel orada bu yüzden bir hadise çıktığını da anlatmışlardı.

Yine böyle Yunan marşı çalındığı sırada ayağa kalkmayan birkaç Türk gencine Rumlar hakaret etmiş, onlar da mukabelede bulununca mesele alevlenerek, Türkler üzerine silâhlar atılmış, bereket versin ki kan dökülmemişti.

Mütarekeyi müteakıp bize komşu olan Bostancı civarındaki bir cinayet de ilgi çekicidir. Bostancı'nın tenha sırtlarındaki bir evde aileleri ile birlikte oturan hariciye şube müdürlerinden Raşid Bey'le,

Türk kuvvetlerinden kaçan Yunanlılar İzmir'i böylesine tahrip etmişti.

askerî mütekaitlerinden Nidaî Bey ismindeki kardeşi bir gece civar Rum köylerinden gelen bir haydut çetesi tarafından, evlerinin kapısı kırılarak cebren içeri girilmek suretiyle, gayet vahşiyane bir tarzda baltalarla katledilmişlerdi. Halbuki bunlar kendi hallerinde yaşayan ve hiç kimseye zararı dokunmayan sakin insanlardı.

Hadisenin, bilhassa civar halk arasında büyük bir heyecan ve teessür uyandırmaması mümkün değildi. Buna rağmen, canilerin ne mahkûm, hattâ ne de tevkif edildiklerini duyduk.

İZMİR'İN İŞGALİ

İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali haberlerini İstanbul çok heyecanlı bir haleti ruhiye içinde karşıladı. Sultanahmet meydanı çeşitli mitinglerle, bu tezahürlerin bir tecelligâhı olmuştu. Bu mitinglerin birinde ben de bulundum. Caminin duvarı dibine kurulan hitabet kürsüsünün etrafı milletin matemine delalet eden siyah renkli Türk bayraklarıyle çevrilmişti. Minarelerden ilâhî bir eda ile dökülen ve aşağıda biriken halkın ruhunu mânevî bir iksir ile takviye eden tekbirlerden sonra hatipler söze başlıyorlardı. Gerek bu siyah bayrakların manzarası, gerekse o tekbir sedaları mitinge hazin ve ulvî bir tesir kazandırıyordu. O gün orada garip ve mühim bir vakaya da şahit olmuştuk. Vatanperverane nutuklarından dolayı şiddetle alkışlanan Hamdullah Suphi ve Milâslı İsmail Hakkı Beyler'den sonra kürsüye Hürriyet ve İtilâf Fırkası erkânından Hoca Rasim Efendi isminde bir zat çıkmıştı.

«Ey ahali, çektiklerimiz nedendir, bilir misiniz, korkumuzdandır,» şeklindeki sualli cevaplı bir hamle ile söze başlayan hatibin bu korkuya sebep olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tahakkümünü göstermesi, bundan dolayı memleketin aç ve yoksul kaldığını söylemesi, İngiliz ve Fransızlar'ı gücendirmekle büyük siyasî hatalar irtikâp ettiğimizi ileri sürmesi şiddetli bir tepkiye yol açtı. Hele tehcir meselesini ele alarak onu da hunharlık, hainlik gibi kelimelerle tavsif etmesi üzerine bu asabiyet büsbütün arttı. «Hain, alçak, hâlâ mı söyleneceksin, susturun bu herifi» gibi sözler arasında yumruklarını uzatanlar ve ön saflardan onu indirmek için kürsüye tırmanmak isteyenler görülüyordu. Nihayet polislerin müdahalesiyle hoca kürsüden indirilerek oradan uzaklaştırıldı.

Gelecek sayımızda:
KURTULUŞ SEVİNCİ

Mudanya Mütarekesi bu binada imzalandı.

Kızılay'ın Yüzüncü Yıldönümü

Türkiye'de Kızılay'ın kurucusu Albay Abdullah Bey

Yazan: Sadi Borak

BÜYÜK İslâm hükümdarı Salâhaddin-i Eyyûbî'nin, Üçüncü Haçlı Seferi'nde (1189 - 1192) Saint - Jean şövalyelerine, Türk karargâhına gelerek Hıristiyan yaralılarıyle meşgul olmaları için verdiği müsaadeden sonra, «muharebe meydanlarındaki hasta ve yaralılara yardım» fikrinin organize edilebilmesi için insanlık 674 yıl bekledi.

Henri Dunant'ın «Bir Solferino Hâtırası» eseriyle 670 yıl sonra ortaya attığı ve 22 ağustos 1864'te Cenevre'de imzalanan sözleşme ile yürürlüğe giren kızılaycılık fikrini, Salâhaddin-i Eyyûbî'nin yedi asır önce beşeriyete fiilen gösterdiği bu şefkat eserine bağlayabiliriz. Türkler, Cenevre'de imzalanan sözleşmeye 5 temmuz 1865 tarihinde imza koyarak katıldılar.

İLK FİİLÎ ADIMLAR

Türkiye'de kızılaycılığın kurulmasında ilk fiilî adımı atan Macar asıllı bir Osmanlı albayı olan Dr. Abdullah Bey olmuştur (1).

Osmanlı hükümeti bu zatı, «1867 Paris Sergisi» ne delege olarak göndermişti. Abdullah Bey, sergi münasebetiyle Paris'te toplanan Milletlerarası Sıhhî Yardım Komitesi'ne katılmış, Türkiye'nin daimî temsilciliğine seçilmiştir. Kendisine, 19 eylül 1867 tarihinde Milletlerarası Yardım Komitesi Başkanlığı'ndan, Osmanlı İmparatorluğu içinde yaralılara yardım derneği kurulması için vekâlet de verilmiştir.

Abdullah Bey, Paris'ten döndükten sonra yaptığı teşebbüslerde karşısına iki engel dikilmişti: Haça karşı duyulan antipati ve ordu çevrelerinden gelen güvensizlik. Abdullah Bey bu sert tepkilere rağmen yılmadan çalıştı ve neticede Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın himayesini sağladı. Devrin hükümdarı Sultan Aziz ve Pertevniyal Vâlide-Sultan da teşebbüsle ilgilenerek, himaye ve teşviklerini esirgemediler. Böylece, ilk adım atılmış oldu. Kurulan ilk dernege, ilk hamlede 4'ü doktor olmak üzere 66 üye kaydedildi. Ancak çok geçmeden 22 ağustos 1864 tarihli diplomatik Cenevre Sözleşmesi'ne imza koymanın yeterli olmayacağı, fiilen de harekete geçmenin kaçınılmazlığı açıkça anlaşılmıştı.

KIZILAY'IN KURULUŞU

Bu gayretler neticesinde Serdâr-ı Ek-

(1) Bu zat, Macar ihtilâlinde Viyana'yı terk ederek otuz kadar arkadaşı ile birlikte Türkiye'ye sığınmış, ihtidâ ederek Müslümanlığı kabul etmiştir. Daha sonra Tıbbıye-i Şâhâne'de hocalık etmiş, 1874'de İstanbul'da vefat etmiştir.

rem Ömer Paşa'nın himayesinde ve Osmanlı Orduları Askerî Sağlık Servisleri Umumî Müfettişi Marko Paşa'nın fahrî başkanlığında ve albay Dr. Abdullah Bey'in geçici genel sekreterliğinde olmak üzere bir komite kuruldu. Buna ait protokol de 11 haziran 1868 tarihinde imzalanarak ilgili devletlerin üye derneklerine tamim edilmek üzere Cenevre'deki merkeze de gönderildi.

Protokolun imzasına raslayan 11 haziran 1868 tarihi, Türkiye'de kızılaycılığın fiilen kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.

Taahhütname imzalandıktan sonra tüzüğün hazırlanması için bir de komisyon teşkil edildi. Statüyü hazırlayacak ilk tarihî komisyonun üyeleri şunlardı:

Dr. Salih Bey, Dr. Mavroyani, Dr. A. de Castro.

İlk toplanan heyetin geçici idare kurulunu da şu zevat teşkil etmiştir:

Reis	: Dr. Marko Paşa
Reis vekili	: Dr. Mongeri
Umumî Kâtip	: Dr. Abdullah Bey
Kâtip Yardımcısı	: Dr. Lionides
Veznedar	: Charles Curtis

Abdullah Bey, geçici komitenin taahhütname ve kurucular listesini «Milletlerarası Yaralılara Yardım Dernekleri Yüksek Komitesi Başkanlığı»na 20 haziran 1868 tarihli bir mektupla gönderdi. Daha sonra, hazırlanan tüzük, incelenip onaylanmak üzere hükümete sunuldu.

Tüzük, mütalâası alınmak üzere evvelâ Bâbıseraskerî'ye gönderilir. Ne yazık ki bu makam, teşebbüsü, «sivillerin askerlik işlerine karışması» olarak nitelemişti. Bu mütalâa üzerine hükümet de çekingen davranınca bu ilk teşebbüs bu noktada duraklayıp kaldı.

Bu arada kızılaycılığın en büyük kaybı da bu fikrin Türkiye'deki bayraktarı Albay Abdullah Bey'in 1874 yılında hayata gözlerini kapaması oldu.

Abdullah Bey'in kaybına, haça karşı duyulan alerji ve cemiyetlere karşı ürküntü de eklenince dernek, hiç bir fiilî hareket-te bulunmadan faaliyetini tatil etmeye mecbur oldu.

YENİDEN DİRİLİŞ

93 Harbi'nde hasta ve yaralı savaşçıların milletlerarası bu derneklerden üye devletlere yapılan büyük yardıma karşılık Türkler'in pek az faydalanabildiğini görenler, kızılaycılığın büyük önemini takdir edebildiler.

İlk olarak «Cemiyet-i Tıbbıye-i Şâhâne» üyelerinden Dr. Peştemalcıyan Efendi temaslara geçti. Zamanın sadrâzamı Rüşdü Paşa'nın da himayesini sağlayarak «Mec-

Kızılay'ın ilk geçici başkanı Marko Paşa (solda), Kızılay'a büyük emekleri geçen Dr. Peştamalciyan.

Gelibolu hastanesi önünde Kızılay sıhhî heyeti. Ortada oturan Sertabip Râsim Ferid Bey'dir. Sağında Dr. Sedad ve İhsan Beyler vardır. Solunda da Behcet Sâbit ve idare memuru Tahsin Beyler.

rûhîn ve Zuafây-ı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti» nin resmen kurulması için faaliyete girişti. Bu maksatla Mekteb-i Tıbbıye ile hükümet dairelerinden, tıbbî ve sıhhî cemiyetlerden üyeler temin ediliyordu. Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra ilk toplantı 13 ağustos 1876 tarihinde tıbbiye salonunda Marko Paşa'nın başkanlığında yapıldı.

Bu toplantıda ilk kabul edilen, kızıl haç yerine kızıl ay işareti kullanılması oldu. Bir yandan da beyaz zemin üzerine kırmızı hilâl işaretinin tescili için Cenevre'deki umumî merkez delâletiyle bütün devletlere müracaat edildi.

İLK RESMÎ TOPLANTI

Bu siyasî yazışmalar devam ederken, derneğin tüzüğü tanzim edilerk Bâbıâlî'ye takdim edilmişti. Haç yerine «hilâl» in amblem olarak alınacağı hakkındaki karar üzerine harbiye nezareti, hükümet namına nizamnameyi kabul ve tasdik etti. Devletlerin çoğu, bilhassa o tarihte harp halinde bulunduğumuz Rusya da hilâliahmer (kızılay) amblemini kabul ettiğini bildirdi.

Derneğin bütün kurucuları 14 nisan 1877 tarihinde toplanarak idare heyeti seçimini yaptılar. Bu toplantıya da Marko Paşa başkanlık etti.

Dernek ikinci toplantısını 19 nisan 1877 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıda da «Mecrûhîn ve Zuafây-i Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti» adı, «Hilâliahmer Cemiyeti» ne çevrildi.

TEKRAR DURAKLAMA

«Hilâliahmer» in bu hızlı ve verimli gelişmesi Ruslar'la barış andlaşması imza edildikten sonra durmuş, artan para Osmanlı Bankası'na yatırılmış, dernek yeniden dağılmış ve eski uykusuna dalmıştır.

Derneğin bu defaki uykusu 20 yıl kadar sürmüştür. Ta, 1897 Yunan muharebesine kadar. Harp patlak verir vermez alelacele faaliyete geçilmiş, sağ kalanlardan üye seçimleri yapılmış, vefat edenlerin yerine yenileri getirilmiştir. Derneğe, eski heyetin ikinci reisi Nuriyan Efendi başkanlık etmiş ve savaşta faydalı olmuştur. Fakat Yunan harbi sona erer ermez dernek faaliyetine yeniden son vermiş veya verdirilmiş, Meşrutiyet'in ilânına kadar hiç bir çalışma eseri göstermemiştir.

MEŞRUTİYET DEVRİ

1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra Hilâliahmer Cemiyeti de hatıra gelmiş, teşebbüslere geçilmiştir. Bu teşebbüsün ba-

şında Dellasuda Faik Paşa vardır. Paşa, etrafına topladığı idealistlerle derneği yeniden diriltmek için bir hayli gayret sarf etmiş, fiilen kurmaya muvaffak olamamıştır. Bununla beraber derneği yeniden diriltmek için gerekli zemini hazırlamış ve olgunlaştırmıştır.

1911 yılında ise eski hariciye nazırı ve Paris Sefiri Rifat Paşa'nın refikasının ortaya atıldığını görüyoruz. Bu müteşebbis hanımefendi, kendi inisyatifiyle bir heyet teşkil ederek bu hayır kurumu namına kısa zamanda beş bin altın toplamaya muvaffak olmuştur.

SON VE KESİN KURULUŞ

Hilâliahmer fikrinin yeniden dirilmesi uğrunda bu Türk hanımının tek başına öncülük yapması birçok çevrelerin uyanıp harekete geçmesi için güzel bir örnek teşkil etmiştir. Çalışmalar yeniden hızlanmış, Besim Ömer, Esad, Mehmed Ali, Ali Galib, Kasım, İzzeddin Beyler'le, Hariciye Nezareti Umur-i Siyasiye Müdürü Salih Bey'den teşekkül eden komisyon, Besim Ömer Paşa'nın evinde yaptığı müteaddit toplantılar neticesinde bir tüzük hazırlamış ve bu tüzük Şûrây-ı Devlet tarafından onaylanmıştır.

Dernek, sağladığı yüz müessis üye ile ilk toplantısını 20 nisan 1911 tarihinde Tokatlıyan Oteli salonunda yapmıştır. Sadrâzam Hakkı Paşa'nın açış nutkundan sonra yapılan oylamada Hakkı Paşa başkanlığa, 30 kişi de umumî merkez üyeliğine seçilmiştir. Devrin padişahı Sultan Reşad derneği himayesine almış, veliahd Yusuf İzzeddin Efendi de yeniden canlanan Hilâliahmer Cemiyeti'nin fahrî başkanlığını deruhde etmiştir.

Bundan sonra çeşitli devirlerde faaliyetini aksatmadan devam ettirmiştir.

1864 Cenevre Sözleşmesine Türkiye 1865 tarihinde imza koymuştur. Türkiye'ye kıyasla Rusya 3, Romanya 10, Amerika 20, Japonya 22, Almanya 42 yıl gecikerek bu sözleşmeyi imza etmişlerdir.

Türkiye'de yaralı ve hasta askerlere yardım cemiyetinin kuruluşu 1868'dir.

Cenevre Sözleşmesi'nin tarihi (1865) başlangıç tutularak diğer bazı devletlerin kaç yıl sonra yurtlarında bu dernekleri kurmuş olduğunu da inceleyelim: Romanya 12, Yunanistan 13, Macaristan 17, Bulgaristan 21, Japonya 23 yıl sonra bu dernekleri ancak kurabilmişlerdir ki Türkiye, bütün aksamalara rağmen bu insanî hamlede başta gelen devletler arasındadır.

Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa (sağda), Kızılay'ın öncülerinden Faik Paşa (solda).

Türkiye resimleri yapan tanınmış yabancı simalardan Fransa sefiri Choiseul - Gouffier

XVIII. Yüzyılda Türkiye'ye Gelen Yabancı RESSAMLAR

Yazan: A. Boppe
Çeviren: M. Ali Kayabal

XX. yüzyılın başlarında İstanbul'da Fransa sefareti müsteşarı olarak vazife gören A. Boppe, Türkiye'de bulunduğu süre içinde «Peintres du Bosphore» (Boğaziçi Ressamları) adlı değerli bir eser meydana getirmiştir. Eserin sonunda XVIII. yüzyılda Türkiye'ye gelerek resim yapan çeşitli ressamlar ve yaptıkları eserler bir liste halinde verilmiştir. Bu sayfalarda bundan 200 yıl önce Türkiye'ye gelen ve Türkiye resimleri yapan ressamları, eserlerinin listesini ve yaptıkları tabloları bulacaksınız.

CARAFFE (Armand - Charles)

1788'de Fransız Akademisi'nin Roma'daki temsilcisiydi; 1812'de Paris'te öldü; 1788'den 1789'a kadar Mısır ve Türkiye'ye seyahatler yaptı.

1796 sergisi: — Üç Şark deseni: Arap ailesi; bir Türk kahvehanesinin dıştan görünüşü; Rum düğünü.

1799 sergisi: — «Journal de Paris» gazetesine göre, «karakter sahibi ve akıllıca işlenmiş» 14 desen.

Yarışa çalışan Memlûkler; Türk Turnuvası (cirit); Cenaze; Arap rakkaseler; Arnavut dansı; çeşitli namaz duruşlarıyle bir caminin dıştan görünüşü; At üstünde bir Türk; güreşçiler; veba, İstanbul'da Türk arabaları; Rum düğünü; bir kahvehanenin dış görünüşü; Ehramlar yanında konaklayan Bedevî Araplar.

1800 sergisi: — Kahireli bir köle ve bir hanım; deniz kazasında bir Müslüman.

1802 sergisi: — programa göre, «Şark halklarının örf ve âdetlerini aksettiren bir eserin bir kısmı»nı teşkil eden on desen:

III. Sultan Selim'in portresi; Kur'an okuyan derviş ve hocalar; sünnet töreni; at üzerinde merasimle kocasının evine götürülen nişanlı kız; adalı bir genç Rum'un cenaze töreni; bir kervanın yürüyüşü; mezara çiçek diken kadınlar; bir haremin içi; siyah ve beyaz haremağalarının gözcülüğü; bir hamamın dış salonu; hamamda oyun; müzik ve kadınların tuvaleti; bir hamamın içi.

Bu desenler, Brugnière ve Olivier'nin eseri için yapılmışsa da, bahis konusu eserde bunlardan sadece biri vardır.

Scheffer'de yapılan satışta 1799 sergisinden «Güreşçiler»i elde ettik. N. G. Auboyneau'da bu guaştan ilham alınarak yapılmış, fakat tamamlanmamış bir etüd var. «Journal de Paris» gazetesi 1799 sergisi hakkındaki tenkidlerinde bu etüd için da şöyle yazmaktadır:

«Biz zannetmiştik ki yazar, Türkiye'ye yaptığı seyahatte bu desenlerin ilhamını tabiatten aldı. Fakat «Güreşçiler» desenindeki kompozisyon pek iyi tanıdığımız eski bir estampı temsil etmektedir. Vatandaş Caraffe ise, desene daha fazla üslûp ve daha başarılı bir şekil vermiştir.»

CARBOGNANO (Comidas de)

Napoli elçiliğinin resmî tercümanı olarak bulunduğu İstanbul'da şehrin birkaç manzarasını yapmış ve «Descrizione Topografica Dello Stato Presenti di Constantinopoli Arrichiata di Figura» adlı eserinde bulunun gravürünü yayınlamıştır.

CASSAS (L.-F.)

(1756-1827)

27 eylül 1784'de sefir Choiseul-Gouffier ile birlikte İstanbul'a gelen Cassas, şehirde birkaç hafta kalmıştır. 1784'den 1787'ye kadar sefirin hesabına Adaları, Mısır'ı, Suriye'yi dolaşmış, bu seyahatin sonunda Truva'ya uğramıştır.

1798 yılında yayınlanan «Suriye Seyahati»nde diğer tablolardan başka Levasseur'ün «Bayram Günü Saltanat Alayı»nı temsil eden bir gravürü de vardır.

Cassas'ın sekiz deseni; L.-J. Masquellier, Mathieu ve Coiny tarafından gravür halinde resmedilmiş, «Yunanistan'a Seyahat» adlı eserin II., III. ciltlerinde yayınlanmıştır.

Cassas, 1804 sergisinde sarayın bir görünüşüyle, İstanbul'un Beyoğlu sırtlarından görünüşünün bir kısmını, 1814 sergisinde de Beyoğlu sırtlarından İstanbul'un görünüşünü teşhir etmiştir.

Bu gezilerinden getirdiği desenlerin çoğunluğu, sanatçının ailesi tarafından muhafaza edilmişti. 1878 ocak ayında yapılan bir mezatta hepsi satıldı.

Satılan tabloların katalogunu inceleyince XVIII. asır sonunda Doğu âleminin ya-

Choiseul - Gouffier'nin bir eseri: Syra adasında, Syra kasabası.

pıları, örf ve âdetleri, giyimi bahsinde son derece ilgi çekici eserlerin satılıp kaybolmasına yanmamak elden gelmiyor. Cassas'ın gezdiği çeşitli bölgeleri temsil eden tablolar, sulu boyalar ve desenler veya hazır bulunduğu tören ve sahneleri anlatan çalışmaları bir yana, bu koleksiyon günümüz için çok değerli bir doküman kaynağı olabilirdi. İşte bu değerli koleksiyonun kataloğundaki eserlerden bazıları:

No. 209 — Türk figürleri etüdü, çeşitli silâhlar, hayvanlar, Filistin'in çeşitli bölgelerinden kıyafetler, Aşağı Mısır, vs. (135 parça).

No. 232 — Türk mezarları (23 parça).

No. 233 — İstanbul, çeşitli resimler (18 parça).

No. 234 — Bursa, genel plan ve teferruat (8 parça).

No. 235 — Bursa, genel görünüş (7 parça).

No. 236 - 242 — Suriye, Lübnan.

No. 254 — Efes gezisinden manzaralar (173 parça).

Cassas, Chabot Dükü'nün hesabına yedi yıl İtalya'da, Sicilya'da ve Dalmaçya'da seyahat etmişti. Choiseul - Gouffier, Yunanistan seyahati sırasında tasarladığı projelerini gerçekleştirmek için ondan daha mükemmel bir yardımcı bulamazdı. Cassas'ın, Chabot Dükü'nün hizmetinden ayrılarak kendi hizmetine girmesini temin etti.

Yeni hamisi ile birlikte İstanbul'a gelen Cassas burada ancak birkaç hafta kalabildi. Choiseul - Gouffier'yi getiren iki gemiden biri olan «La Poulette», Suriye ve Filistin sahillerinde bir seyahat emri almıştı. Bu, Cassas için kaçınılmaz bir fırsattı. 30 ekim 1784 tarihinde La Poulette'e bindi ve Mısır'ın yolunu tuttu. Burada sefir hesabına İskenderiye, Kahire ve Nil vadisindeki anıtların resimlerini yapacaktı.

Fauvel'in bir eseri: Kuruçeşme ve Defterdarburnu arasında bir köşk.

Fauvel'in bir eseri: Kuruçeşme ve Defterdarburnu arasında bir köşk.

zından manzaraları göstermektedir; biz burada İstanbul'a ait ve bazısı vesika olarak çok ilgi çekici desenlerin listesini veriyoruz:

Vâlide Camii'nde donanma - Sultanahmet camii - Fransa sefarethanesi pencerelerinden İstanbul'un görünüşü - Topkapı Sarayı'nda kapı ve çeşme - İstanbul'da eski yeraltı su deposu - Sultan Süleyman'ın türbesi - Mezarlık - Büyükdere çayırı - İncirli Köşk - Kızkulesi.

1812 yılında «Moeurs, Usages, Costumes des Othomans et Abrégé de Leur Histoire (Osmanlılar'ın Örf, Âdet, Kıyafetleri ve Tarihçeleri) başlığı altında bu seyahatlerden elde edilen vesikalara dayanılarak hazırlanmış 72 kıyafet deseni ihtiva eden 6 ciltlik eserini yayınlamıştır:

Veliahd, Vâlide-Sultan - Vezir, Padişah - Kadın Çalgıcı, Rakkase, Harem Bekçisi - Kızlarağası - Odalık - Kapı Ağası (beyaz hadımların reisi) - Yazı Yazan İç Oğlan - Tülbentdar - Silâhdar - İç Oğlan Ağası - Tezkerecibaşı - Çengi, Köçek - Kapıcıbaşı - Memlûkler - Başvezir, Sipahi, Deli, Reis Efendi, Tercüman - Çavuşbaşı - Çavuş - Sekbanbaşı - Merasim kıyafeti ile Yeniçeri - Aşçı, Aşçıbaşı - Yeniçeri kazanı, Yeniçeri Ağası - Yeniçeri Çavuşu - Normal kıyafeti ile yeniçeri - Topçu (Nizâm-ı Cedid topçusu) - Nefer (Nizâm-ı Cedid askeri) - Hamal, Saka - Rum Levendi (Rum bahriyeli), Levend (deniz askeri) - Hamam - Türbe, Müftü - Reisu'l-Ulemâ, İstanbul Kadısı - Mevlevî Dervişleri - Derviş, Suriyeli Derviş - Namaz - Camiler - Çeşme - Halebli ve Antakyalı kadın - Şallı Türk - Saç biçimleri - Taşralı ve İstanbullu Türk kadını - Rum kadını, şehir kıyafetiyle kadın - Bedevî kadın - Çanakta tereyağı döven bedevî, Akkâlı (Filistin'deki Akkâ şehrinden) - Çölde Arap kadın - Suriyeli, Mısırlı kadınlar - Kürtler - Ekmek pişiren Anadolu kadını - Buğday öğüten Dürzî kadını - Tunuslu, Şamlı, Bosnalı, Tatar - Doğu-Anadolu Yahudisi - Syralı kadın - Arnavut - Sisam, Midilli ve Sakızlı kadınlar - Syralı ve Kıbrıslı kadınlar - Sakızlı kadın - Kaymakçı, manav - Türk yemeği - Dalyan.

FAVRAY (Le Chevalier A. de)
(1706 - -179?)

Şövalye Antoine de Favray'nin Türkiye ile ilgili eserleri şunlardır:

I. — Fransız sefiri M. de Vergennes, Türk kıyafetiyle.

II. — Madam de Vergennes, Şark kıyafetiyle. - XVIII. asırda Türk portreleri.

III. — M. de Vergennes'in padişah tarafından kabulü.

IV. — Beykoz çayırından görünüş.

V. — 27 ocak 1762'de Malta'dan Türk amiralini getiren «L'Oiseau» (Kuş) adlı firkateynin, M. de Mories kumandasında İstanbul'a girişi.

VI. — Haliç'in bitimindeki derelerden bir görünüş.

VII. — Rumeli ve Anadoluhisarı arasında Boğaziçi'nin görünüşü.

VIII. - IX. — Ev kıyafetleriyle Rum kadınları - Bir bahçe. Şehir kıyafetiyle Rum kadınları, pazarda.

Saint Martin d'Auxigny tarafından Boisbriou şatosunda muhafaza edilen bu dokuz tablo Vergennes Markisi'ne aittir. Sefirin İstanbul'daki ikameti sırasında kurduğu Şark resimleri koleksiyonundan gelmektedir. Hiç bir izine raslamadığımız şu numaralar da koleksiyonda mevcuttu:

X. — İstanbul'da Hipodrom sokağı.

1779 sergisinde M. de Vergennes'e ait olarak teşhir edilmiştir.

XI. - XII. — Ev ve sokak saç tuvaletleri ile Levanten kadınları.

İstanbul'da 1764 tarihinde yapılan bu tablolar, Paris Merkez Sanatlar Müzesi tarafından mahallî müzeler açılması kararı üzerine Toulouse Müzesi'ne verilmiştir. Halen Toulouse belediye binasının evlenme salonundadır.

XIII. — Boğaz ve Haliç'ten görünüş.

1763'te Malta'da yapılan bu tablo, Favray tarafından arkadaşı Şövalye Turgot'ya gönderilmiştir. Turgot'ların torunlarından M. Debois de l'Estang tarafından, Caen yakınlarındaki Lantheuil şatosunda muhafaza edilmektedir ki, aynı yerde ressamın birçok «Malta Manzaraları» vardır.

Bu üç tablonun da izini bulamadık. Biri, 1783'te dağıtılan Guys koleksiyonuna, diğer ikisi Couronne koleksiyonuna aitti.

XIV - XVII. — İstanbul manzaraları.

XVIII. — 29 kasım 1768'de M. de Saint-Priest'in padişah tarafından kabulü.

İmza: Favray, İstanbul, 1768.

1771 salonunda 63 numara ile teşhir edilen bu tablo, sefirin torunlarından Virieu Kontu'na aittir.

XIX. — M .de Saint - Priest'in Sultan tarafından kabulü.

1811'de Şarkiyatçı Faiffe tarafından İstanbul'dan getirilen bu resim bizdedir.

XX. — Sadrâzamın, Davutpaşa kışlasında M. de Saint - Priest'i kabulü.

Sefirin torunlarından Charpin Kontu tarafından Lyon yakınlarındaki Pierreux şatosunda muhafaza edilmiştir.

XXI. — İstanbul yakınlarındaki Sainte-Elie çeşmesi.

XXII. — Favray'nin Şarklı kıyafetiyle kendisi tarafından yapılmış resmi.

ÇORUM

Çorum şehrinin ana caddesi üzerindeki saat kulesi.

ÇORUM, Sultan Alp-Arslan'ın 1071 Malazgirt zaferinden hemen sonra, Anadolu Fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu Gazi I. Sultan Süleyman - Şâh'ın başkumandanlığındaki Selçuklu Türk - Oğuz orduları tarafından fethedilmiştir. Bir ara Selçuklular'a tâbi Dânişmendoğulları'na geçmiş, sonra doğrudan doğruya Anadolu Selçukluları, yani Türkiye imparatorluğu tarafından idare edilmiştir. XIII. asrın ikinci yarısında Türkiye, Moğollar'ın ve hemen onların yerini alan İlhanlılar'ın yani İran Moğolları'nın tahakküm ve tâbiiyetine düşmüştür. 1308'de Selçuklular, 1335'te de İlhanlılar, tarih sahnesinden uzaklaşmışlardır. Çorum çevresi de, Sıvas'ta kurulan Eretna devletine dahil olmuştur.

Eretna devleti, 1380'de Sultan Kadı Burhâneddin'e geçmiştir. Onunla çağdaş olan Yıldırım Sultan Bâyezid, bugünkü Çorum topraklarına girmiş ve 1398'de Kadı'nın öldürülmesinden sonra da onun bütün mirasını Osmanlı İmparatorluğu'na katmıştır. Ankara felâketinden sonra Amasya'daki I. Mehmed, Çorum'a da hâkim olmuştur. Çorum ve çevresi, Osmanlı çağında sakin bir hayat yaşamıştır.

Osmanlı teşkilâtında Çorum, Rûm (Sıvas) beylerbeyliğinin (eyaletinin) 8 sancağından (vilâyetinden) biri idi. Tanzimat'tan sonra Ankara vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından biri oldu. 4 kazası vardı.

Ulucami, Çorum'daki en eski Türk eserlerinden biridir (solda). Ulucami'nin nefis bir sanat eseri olan minberi (yukarıda).

Türkler'den Önce

Bugün Çorum vilâyetinin bulunduğu topraklar, Anadolu'da tarih devresini açan ve ilk siyasî birliği kuran Hitit imparatorluğunun anayurdudur. Hitit başkenti Hattuşaş, bugünkü Çorum topraklarında idi. Çorum toprakları, Hitit arkeolojisinin rakipsiz şekilde en büyük merkezi olmuştur. Hititler'den sonra Frikya krallığı çevreyi ele geçirmiştir. Âsûrlular da buraya kadar nüfuzlarını uzatmışlardır. M.Ö. VI. asırda İran Pers, M.Ö. IV. asırda da Makedonya imparatorluklarına dahil olmuştur. Büyük İskender'den sonra Helenistik Çağ'da Selevkoslar'ın (Asya imparatorluğunun), Yunanlılaşmış İranlı Pontos krallarının, nihayet M.Ö. I. asırda Roma'nın eline geçmiştir. M.S. 395'te Roma ikiye bölününce, bütün Anadolu toprakları gibi Doğu (Bizans) imparatorluğunun hissesine düşmüştür. Bundan sonra İranlı Sâsânî ve Müslüman Arap akınlarına rağmen, Bizans'ın sakin topraklarından bir köşe halinde XI. asra kadar yaşamıştır.

Hitit Kral ve İmparatorları

1.) Pithâne (M.Ö. 1850?-)
2.) Anitta
3.) I. Tuthalya (— 1750?)
4.) Pusarumma
5.) Pawahtelmakh
6.) Labarna
7.) I. Hattusilis
8.) I. Mursilis (-1650?) (İlk imparator)
9.) I. Hantilis

Çorum şehrinden bir görünüş.

10.) I. Zidantas
11.) Ammunas
12.) I. Huzzias
13.) Telepinus (-1550?)
14.) Alluwamnas
15.) II. Hantilis
16.) II. Zidantas
17.) II. Huzzias
18.) II. Tuthalya (1465?-)
19.) I. Arnuwanda
20.) II. Hattusilis
21.) III. Tuthalya (-1390?)
22.) II. Arnuwanda (1390)
23.) I. Suppiluliuma (1390-50)
24.) III. Arnuwanda (1350)
25.) II. Mursilis (1350-1320)
26.) Muwatalli (1320-1294)
27.) Urhi-Teşup (1294-1287)
28.) III. Hattusilis (1287-50)
29.) IV. Tuthalya (1250?-30)
30.) IV. Arnuwanda (1230?-1215?)
31.) II. Suppiluliuma (1215? - 1200?)
32.) V. Tuthalya (1200?-1180?)

Çorum Adı

«Çorum» adının menşei bilinmiyor. Yunanca bir kelimeden Türkçeleştirilmiş olması muhtemeldir. Fakat klasik çağda şehrin isminin «Niconia» olduğu sanılmaktadır ki, Türkler'in «Çorum»u ile ilgisi yoktur.

Eski Eserler

Çorum'daki başlıca tarihî âbideler Ulucami, İnayet camii ve Alipaşa hamamı'dır. Ulucami, XII. asırdan kalma bir Selçuklu eseridir. XIX. asırda esaslı şekilde onarılmıştır. İnayet camii, XVII. asır sonlarında yapılmış bir Osmanlı eseridir. Alipaşa hamamı, XVI. asırda inşa edilmiştir. Bunlardan başka şehirdeki Atatürk heykeli ile saat kulesi de zikredilebilir.

Osmancık'ta kale, Kızılırmak üzerindeki büyük Taşköprü, Koyunbaba türbesi, mühim eserlerdir. Bu sonuncuları, II. Sultan Bâyezid, XV. Asrın sonlarına doğru Amasya'da vali iken şehzadeliğinde yaptırmıştır. Taşköprü, yahut Koyunbaba köprüsü, Osmanlı sivil mimarîsinin parlak eserlerindendir. 300 metre uzunluğunda ulu bir yapıdır. 15 gözü vardır. Osmancık camileri arasında Şeyh camii, Ciğer camii, Hızırzâde Mehmed Paşa camii, tarihî ve mimarî kıymet taşır. Sonuncusu 1479'da yaptırılmıştır, yani Fâtih Sultan Mehmed devrine aittir. Osmancık çevresi, ideal bir av sahası olarak da tanınmıştır. Bol miktarda karaca, dağ keçisi, yaban domuzu, tavşan, keklik vs. vardır. Alacahöyük ve Pazarlı'da tarih öncesine ait eserler bulunur.

Mecitözü'nün 5 km. güney-batısında Işıklar mevkiinde Roma çağına ait kaya mezarları bulunur. Mecitözü, klasik Eukhaita kasabasının yerindedir.

Şehrin merkezindeki Kubbeli Cami son yıllarda restore edilmiştir.

Hitit Şehirleri

Çorum çevresi, Hititler'in en fazla kesafetle meskûn oldukları bölgelerden biridir. Çorum'daki dev Hitit şehirlerinin kalıntılarından, on binlerce eser çıkarılmıştır. Bu eserler, Hitit tarihinin aydınlatılmasına ışık tutmuştur. Yapılan kazılarla meydana çıkan ve bizi emsali olmayan bir Hitit hazinesi sahibi yapan Hitit şehirleri şunlardır:

Alacahöyük: Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Horamözü köyü yakınlarındadır. Tarihî önemi çok büyük Eski Çağ höyüklerindendir. Uzunluğu 310, genişliği 277, yüksekliği 20 metredir. İlk çağlardan yakın zamanlara kadar göç ve istilâ yolu olarak kullanılan Doğu-Batı yolu üzerindedir.

Alacahöyük, binlerce yıl öncesinden başlayan tarih devirlerini ve bu çevrede kaç medeniyetin doğup battığını gösteren ihtişamlı bir eser, bir şehirler yığınağıdır. Arkeologların Alacahöyük'te yaptıkları ve 100 yıl süren kazılarla araştırmalar sonunda tespit edildiğine göre, höyükte, tabandan tepeye kadar üst üste yerleşen dört kültür çağının izleri bulunmuştur. Her çağ temelden başlayarak höyüğün üstüne kadar ulaşan yapı katlarına ayrılmaktadır. Her kat o çağın saray, tapınak, meydan, kale sûrları ve şehir evleri gibi eserlerden meydana gelmiştir. Kurulduğu tarihten başlayarak, bu kültür çağlarının sıralanışları şöyledir:

1. Çağ: Milât'tan önce 3200-2600 yıllarını içinde toplar. Höyüğe ilk yerleşme M.Ö. 3200 yılında başlamış, M.Ö. 2600 yılında sona ermiş demektir. Bu çağın yapıları, toprak seviyesinde, taştan bir temel üzerine oturtulmuştur. Binaların üst kısmı kerpiçtendir. Odalarının içi sıvalıdır. Maden, ilk olarak bu çağda işlenmeye başlandığı için, ancak evlerdeki süs eşyasında kullanılabilmiştir. Ölü-

Çorum şehri yakınındaki Hıdırlık tepedeki caminin şadırvanı.

Çorum'da, Hitit çağı kalıntıları: Boğazkale'deki Arslanlı Kapı (Kral Kapısı).

ler, üstü taşlarla örtülü çukurlara gömülmüştür. Ev duvarları kamıştan örülmüştür.

2. Çağ: M.Ö. 2500 - 2100 yıllarını kaplar. Büyük bir yangın bu çağın eserlerini yakıp yıkmıştır. Yalnız, 14 krala ait olduğu anlaşılan 14 mezar vardır. Bu mezarlar, Bakır Çağı'nın kalıntılarıdır. Binaları, düz damları, kerpiç ve toprak zemin ve tavanlarıyle, bugün bile Anadolu'nun birçok bölgelerinde görülen evlere benzetilmektedir. Anadolu'da bakır ve demir ilk olarak bu çağda kullanılmıştır. Mezarlarda bakırdan hançer, kılıç, kargı, ok uçları, kabza, hayvan heykelleri, çeşitli süs eşyaları bulunmuştur. Ölüler, mezara konduktan sonra, üstü kalın kalaslarla örtülmüş, kille sıvanmıştır.

3. Çağ: Bu çağa ait olan katta M.Ö. 2000 - 1200 yıllarında bu çevrede yerleşen Hitit Türkleri'ne ait eserler yer almaktadır. Binaların temel taşları küçüktür, birbirlerine çamur harçlarla tutturulmuştur. Üst duvarlar kerpiçtendir. Evlerin kiler ve fırınları sokak tarafına açılmaktadır. Büyük bir kale vardır. Kapısında Sfenks heykeli bulunan tapınağın altında ve yanında demir eritme fırını vardır. Büyük bir şehir kanalizasyonu, geniş, düzgün sokaklar, meydanlar, daha rahat, daha konforlu evler Hitit şehirciliğinin çok ileri bir seviyeye ulaşmış olduğunu göstermektedir.

4. Çağ: Bu çağın katı, Alacahöyük'ün en üst kısmını tamamen kaplar. Bu çağda Frikyalılar'dan Osmanlılar'a kadar, o çevreden gelip geçmiş veya yerleşmiş milletlerin kurdukları devletlere, medeniyetlere ait eserler bulunmaktadır. Binalar, çanak, çömlek ve para gibi eşyalar ortaya çıkarılmıştır.

Hattuşaş: Hitit imparatorluğunun başkenti Hattutaş, şimdi Çorum vilâyeti topraklarında kalmaktadır; Sungurlu civarında Boğazköy'dedir. Şehir, 7 km. uzunluğunda bir sûr ile çevrilmiştir.

Yazılıkaya: Boğazköy'ün, yani eski Hattutaş'ın 3 km. ötesinde meşhur Yazılıkaya bulunur. Burada kayalarla çevrilmiş iki galeri yer almaktadır. Kayalara oyulmuş ilâh heykelleri, Hitit sanatının karakteristik nümuneleridir. Büyük galeri'de tam 67 ilâh kabartması mevcuttur. Küçük galeridekiler 18 tanedir.

EDİRNE

Edirne'nin ünlü camilerinden: Üç Şerefeli.

Fotoğraflar : DİKMEN DİKÖZ

OSMANLI devletinin ilk zamanlarında Türkler bugünkü Edirne vilâyeti topraklarında görülmüş, şehzâde Süleyman Paşa, Bizans'ın iç mücadelelerine karışmış, Kantakuzinos'un müttefiki sıfatıyle Dimetoka civarında Bulgar ve Sırplar'la savaşmış ve 1353'te Edirne'de Kantakuzinos'la görüşmüştür. Gerek Orhan Bey, gerek Süleyman Paşa, bundan sonra da Edirne ile alâkalanmakta devam ettiler. Fetihten üç sene evvel Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa'ya gönderdiği serdarlık beratında, Edirne'yi gözden kaçırmaması tavsiyesinde bulundu.

Edirne, Osmanlı Türkleri tarafından I. Sultan Murad'ın tahta geçişinin ilk aylarında, 1362 temmuzunda Bizans'tan fethedildi. Bundan sonra şehir, Türk - Osmanlı İmparatorluğu'nun, Bursa ile beraber, çifte başkentinden biri oldu. 1453'te İstanbul alınıncaya kadar 91 yıl bu mevkiini korudu. Fâtih, İstanbul fethinin hazırlıklarını Edirne'de yaptığı gibi, fetihten sonra da Edirne'ye döndü. Bu arada şehir, Fetret Devri'nde (1402 - 1413) Emîr Süleyman ile kardeşi Musa Çelebî'nin başkenti oldu. II. Murad devrinde (1421 - 1451) büyük imar gören şehir, olağanüstü gelişti.

I. Murad, tahta cülûsundan sonra, Rumeli'nin fethi yolundaki teşebbüslere ehemmiyet ve hız vermiş, Beylerbeyi Lala Şahin Paşa'yı da Edirne üzerine göndermişti. Paşa, Hacı İlbeyi ile birlikte, bir sene evvel de gelmiş, o zamandan beri Hacı İlbeyi, Burgaz denilen mevkii anî bir baskınla zaptetmişti. Edirne tekfuru bu ikinci hücumu haber alınca, Osmanlı serdarını Sazlı-Dere'de (Hayrabolu - Edirne arasında) karşıladı. Fakat yenilerek kaçtı ve Edirne kalesine kapandı. Lala Şahin Paşa'yı takiben Hacı İlbeyi ve Evranos Bey kumandasındaki kuvvetlerin de Edirne'ye doğru geldiğini ve mukavemete muktedir olamayacağını anlayan tekfûr, Tunca sahilindeki sarayını bir gece gizlice terkederek, sandalla Enos'a kaçtı ve kale ahalisi de şehri serbest yaşamaları şartıyle Osmanlılar'a teslim etti (temmuz 1362).

Fethi müteakip Edirne'ye gelen I. Murad, Lala Şâhin Paşa'ya kalenin idaresini bıraktı; kendisi bir müddet daha Bursa ile Dimetoka'yı merkez yaptı. Edirne, bundan sonra Rumeli fütuhatında birinci derecede bir yer aldı ve mühim bir hareket üssü oldu.

FETRET DEVRİ

Edirne'nin daha büyük bir ehemmiyet kazanması, Yıldırım Bâyezid'in vefatından sonra, şehzâdelerin birbirleriyle mücadeleleri sırasındadır. Ankara muharebesini müteakip, büyük şehzâde Emîr Süleyman, hazineyi Bursa'dan Edirne'ye götürmüş, burada tahta cülûs ile havaliyi idareye başlamıştı. Sonra Musa Çelebî, Rumeli'ne geçti ve Eflâk Voyvodası'nın da yardımı ile, ağabeyi ile mücadeleye girdi. Bu mücadelede evvelâ mağlup oldu ve Edirne'yi ele geçirmek üzere yaptığı birkaç teşebbüste muvaffak olamayarak bir müddet Balkan dağlarında vakit geçirdi ise de, bilâhare Emîr Süleyman'dan yüz çeviren Köse Mihal-zâde Mehmed Bey ve başkalarının yardımıyle Edirne'yi kuşattı. Şehre girdiği ve sarayı da ele geçirdiği sırada, Emîr Süleyman, Kara Mukbil Bey gibi, kendisine sadık birkaç adamı ile güçlükle kaçabildi. Fakat imparatora iltica ve yardımını rica maksadıyle, İstanbul'a doğru giderken, Düğüncülü adlı Türkmen köyünde (Babaeski kazasında) katledildi. Musa Çelebî, iki sene yedi ay kadar süren Edirne'deki saltanatı esnasında, Selânik, İstanbul ve Pravadi seferlerine buradan hareket etti ve Edirne'de kendi namına para bastırdı.

Onun mağlubiyetinden (816 = 1413) sonra da I. Mehmed'in sekiz seneyi bulan saltanatının büyük bir kısmı burada geçti. Ölümünden sonra cenazesi, Bursa'ya nakledildi. Yalnız ahşası (vücudun içinde bulunan organlar) Kirişhane yakınında miskinler mezarlığına defnedildi.

O sırada, Yıldırım Bâyezid'in Ankara harbinde kaybolan oğlu Mustafa Çelebî, saltanat iddiasıyle bir aralık, Trakya'ya ve bu meyanda Edirne'ye sahip olmuş, hattâ nâmına para bastırmışsa da, Edirne'den Anadolu'ya geçerek, Bursa civarında yeğeni II. Sultan Murad'a mağlup olmuş ve Gelibolu'da da mukavemete muvaffak olamayınca, Edirne'ye ve buradan hazineyi de beraberine alarak kuzeye kaçmıştı. Sonradan Kızılağaç Yenicesi'nde yakalanarak, Edirne'ye getirildi ve Yelli - Burgaz kulesinde idam edildi (1422).

Edirne'nin mamurluğu, II. Murad devrinde arttı. Şehir büyüdü ve önem kazandı. Padişah, Edirne ve civarını imar etti. Gelibolu'da da bir köprü ve daha bazı tesisler yaptırarak, Uzunköprü kasabasını kurdu. Edirne'de, ada içinde oğullarına (Alâeddin, Mehmed) günlerce süren debdebeli düğünler tertip etti. Vefatından sonra Manisa'dan derhal gelen oğlu II. Mehmed, 13 gün sonra burada cülûs etti.

II. Sultan Mehmed, evvelâ, babasının tedfini hizmetinde bulunmak üzere, Edirne'den Bursa'ya gitmiş, oradan Karaman

seferine yürümüş ve ancak İstanbul'un zaptına karar verdikten sonra Edirne'ye dönmüştü. İstanbul'un zaptına ait planlar ile topçu tecrübeleri bütün 1452-1453 kışı boyunca Edirne'de yapıldı ve hazırlanan bu ağır toplar, ilkbaharda, Karaca Bey'in kumandasında Saray ovasından hareket etti. İstanbul'un fethi Edirne'nin tarihinde bir dönüm noktası oldu.

XVII. asır, Edirne tarihinde çok ehemmiyetli bir devirdir. I. Ahmed'den itibaren, bu asırdaki bütün padişahlar bu şehre karşı gittikçe artan bir alâka göstermiş, bilhassa asrın ikinci yarısındakiler hemen bütün zamanlarını burada geçirmiş, Edirne'yi âdeta yeniden devlet merkezi haline getirmişlerdir.

Fakat Edirne'yi ikinci bir devlet ve idare merkezi yapan bilhassa IV. Mehmed (Avcı) dir. Bu padişah, yalnız Edirne civarında değil, Ferecek, Yanbolu ve Filibe gibi, oldukça uzak yerlere giderek, oralarda sık sık ava çıkmış, köşkler bu devirde yapılmıştır. IV. Mehmed, Rus ve Leh seferlerine Edirne'den hareket etmiş, Nemçe, Moskof, Leh ve Kazak elçilerini büyük merasimle burada kabul etmiştir. Şehzâdeleri Mustafa ve Ahmed'in sünnet düğünleri ile, kızı Hadice Sultan'ın Musâhib Mustafa Paşa'yla evlenmesi münasebetiyle yapılan ve 18 gün devam eden, mükellef düğün, Edirne'nin parlak günlerinin hâtırası olarak kayda değer hâdiselerdir.

İDARÎ DURUMU

Edirne, «Paşa Sancağı» adıyle Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlıydı. Buraya tayin edilen kadı, İstanbul kadısından sonra, imparatorluğun en yüksek kadısı sayılırdı. Tanzimat'tan sonra kurulan eyalete merkez olan Edirne, 1700 yıllarında 350 000 kadar nüfusu ile İstanbul, Paris ve Londra'dan sonra Avrupa'nın 4. büyük şehri idi; 1750 yıllarında aynı durumu muhafaza ediyordu. 1800'de 300 000 tahmin edilen nüfusu ile İstanbul, Londra, Paris ve Napoli'den sonra 5. Avrupa şehriydi.

Edirne vilâyeti (eyaleti) nin ise 1908'de yüzölçümü 46 400 km.², nüfusu 1 524 000'di.

XVII. yüzyılda yeryüzünün en büyük birkaç şehrinden biri haline gelen Edirne, XVIII. yüzyılda gerilemeye yüz tuttu. XIX. asır başlarında önemini büsbütün kaybetti.

1745 yangını, 60 mahalleyi kül ettiği gibi, 6 yıl sonraki 1751 yangını da hemen hemen aynı şiddette oldu.

Edirne kapalıçarşısının dıştan görünüşü.

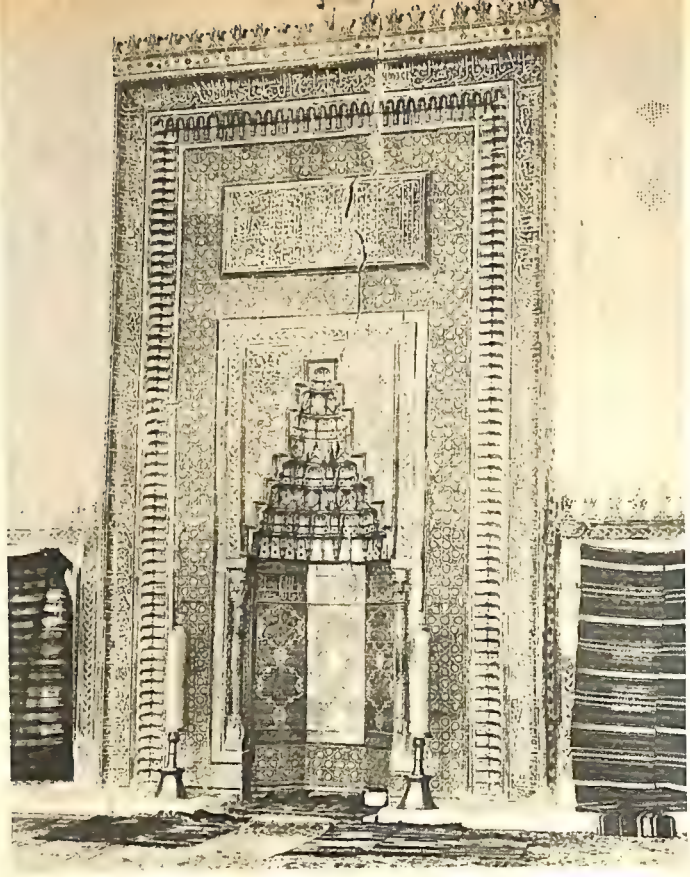

Muradiye camiinin mihrabı.

RUS İŞGALİ

22 ağustos 1829'ta Ruslar'ın şehre girip birkaç ay kalmaları, Edirne'nin ilk büyük felâketi oldu. Şehirdeki halkın maneviyatını düzeltmek için şehre gelen II. Mahmud 10 gün kalarak, istilânın tahriplerinin giderilmesi için emirler verdi. Uzun zaman sakin yaşayan şehrin 20 ocak 1878'de Ruslar tarafından tekrar işgali ve bu defakinin 13 aydan fazla sürmesi şehir için pek felâketli oldu.

26 mart 1913'te Şükrü Paşa'nın pek kahramanca savunmasına rağmen açlıktan Bulgarlar'a teslim olan Edirne kalesi, 22 temmuz 1913'te Türkler tarafından geri alındıysa da, artık bu felâketten kalkınamadı, esasen merkezi olduğu geniş eyaletten bazı sancakların Bulgaristan'a bırakılmasıyle de, bir sınır şehri durumuna düştü. 1920 temmuzundan 25 kasım 1922'ye kadar 2 yıldan fazla da Yunan işgalinde kaldı.

Edirne, sınır şehri durumunu Cumhuriyet devrinde de muhafaza ettiği için, kalkınarak, eski, büyük şehir hüviyetini yeniden kazanamadı.

EDİRNE'NİN MUHTELİF ZAMANLARDAKİ NÜFUSU

Aşağıda Edirne'nin son yüzyıllardaki nüfusuna ait bir tahmin cetveli görüyorsunuz. Şehir, 1850'ye kadar Türkiye'nin İstanbul ve Kahire'den sonra 3. büyük şehri idi; 1850'de 4., 1875'te 7., 1900'de 10., 1915'te 8., 1960'ta 43. Türkiye şehri idi. — 1700 ve 1750'de Avrupa'nın 4., 1800'de 5. şehri olan Edirne, 1825'te dünyanın 17., 1850'de 44., 1875'de 84., 1900'de 274., 1915'te 275'inci şehri idi.

1700	350 000,	1750	350 000
1800	300 000,	1825	300 000
1850	200 000,	1875	180 000
1900	100 000,	1915	135 000
1927	35 000,	1935	36 000
1940	46 000,	1945	29 000
1950	31 000	1955	34 000
1960	39 000,	1965	46 000

EDİRNE ADI

Şehrin klâsik adı II. yüzyıl Roma imparatorlarından Hadrianus'a izafeten «Hadrianus şehri» dir. Fransızca'daki «Andrinople» buradan gelir. Türkler şehre daha

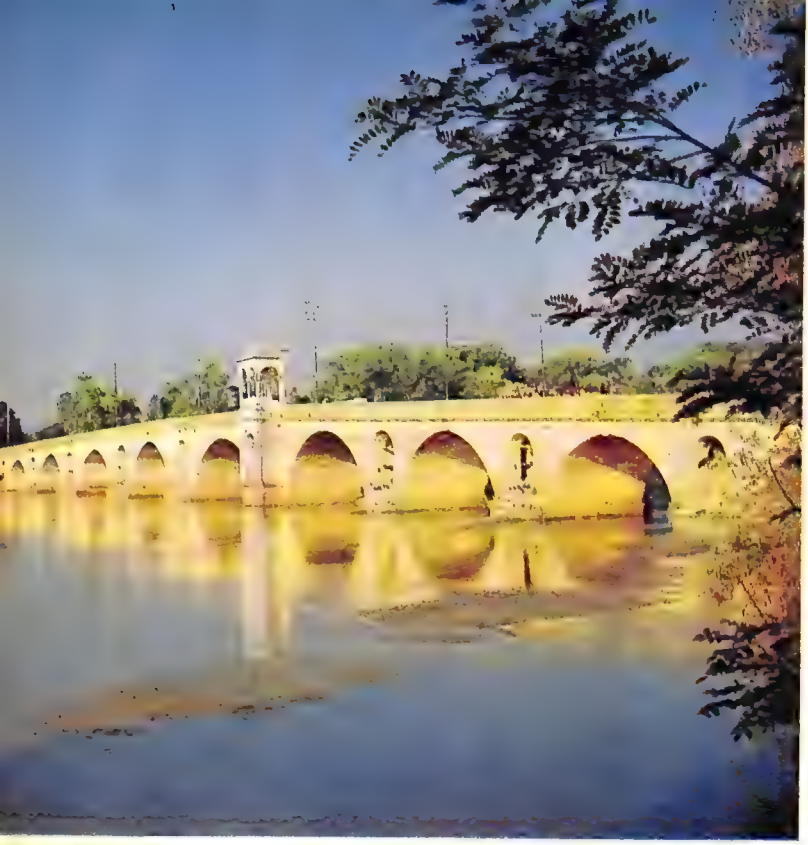

Meriç köprüsü.

fetihten itibaren «Edirne» demişlerdir ki, aynı klasik isimden mülhem olduğu açıktır. Zaman zaman «Edrine» de denmiştir.

CAMİLER

İlk cami, Edirne'yi fetheden I. Sultan Murad tarafından yaptırılmıştır. 1399'da Yıldırım Bâyezid Camii, 1413'te I. Mehmed zamanında tamamlanan Eski Cami, ki mimarı Konyalı Hacı Alâeddin'dir, 1435'te II. Murad'ın yaptırdığı Muradiye camii, ilk devir Osmanlı mimarîsinin mühim örnekleridir. Gene 1435'te II. Murad tarafından yaptırılan Darülhadîs camii, 1447'de gene aynı hükümdarın inşa ettirdiği Üç Şerefeli cami de en mühim Türk âbideleri arasındadır. Eski Cami'de olduğu gibi, Üç Şerefeli'de de kışın abdest musluklarından sıcak su akardı.

II. Sultan Bâyezid de Edirne'de pek çok inşaat yaptırmıştır. 1488'de bitirilen Sultan Bâyezid camii'ne bağlı külliye (üniversite) bunların en mühimmidir. Daha sonra Mimar Sinan ise, Taşlık camiini ve Türk camilerinin en büyüğü olan Selimiye'yi yaptırmıştır.

SELİMİYE: EN BÜYÜK KUBBE, EN YÜKSEK MİNARELER

1569-1575 arasındaki 6 senede II. Sultan Selim (1566-1574) tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Selimiye camii, Osmanlı - Türk mimarîsinin en büyük şaheseridir. Burada Sinan, Türk ve umumiyetle dünya mimarîsinde, bir tek büyük kubbe ile örtülü merkezî yapı şemasını, en yüksek tesire ulaştırmıştır. Caminin birbirine eşit olan 4 minaresinin yüksekliği 70,89 metredir. Yeryüzünde bu 4 minareden yüksek bir tek minare vardır ki, o da, Hindistan Türk Memlûkleri tarafından XIII. yüzyıl başlarında Delhi'de yaptırılan Kutb-Minâr'dır (72,50 metre ile Selimiye minarelerini 1,61 metre geçiyor). Fakat bu, Selimiye minareleri ile kıyas kabul etmeyecek genişlikte, âdeta bir kule şeklindedir; üstelik, 14 metrelik bir kaide kısmı vardır. Selimiye'nin minarelerinde 3'er şerefe bulunur.

Caminin kubbesi 31,28 metre çapındadır. Böylece Alman mimarî tarihi bilgini Gurlitt'in dediği gibi: «Bütün iç mekânı toplu bir tesir altında birleştirmek ve muaz-

zam boşluğa şaşılacak bir vuzuh ile bir İslâm mâbedinin ana hatlarını vermek imkânı kazanılmıştır». Etrafında birçok içtimaî ve ilmî müesseseler bulunan Selimiye hakkında bizzat dâhi mimarı Sinan «Tezkiretu'l-Bünyân»'da şöyle diyor:

«Halk-ı cihân, «dâire-i imkândan hâric» dediklerinin bir sebebi, «Ayasofya kubbesi gibi kubbe devlet-i İslâmiye'de binâ olunmamıştır» diye tâife-i Nasârâ'nın mi' mâr geçinenleri «Müslümanlara galebemiz vardır» derlermiş. «O kadar kubbe durdurmak gaayet müşkildir» dedikleri, bu hakıyrin kalbinde bir azîm ukde olup kalmış idi. Mezbûr câmi (Selimiye) binâsında himmet edip, bi-avni'illah sâye-i Sultân Selîm Hân'da izhâr-ı kudret eyleyip, bu kubbenin Ayasofya kubbesinden 6 zirâ' kaddin ve 4 zirâ' derinliğin ziyâde eyledim».

ÜÇ ŞEREFELİ CAMİ

II. Sultan Murad tarafından yaptırılan ve inşası 9 yıl (1438-1447) süren Üç Şerefeli cami, XV. yüzyıl Türk mimarîsinin büyük şaheserlerinden biridir. Caminin 4 minaresi vardır; biri üç, biri iki, diğer ikisi ise birer şerefelidir. «Üç Şerefeli» denen minare, 67,62 metre yükseklikte olup, dünyanın en yüksek minare ve kuleleri arasında yer alır. Bu minarenin her şerefesine ayrı yollardan çıkılır ki, bunu sonra Mimar Sinan, Selimiye'de tekrarlamıştır. Minareler baklavalı, şişhaneli, çubuklu, burmalı gibi motif üslûpları ile renkli olarak fevkalâde zarif bir şekilde tezyin edilmiştir.

Konyalı bir mimar tarafından yapılan eserin inşasına Timurtaş Paşazâde Elvend Bey nezaret etmiştir. Camiye 7 000 kese para harcanmıştır ki o günkü satınalma gücüne göre çok büyük meblâğdır.

SULTAN BÂYEZİD KÜLLİYESİ

Edirne'de II. Sultan Bâyezid'in 1484-1488 arasında Mimar Hayreddin'e yaptırdığı Sultan Bâyezid Camii ve külliyesi, Türk-Osmanlı mimarîsinin en mühim eserlerinden biridir. Bu külliye, 100 kadar kubbe ile örtülmüş olup, bu hal, pek şahane bir

Kırkpınar güreşleri Edirne'nin özelliklerinden biridir.

manzara vermektedir. Caminin kubbesinin çapı 22,55 metredir. Vâkıfın, yani Sultan Bâyezid'in emriyle külliyeye 167 memur tayin edilmişti. Külliyeye dahil Şifahane, Türk medeniyet tarihinin yüz aklarındandır.

Gene külliyeye bağlı hususî bir göz hastalıkları kliniği vardır.

Bu sayılanlar dışında Edirne'de yüzlerce cami, medrese, han, kervansaray, bedesten, çarşı, çeşme, sebil, hamam, Meriç ve Tunca üzerinde pek ünlü muhteşem köprüler vardır.

XVII. yüzyılda, ki şehrin ihtişam çağıdır, Edirne'de 450 park vardı.

Yalnız Fâtih devrinde (1451 - 1481) Edirne'de 28 cami, 7 medrese (yüksek ve orta okul), 6 umumî hamam ve daha pek çok bina yapıldığını hatırlamak, şehirdeki Türk imarının derecesini göstermeye yeter. Bu eserler zamanın tahribatına uğrayarak harabolmuştur.

EDİRNE'DE DELİLER MUSİKİ İLE TEDAVİ EDİLİRDİ

Edirne'de II. Sultan Bâyezid (1481 - 1512), cami ve külliyesi ile beraber bir de Şifahane (deli hastanesi) yaptırmıştı. Burada akıl ve ruh hastaları, Türk musikisinin çeşitli makamları ile tedavi ediliyordu. Bu hal, tıp tarihinde pek meşhurdur. Bilindiği gibi, XIX. asra kadar Avrupa'da akıl hastaları, hasta sayılmazlar, şeytanla işbirliği yapan insanlar addedilerek çok kere diri diri yakılırlardı.

Hastanede hastaları musiki ile tedavi etmek için daimî surette buraya bağlı 10 hanende ve sazende vardı. Bunlardan 3'ü hanende, diğerleri neyzen, kemanî, musikarî, santurî, çenkî, çeng-i santurî ve udî idiler. Bilhassa Neva, Rast, Dügâh, Segâh, Çârgâh ve Buselik gibi makamlarla bu makamların şedlerinin akıl ve ruh hastalarına dinletilmesinden iyi neticeler alınmıştı.

Edirne'den bir görünüş.

Üç Şerefeli Cami ve Atatürk anıtı.

Musikiden başka, çiçek de tedavi unsuru olarak kabul edilmişti. Çiçeklerin yalnız manzarası değil, kokusu da hastalara iyi gelirdi. Bilhassa sünbül, lâle, reyhan, karanfil, şebboy, nesrin, yasemin, müşg-i rûmî, deveboynu, sîm-ü zerrîn çiçekleri kullanılırdı.

Akıl ve ruh hastalarına verilen etler arasında keklik, turaç, sülün, güvercin, geyik, kaz, ördek ve bülbül etleri zikre değer. Bu etler, hekimlerin tavsiyesine göre her hasta için ayrı şekilde pişirilirdi. Haftanın iki gününde bu hastaneye bağlı eczanede her isteyene bedava ilâç dağıtılırdı. Eczane, bu sarfiyatı için, muazzam bir ham madde stokuna sahipti. İlâçlar, eczanede hazırlanırdı. II. Sultan Bâyezid, bu eczaneye, hasta ve muhtaç olmayanlardan bu ilâçları ticaret maksadı ile bedava alanların alîl ve fakir olmasını Allah'tan dilediğini bildiren bir yazı astırmıştı. Padişah bedduası bir Türk için en büyük mânevî felâket kabul edildiğinden, aksine hareket eden görülmezdi. Bu müesseselere ekli medrese, yani yüksek okullar, Edirne Üniversitesi'nin en mühim bölümleri idi. Tıp medresesinde öğrenciler, bu hastanelerde tatbikî staj görüp yetişirlerdi. Sultan Bâyezid medresesine en ünlü bilginler, müderris (profesör) tayin edilirdi.

EDİRNE SARAYLARI

Edirne'de Eski Saray'dan sonra yapılan Yeni Saray veya «Edirne Saray-ı Hümâyûnu = İmparatorluk Sarayı», Türk imparatorluk sarayları içinde Topkapı Sarayı'ndan sonra en büyüğüdür. Tunca kenarındadır. Topkapı Sarayı gibi pek çok kasır, köşk ve buna benzer binalardan meydana gelmiş, yüzyıllar boyunca ek inşaatla gittikçe genişlemiş bir yapılar topluluğudur. Türkler, sivil inşaatta, bu şekilde büyük bahçeler içinde dağılmış paviyonları sevmektedirler. Her padişah saraya yeni bölmeler, kasırlar inşa ettirmiş, saray gittikçe genişlemiştir. II. Murad tarafından başlanan inşaata oğlu Fâtih Sultan Mehmed devam etmiştir. Kanunî Sultan Süleyman yeni binalarla sarayı zenginleştirmiştir. Kanunî, bu sarayda oturmayı çok severdi. Oğlu II. Selim, Mamak Sarayı'nı yaptırmış, I. Ahmed ile oğlu II. Osman da ilâve inşaatta bulunmuşlardır.

Türk mimarîsinin şâheserlerinden Selimiye camii.

Türk mimarisinin şâheserlerinden
Selimiye camii.

Yeni Saray'da XVII. yüzyılda yaşayan nüfus 10 000'e kadar çıkmıştı. Topkapı sarayının - daha küçük ölçüde - bütün taksimat ve teşkilâtı burada da vardı. Çeşitli düşman işgalleri ile yıkılan ve zamanla ihmal edilen Yeni Saray'dan zamanımıza ancak bazı yapılar kalmıştır.

MEŞHUR ŞAHSİYETLER

Edirne gibi büyük bir tarihî kültür merkezinin yetiştirdiği meşhur adamların seçkinlerini bile saymak zordur. Akla derhal gelen birkaç isim verelim: XVI. yüzyıl şeyhulislâmlarından büyük bilgin Kemal-Paşazâde Ahmed Şemseddin Efendi, 1775'te şeyhulislâm olan Topkapılızâde Mehmed Emin Efendi, Gülşenî tarikatinin ikinci pîri Sezâî Hasan Dede, XV. yüzyılın ilk yarısının büyük şairi İvaz Paşazâde Atâyî, ünlü Tezkire yazarı Sehî, Şakaaık mütercimi Mecdî, «İbret-Nümây-i Devlet» yazarı Hibrî, XVII. yüzyılın büyük şairi Cevrî, XVIII. yüzyıl tarihçilerinden Örfî, şöhretleri Türkiye çapında olan Edirneli ilim ve sanat adamlarına misaldir.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Edirne şehrinin bulunduğu yerde eski Trak kabilelerinden birinin açık bir şehir veya pazar yeri kurduğu, sonradan bunun Makedonyalılar ve Romalılar'ca da genişletilerek kullanıldığı, bugün hemen umumiyetle kabul edilen bir faraziyedir. Edirne'nin bulunduğu sahada en eski şehir, Trak kabilelerinin en büyüklerinden biri olan Odrisler tarafından Meriç'in Tunca ile birleştiği yerde tesis edilmişti. Bu şehir, II. asırda imparator Hadrianus tarafından yeniden tesis edilince, onun adına izafetle, Hadrianopolis ismini aldı, ve bu isim artık temelli olarak kaldı.

Hadrianopolis 586'da Avarlar tarafından muhasara edildi. Bizans'ın Bulgarlar ile mücadelelerine de sahne oldu. Bulgarlar burayı bir defa 914'te işgal ettiler. Edirne ve civarı XI. asrın ortalarında Bizans - Peçenek harplerinde harekât sahası oldu. Peçenek kabileleri 1049'da Edirne'ye yakın bir yere kadar gelerek, yağmalarda bulunmuş ve kendilerine karşı gelen Edirne ve Makedonya valisi Arianistes'i hezimete uğratmışlardı. Peçenekler bir sene sonra (8 haziran 1050) Edirne kalesini muhasara ettiler, fakat alamadılar.

Bizans imparatorluğu da Edirne'yi Bulgarlar'a karşı birkaç defa müdafaaya mecbur oldu. Yoannis Paleologos ile Kantakuzinos arasındaki mücadeleler sırasında 1342 - 1343 senelerinde Aydınoğlu Umur Bey'in, Kantakuzinos'un müttefiki sıfatı ile, kuvvetleriyle Trakya'ya geldiği ve Edirne tekfurunun hücumuna karşı Dimetoka'yı müdafaa ettiği, hattâ tekfuru öldürdüğü görülmektedir.

Edirne'nin genel görünüşü.

Âsi nehri ve Antakya.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra topraklarımıza katılan bir ilimiz.

HATAY

BUGÜNKÜ Hatay vilâyetini meydana getiren topraklar ilk defa bundan dokuz asır önce 1084'te Türkler tarafından fethedilmiştir.

Anadolu'yu fethettikten ve Türkiye devletini kurduktan sonra buraya gelen Anadolu Fâtihi ve Türkiye'nin ilk hükümdarı Kutalmışoğlu I. Süleyman-Şâh, 1084'te bugünkü vilâyet merkezi olan Antakya'yı aldı. Fakat 1086'da yakın akrabası Suriye Selçuklu hükümdarı Alp-Arslan oğlu Sultan Tutuş'la yaptığı bir kardeş savaşında, Antakya yakınlarında öldü.

Bundan sonraki yıllarda şehir, Büyük Selçuklu imparatorluğuna, yani Büyük Türk Hâkanlığına bağlı kaldı. I. Haçlı Ordusu, 21 ekim 1097'de Antakya'ya geldi. Anadolu'dan geçerken Süleyman-Şâh'ın oğlu I. Sultan Kılıç-Arslan'ın darbeleri altında yarım milyon zayiat veren Haçlı sürüleri, 100 000 kadardılar. Şehri, Türk komutanı Yağıbasan Bey savunuyordu. Kuşatma pek çetin geçti, 7,5 ay sürdü. Sonunda 5 haziran 1098'de Haçlılar, bir Hıristiyan'ın açtığı kale kapısından geceleyin gizlice şehre girdiler, bütün Türkler'i hattâ dindaşlarını kılıçtan geçirdiler. Sel-

çuklu hâkanı, bu çok mühim şehri kurtarmak için Kerboğa Bey'in komutasında büyük bir Türk ordusu yolladı. Şehir Türkler tarafından geri alınmak üzereyken, Haçlılar'dan bir papaz, Antakya'da Hz. İsa'nın böğrüne saplanan kutsal mızrağı bulduğunu iddia etti. Bu mucizeyle alevlenen Haçlılar, Türk ordusunu Antakya önlerinden çekilmeye mecbur ettiler. 28 haziranda Kerboğa Bey, şehri geri almaktan vazgeçmeye mecbur oldu.

Şehri başkent edinen bir Haçlı prensliği kuruldu; bu prenslik, Kudüs Haçlı Krallığı'na tabi idi. Tam 170 yıl süren ve 3 hanedan değiştiren Antakya Prensliği, 1176'ya kadar Bizans'ı da metbu devlet tanıyordu. 19 mayıs 1268'de Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatoru Sultan Baybars, Antakya'yı aldı ve bu devlete son verdi. Haçlılar'ın Doğu Akdeniz kıyılarında 170 yıl süren hâkimiyetleri son bulmuş; şehir, bütün bu kıyılar gibi bir Türk devletine geçmişti. Fakat Halep ve Şam, hattâ Lâzıkıye (Lâzkıye), Hamâ, Humus gibi civardaki büyük şehirlerle rekabet edemeyen Antakya'nın önemi gittikçe azaldı.

1516'da Antakya, Türk - Memlûk imparatorluğundan, Türk - Osmanlı imparatorluğuna geçti. Mercidâbık zaferini kazanan Yavuz, bütün Suriye gibi, bugünkü Hatay'ı da Türkiye'ye bağladı. XVII. yüzyılda Antakya, 5 sancaklı (illi) Trablusşam

Hatay'ın merkezi Antakya'nın en hareketli köşesi. (Solda) Harbiye şelâleleri Hatay'ın önemli gezi yerlerinden biridir.

beylerbeyliğinin (eyaletinin) bir kaza merkezi idi. XX. yüzyıl başlarında ise 3 sancaklı Halep vilâyetinin (eyaletinin) merkez sancağına bağlı 14 kazadan biri idi; bu kazalardan diğeri de İskenderun idi. 1918 ekiminin son günlerinde İngilizler tarafından işgal edildi ve bir yıl sonra Fransızlar'a verildi. 20 ekim 1921 Ankara muahedesi, «İskenderun Sancağı» denen Hatay'a iç bağımsızlık tanıyordu; çünkü bu bölgede Türk nüfusu ekseriyeti teşkil ediyordu. 1925 martında Fransızlar, İskenderun sancağının idaresini, diğer Suriye illerinden ayırdılar; Türkçe'yi de Fransızca ve Arapça yanında resmî dil kabul ettiler. 1937'de bağımsız Hatay Devleti kuruldu. Bu Türk devleti, 23 temmuz 1939'da bir vilâyet şeklinde tamamen Türkiye'ye katıldı.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Bugünkü Hatay, Hititler çağının sonlarında, bağımsız bir Hitit devleti teşkil ediyordu. Başkenti Sam'al (Zencirli) olan bu prenslik, 1,5 yüzyıl kadar devam etmiştir. M.Ö. VI. yüzyılda İran'a (Pers imparatorluğuna) geçti.

Antakya şehri ise, zengin bir tarihe sahiptir. Büyük İskender'in generallerinden olup, onun ölümünden sonra «Asya imparatorluğu»nu kuran I. Selevkos ve şehre adını veren oğlu I. Antiochus tarafından

kurulmuştur. Daha önce bu mevkide veya yakınlarında iki küçük kasaba vardı. Şehir, M.Ö. 306'dan 280'e kadar 26 yıl Asya (Selevkos) imparatorluğunun başkenti oldu, nüfusu yarım milyonu geçti; Roma ve İskenderiye'den sonra dünyanın üçüncü şehri durumuna yükseldi. Fakat bu derece parlaklığını pek az devam ettirebildi. Selevkoslar, başkentlerini Selevkiye şehrine naklettiler. Selevkos imparatorluğundan sonra Roma'ya, Roma M.S. 395'te ikiye ayrılınca da Bizans (Doğu Roma) imparatorluğuna geçti.

Antakya, bundan sonra Yakın Doğu'daki büyük devletler arasında yüzyıllarca çekişilen bir mevki haline geldi. Arap fethine kadar, 243 yıl, Bizans ve İran Sâsânî imparatorlukları arasında alınıp verildi. Hıristiyan mezhep anlaşmazlıklarının canlı merkezlerinden biri oldu. 260'ta Şehenşâh I. Şâpûr, şehri Bizans'tan almıştı. 538'de I. Husrev Nûşîrevân, Antakya'yı tekrar zaptetti; şehir nüfusunun büyük kısmını bugünkü Bağdad yakınlarındaki başkenti Medâyin şehri civarında «Rûmiye» adıyle kurduğu şehre yerleştirdi; hatta bu şehrin planını, Antakya'nınkini örnek tutarak yaptırdı. İmparator Justinianus, şehri İranlılar'dan aldı ve yeniden inşa ettirdi. Fakat devamlı zelzeleler şehrin kalkınmasına mani oluyordu. Meselâ 526 zelzelesinde, 250 000 kişinin öldüğü iddia edilmektedir. Şüphesiz bu rakam mübalâğalıdır.

Hazreti Ömer devrinde, 638'de Antakya, Arap-İslâm imparatorluğuna geçti. 688'de şehri geri almak isteyen Bizanslılar, Arap ordusunu yenmelerine rağmen, bunu başaramadılar, Antakya «Avâsım» denen Abbasî Arap imparatorluğunun, Bizans'a karşı sınır eyaletinin merkezi oldu. Bir müddet sonra Halep'te kurulan Arap Hamdânî krallığına dahil oldu. 966'da şehir, Bizans'a karşı kendini başarıyle savundu. Fakat üç yıl sonra 969'da imparator Nikeforas Fokas, şehri Müslümanlar'dan aldı. Müslüman Arap hâkimiyeti, 331 yıl sürmüştü.

İSKENDERUN

Hatay'ın büyük tarihî değeri olan ikinci şehri de İskenderun'dur.

İskenderun şehri, Büyük İskender tarafından M.Ö. 333'te kurulmuştur. Daha önce şehrin yerinde veya yakınında Myrriandus adlı bir Fenike sitesi vardı. Selevkoslar'dan Roma'ya, M.S. 395'te Bizans'a geçen şehir, VII'nci yüzyıl ortalarında Antakya ile beraber, Müslüman Arap imparatorluğuna katıldı. IX. yüzyıl ortaların-

İskenderun sahillerinden bir görünüş.

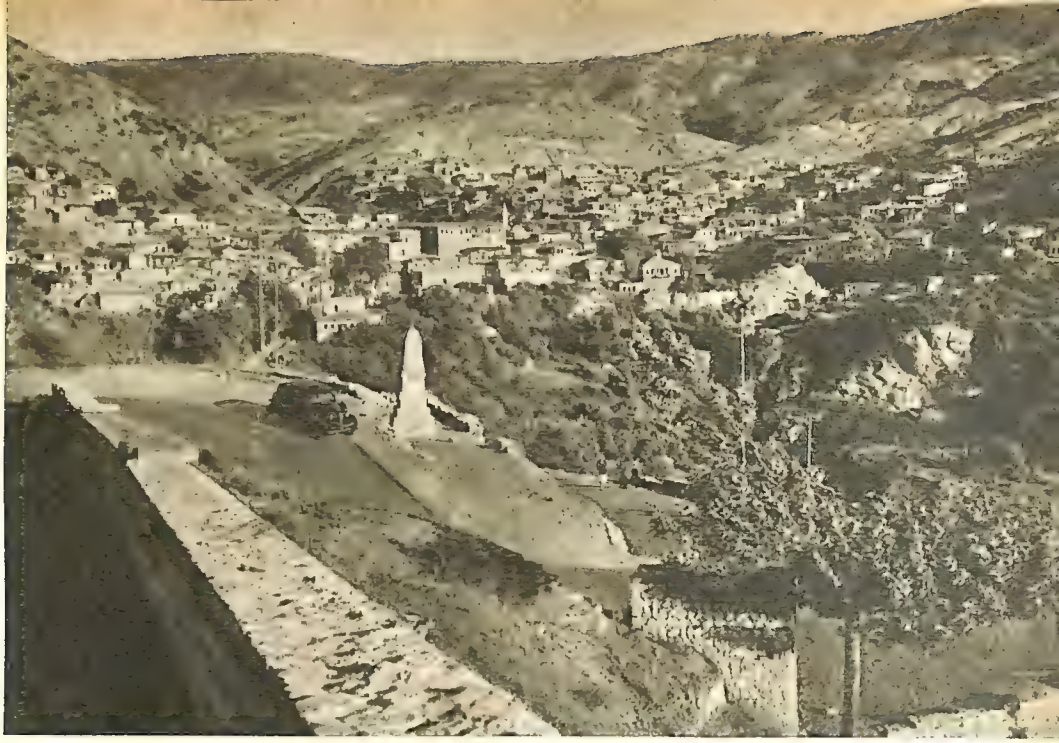

İskenderun'un Belen nahiye merkezinden bir görünüş.

da Halife Vâsık, şehri yeniden inşa ettirdi. Antakya'yı ele geçiren bütün devletler, İskenderun'a da hâkim oldular. 1516'da bütün çevresiyle Türk-Memlûk imparatorluğundan, Türk - Osmanlı İmparatorluğuna geçti. Pîrî Reis, Kitab-ı Bahrîye'sinde, XVI'ncı yüzyıl başlarında, yani Osmanlı fethinden az sonra, şehri «bir alçak burun üzerinde harâb kal'a» şeklinde tasvir etmektedir.

Daha IX. asırda İskenderun müstahkem bir mevki idi. Ancak o devre ait kaynaklar liman faaliyetinden bahsetmiyor. XI. asrın başında da burası tenha bir yer idi. Yine bu sırada Doğu Akdeniz limanlarını tasvir eden bir yazar buradan hiç bahsetmez. Bununla beraber Osmanlı devletinin genişleme devrinde İskenderun limanının canlandığı görülüyor.

Evliyâ Çelebî, Haleb'de ikamet eden balyozların İskenderun'da vekili bulunduğunu, her limana 200 kadar Frenk ve Müslüman koyunları gelip yattığını, fakat şehrin kalesi harap olduğu için, Frenkler'in gümrük resmi vermemekte inat ettiklerini, I. Ahmed devrinde, sadrâzam Nasuh Paşa'nın kale inşasına teşebbüs etmekle beraber, bu teşebbüsün tamamlanmadığını zikreder. Bundan sonra XIX. asrın ikinci yarısına kadar, İskenderun'un gerilediği görülmektedir. Bunun sebebi Şarkî Akdeniz ticaretindeki umumî gerileme ile kervan yollarındaki faaliyetin kesilmesine bağlanabilir. 1822 senesinde şiddetli bir zelzele ile harap olan İskenderun, artık Belen (Baylân) kazasına bağlı küçük bir köyden ibaret idi ve iskelesinden ancak mahdut bir şekilde istifade ediliyordu. İskenderun'un gerilemesini Süveyş kanalının açılması (1869) yüzünden, Hindistan ticaretinin deniz yoluna geçmesiyle izah etmek doğru olmaz. Bununla beraber XIX. asrın sonlarına yaklaşırken, İskenderun'un ticaretinde yavaş yavaş bir gelişme görülmeye başlandı. Bu gelişme, limanın oldukça iyi bir yolla bağlanmış olduğu Haleb şehri ve dolayısıyle Kuzey Suriye'nin gittikçe genişleyen ithalât ve ihracatını, hattâ Güney-Doğu Anadolu ve Irak ticaretini kendisine çekmiş bulunmasıyle ilgilidir. Bu suretle liman faaliyeti gittikçe artmıştır. Liman değerinin artışı nisbetinde İskenderun, küçük bir kasaba halinden çıkmış, büyük bir şehir haline gelmiştir. 1890'da limana girip çıkan gemiler 400 000, 1905'te 517 000 tonu bulmuştur.

İskenderun limanı XX. asır başında bu suretle oldukça büyük bir ticarî faaliyet arzederken, henüz ne bir demir yoluna, ne de ihtiyaca uygun liman tesislerine sa-

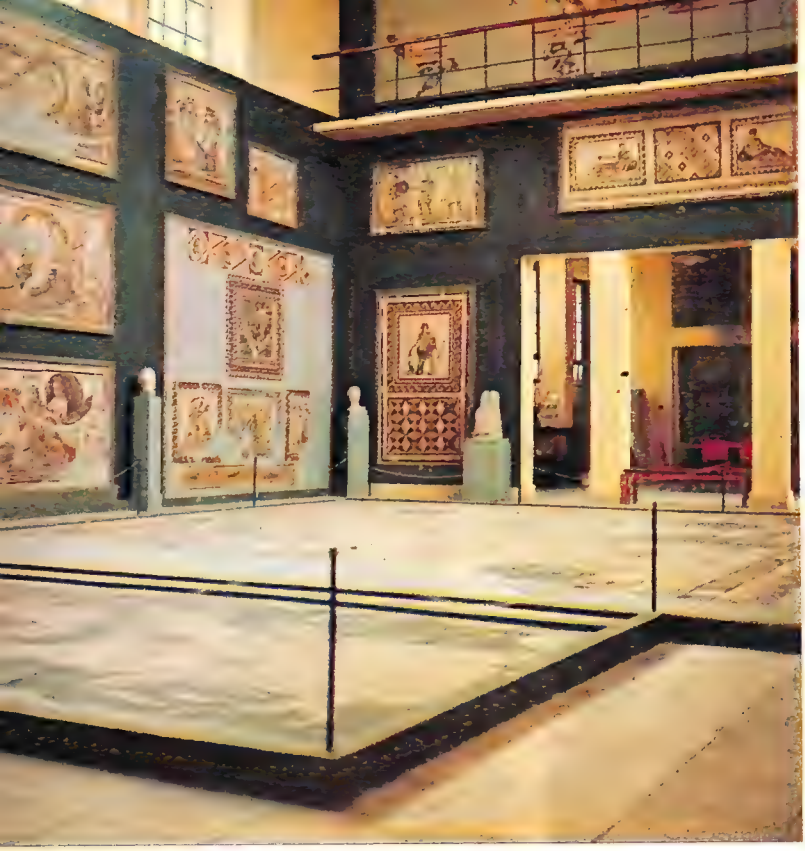

Antakya müzesinin mozayik bölümünden bir görünüş.

hip bulunuyordu. Bununla beraber, Osmanlı hâkimiyetinin son senelerinde İskenderun'un bu eksiklerini tamamlamak için esaslı teşebbüslere girişilmişti.

1913'te İskenderun limanının inşasına girişilmemişti. Açıkta demirleyen vapurlarla kara arasındaki irtibat küçük deniz vasıtalarıyle sağlanıyordu.

CİHAN HARBİ'NDEN SONRA

Birinci Cihan Harbi'nde liman, İngiliz uçakları tarafından 6 kere bombardıman edilmiştir. Harbin sonunda İngilizler, 27 ekim 1918'de şehri işgal etmişler, fakat 1919 ekiminde Fransızlar'a bırakmışlardır. Fransız işgalinde Türkler'in çoğu şehirden çıkmış, yerine Fransızlar, Ermeniler'i yerleştirmişlerdir. Ancak, 20 ekim 1921 tarihli Ankara muahedesi ile Fransızlar'ın, «İskenderun sancağı» (Le Sandjak d'Alexandrette) adı verilen ve nüfusunun büyük bir kısmı Türkler'den mürekkep olan bölgeye, Suriye hudutları içinde idarî muhtariyet vermeyi kabul etmeleri üzerine, vaziyet bir dereceye kadar düzeltilmiştir.

Fransız yüksek komiserliği daha sonra (mart 1925'te) bu muhtariyeti te'yid ederek, Türkçe'yi, Arapça ve Fransızca ile beraber, resmî dil olmak üzere, kabul etti ve ertesi martta da sancak, teşrîî muhtariyete sahip oldu. 1937 senesinde Fransa ile Suriye arasında, bu memleketin siyasî muhtariyetini genişleten müzakereler yapılırken, Türkiye'nin müdahalesiyle, İskenderun sancağı yerinde «müstakil Hatay devleti» kuruldu. Nihayet 23 temmuz 1939'da bu devletin Türkiye'ye iltihak etmesi üzerine, İskenderun'da Türk bayrağı çekildi ve burası, merkezi Antakya olan Hatay vilâyeti hudutları içine bir kaza oldu.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine İskenderun'daki Ermeniler, bir kısım Araplar'la beraber, Suriye'ye çekilmişlerdir. Bugün şehirde az sayıda Arap, bir hayli de yabancı, bilhassa Amerikalı bulunmaktadır.

1940 nüfus sayımında İskenderun kasabasının nüfusu 11 859'a varmış bulunuyordu. Bu tarihten sonra, nüfus hızla artmakta devam ederek, 1945'te 18 612'ye yükselmiş, 1950 sayımında 23 000'e, 1960'ta 62 000'e, 1965'te 69 000'e çıkmıştır.

HATAY, ANTAKYA, İSKENDERUN ADLARI

Hatay eskiden «İskenderun sancağı» diye anılırdı. Türkiye Cumhuriyeti'ne bir vilâyet şeklinde katıldıktan sonra «Hatay» adı verilmiştir. Kelimenin menşei, «Hattena» ve «Hatti» kelimelerinden gelir. Hititler çağında bu bölgenin adı «Hattena» olduğu gibi, bizim «Hitit» dediğimiz kavmin kendi dillerince adları da «Hatti»'dir.

«Antakya» kelimesi, şehrin kurucusu olan Selevkos hanedanının ikinci hükümdarı «Antiochus»dan gelmektedir. Araplar bundan bozarak «Antâkîye» demişlerdir. Batı dillerinde «Antioche» ve «Antiochia» gibi şekiller almıştır.

«İskenderun», Arapça «İskenderûne = Küçük İskenderiye» kelimesinden gelir. Şehir, Büyük İskender tarafından kurulduğu ve «Alexandreia» adını aldığı için, Mısır'daki İskenderiye'den ayırmak üzere böyle denmiştir. Fransızlar şehre gene «Küçük İskenderiye» mânasına «Alexandrette» demişlerdir.

ESKİ ESERLER

Antakya âbidelerinin en mühimmi, şüphesiz şehri kuşatan ve tarihî haşmetini gösteren sûrlardır. 30 000 metre uzunlukta olan ve İstanbul sûrlarından ancak bir miktar kısa bulunan bu muazzam duvarlar, 360 burçla bezenmiştir. Fakat XIII. yüzyıldan sonra şehrin dış düşmanlara karşı savunmaya ihtiyacı kalmadığı için, bakımsızlıktan harabolmuştur. Zelzelelerden sonra, yapılan evlere âbidelerden sökülen taşların kullanılması haraplığı artırmıştır.

Şehrin içinde kalan ve Roma imparatorlarından Diocletianus tarafından yaptırılan Roma köprüsü de ünlüdür. Kurtuluş Caddesi'ndeki Habib Neccar Camii de eski bir eserdir ve kiliseden çevrilmiştir.

Antakya civarındaki tarihî Hıristiyan manastırları da hâlâ turistlerin ziyaret yeridir. Bilindiği gibi Antakya, 5 Ortodoks Patrikliğinden (İstanbul, Antakya, Kudüs, İskenderiye ve Moskova) birinin merkezidir. Antakya - Reyhanlı yolunun 2'nci kilometresinde bulunan Saint Pierre kilisesi, XII'nci yahut XIII'üncü yüzyılda yapılmış bir Katolik kilisesidir. 13 metre uzunluğu, 9,5 metre genişliği, 7 metre yüksekliği vardır. 29 hazirandaki Saint Pierre gününde kiliseye Hıristiyan hacılar dolmaktadır. Bu kilisenin yakınlarında, tarihî Hıristiyan ve Müslüman eserleri, XVI. yüzyıldan kalma su kemeleri vardır.

Antakya Müzesi, mozaik bakımından dünyanın sayılı müzeleri arasındadır.

Antalya'daki ilk Hıristiyanlık eserlerinden St. Pierre kilisesinin girişi.

Tarih ve Tabiat Bakımından zengin bir ilimiz

ARTVİN

Artvin'in, Ardanuç kasabasından bir görünüş.

SELÇUKLULAR, Malazgirt zaferinden önce bugünkü Artvin topraklarına girdiler ve büyük Türk Hâkanı Sultan Alp-Arslan, Çoruh topraklarını fethetti. Türkleşme bu devirde başlayarak asırlarca sürdü. Gürcü ve Ermeni devletcikleri gittikçe Çoruh'tan el çektiler, Bizans da burasını geri almaktan ümidini kesti. Selçuklu Sultanı Alp-Arslan 1068 yılında, önce Kars'ı aldı, sonra kuvvetlerinden bir kısmını Karadeniz'e yolladı. Bu kuvvetler Çoruh'u aldılar, Trabzon'a kadar ilerlediler. Malazgirt zaferinden sonra, Alp-Arslan, Kızılırmak'a kadar uzanan bölgeyi emrindeki emîrlere dağıttı, Çoruh bölgesi Emîr Ebülkasım'ın payına düşmüştü.

Gürcü Hâkimiyeti

Alp-Arslan'ın ölümünden sonra Gürcü krallarından Giorgi, Bizanslılar'ın kışkırtmaları ve yaptıkları yardım sonunda, Çoruh bölgesine hâkim oldu. Alp-Arslan'ın oğlu Melikşah, 1081 yılında Emîr Ahmed kumandasında bir ordu yolladı, bu ordu Kral Giorgi'yi yenerek Erzurum ve Çoruh bölgelerini yeniden Türk hâkimiyeti altına aldı. Emîr Ebülkasım'ın torunu Saltuk'tan ötürü Kars, Erzurum, Ardahan, Bayburt ve Çoruh havzasını içine alan imarete, bundan sonra Saltukoğulları Emîrliği adı verildi.

Konya Selçuklu Sultanı I. Alâeddin, Artvin, Şavşat ve Yusufeli'ni Selçuklu imparatorluğuna kattı. Anadolu'nun Moğollar tarafından istilâsı üzerine Artvin, Moğol hâkimiyetine girdi. Moğollar'ın devamı olan İlhanlı devletinin hâkanlarından Abaka Han devrin-

de (1265 - 1282) Sargis adında bir Kıpçak beyi Ahıska Sancağı'nda, İlhanlılar'ın izniyle bir atabeylik kurdu.

Önce Türkiye'ye (Anadolu Selçukluları'na), 1246'dan sonra da Moğollar'a ve İlhanlılar'a (İran Moğolları'na) tâbi bulunan Trabzon imparatorluğu, tedricen Çoruh havzasından itilmiş ve bu çağda buraları ekseriyet itibariyle Türkler'le meskûn bir toprak parçası olmuş, Gürcüler, Lâzlar, Ermeniler ve Rumlar, azınlıkta kalmıştı.

Artvin'in kesin fethi

İlhanlı imparatorluğunun dağılmasından sonra Celâyirliler, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular, Safevîler gibi Türk imparatorluk hanedanları ya doğrudan doğruya Çoruh havzasına hâkim olmuş veya bu çevredeki beyliklerin metbuu bulunmuşlardır. Merkezi Sıvas olan Eretnaoğulları da buraya kadar uzanmıştır.

Fâtih Sultan Mehmed, Trabzon imparatorluğunu fethedip, Gürcistan'a kadar Güney Karadeniz sahillerini Türkiye'ye bağlayınca, bölgenin Türkleşmesi tamamlanmış oldu.

Artvin bölgesi ondan sonra, bakımlı ve rahat bir hayata kavuştu. Hopa, Borçka şehirleri Tranbzon'a, Artvin, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli de Çıldır eyaletine bağlandı.

Artvin XVII. yüzyılın başında bir sancak merkeziydi. 1828 - 1829 yılları arasında geçen Türk - Rus savaşından sonra Çıldır eyaleti-

Artvin vilâyetinin nefis köşelerinden biri (solda) Artvin'in ilçe merkezlerinden biri: Borçka.

nin merkezi Oltu'ya nakledildi. 1878 yılında büyük bir felâket oldu. Tarihlerimizde 93 Harbi diye anılan 1877 - 1878 Türk - Rus harbi sonunda Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Ruslar, Batum, Kars, Ardahan ile birlikte büyük bir harp ödeneği aldılar. Bu antlaşmayı değiştiren Berlin Antlaşmasıyle de, Artvin, Şavşat, Borçka, Ardanuç ile Hopa'nın Kemalpaşa bucağı Ruslar'a verildi. Artvin ve çevresi Rus işgali altında kaldığı müddetçe, anayurda bağlılığından hiç bir şey kaybetmedi. Birinci Dünya Savaşı çıktığı zaman ümitle kurtuluş gününü bekledi.

Rusya, I. Cihan Savaşı'nda yenilip sulh isteyince, 1918 Brest - Litovsk Muahedesi, Batum ve Kars'la beraber Artvin'i de Türkiye'ye geri verdi. Bir yıl kadar sonra Türkiye

Artvin'in şirin bir ilçe merkezi: Hopa.

ile müttefikleri yenilince, İtilâf Devletleri, Brest - Litovsk Muahedesi'ni tanımadılar. 1920'de imzalanan, fakat tasdik edilmeyip yürürlüğe girmeyen Sèvres Muahedesi de Artvin'i Türkiye toprakları dışında bırakıyordu. Ancak Kâzım Karabekir Paşa'nın zaferleri üzerine, 1920'de Gürcistan ve Rusya, Batum hariç olmak üzere Artvin'in Türkiye'de kalmasını kabul etti ve bu keyfiyet, yapılan muahedelerle tasdik olundu.

İdarî durum

Artvin, Osmanlı çağında (XVII. asırda) Şavşat ile Ardanuç, merkezi Çıldır'da bulunan 15 sancaklı (vilâyetli) bir beylerbeyiliğin (eyaletin) 2 sancağına merkez olmuştur. Tanzimat'tan sonra bu topraklar, bir ara Trabzon vilâyetine (eyaletine) bağlanmış, bazan Erzurum vilâyetine dahil olmuştur.

Cumhuriyet devrinde Artvin, bir vilâyet merkezi olmuş, son yıllarda ismi «Çoruh» şeklinde olan vilâyete, merkezi Artvin kasabasının adı verilmiştir. Öteden beri bu bölgede mühim bir yerleşme merkezi ve şehir teşekkül edemediğinden, demiryolu da yapılmamış olduğu için bu sınır topraklarında gelişme yavaş olmuştur. Arazinin arızalı ve toprağın mahdut verimli olması da bu hususa tesir eden sebeplerdendir. Rize gibi Artvin'den de bu sebeple büyük şehirlere doğru önemli bir iç göç hareketi vardır.

Türklerden önce

Bugünkü Artvin vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar, Anadolu'da ilk siyasî birliği kuran Hititler'in imparatorluk sınırları dışında kalmıştır. İskitler, hâkimiyetlerini buraya kadar uzatmışlar, sonra İranlılar buraya hâkim olmuşlardır. Yunan kültürünü kabul etmiş bir İran devleti olan Pontos krallığı çağında bu böl-

ge, İran imparatorluğundan ayrılmıştır. Büyük İskender'in ve haleflerinin nüfuzu buraya kadar erişememiştir. Milât'tan önceki 2 asırda Roma, gittikçe buraya yaklaşmış, nihayet Milât'tan az önce, Pontos kırallığını devirerek buraya da hâkim olmuştur. Ancak İran imparatorluğunu dirilten Partlar ve onların halefleri olan Sâsânîler ile bunlara tâbi İran asıllı Ermenistan ve Gürcistan kralları, bölgeyi Roma'dan ayırmışlardır. M.S. 395'te Roma'nın yerine geçen Bizans (Doğu Roma) çağında da durum aynı olmuş, bu topraklar bazan İran'ın, bazan da Bizans'ın hâkimiyet ve nüfuz sahasında kalmıştır. Müslüman Araplar, Abbâsîler'e tâbi Türk Sâcoğulları ve Şeddâdoğulları, Çoruh bölgesini Gürcü ve Ermeni krallarından koparamamışlar, devamlı akınlarla iktifa etmişlerdir.

«Artvin» adı, Kafkas dillerinden birinden, muhtemelen bir Gürcü lehçesinden gelmektedir. Mânası bilinmiyor.

Tarihî yerler

Artvin şehrinde XVI. yüzyıl eseri olan kale vardır ki, daha önceki kaleler üzerinde inşa edilmiş bir Türk yapısı olması muhtemeldir. Gene Artvin'de 1783'te yaptırılmış bir çeşme, kayda değer. Çayağzı'nda 1793'te sancakbeyi Salih Bey'in yaptırdığı Salihbey camii vardır.

Ardahan'daki kaleyi, XVI. asır ortalarında Kanunî Sultan Süleyman yaptırmıştır. Ardanuç'ta da bir kale vardır. Muhtemelen bir XII. asır eseridir. Adakale mevkiinde, etrafı sûrlarla çevrili bir kilise bulunur. Bereket köyünde de kale ve kilise harabelerine tesadüf edilir. Şavşat'ta Gürcü devrinden kalma pek eski (muhtemelen IV. asır) bir kilisenin harabesi görülür. Bu kasaba civarında da eski bir kalenin yıkıntıları yükselir.

Artvin vilâyet merkezinden bir köşe.

Artvin, tarih bakımından olduğu kadar, tabiî güzellikler bakımından da zengin bir vilâyetimizdir. Yukarıdaki fotoğraf, güzel manzaralarıyle tanınan Artvin şehrinin bir görünüşünü tespit ediyor.

Beyoğlu Pera İken: 3

Balo ve Eğlenceler

Yazan: Said Naum Duhânî

XIII. ALPHONSE'U İstanbul'da büyük bir İspanyol asîli temsil ediyordu: J. M. Bernaldo de Quiros, Marquis de Composagrado cenabları. Kraliyet ailesiyle akrabalığı olan İspanya sefiri son derece masraflı bir hayat yaşardı. İstanbul'a gelmeden önce Petersburg'da bir servet dağıttığı söyleniyordu. Sevimli diplomat yine de huyundan vazgeçmiş değildi. İspanya'nın peçetalarını hesapsız dağıtıyordu. Vaktinin büyük bir kısmını oyun masasının başında geçirirdi. Devamlı olarak borca girer, imzaladığı senetleri, bu gibi hususlara çok dikkatli olan Sultan Abdülhamid, şahsî parasından öderdi.

Öte yandan bizim Madrid'deki orta elçimiz İzzed Fuad Paşa, bu durumdan faydalanmayı ihmal etmiyordu. Maddî imkânlarının üstünde, son derece masraflı bir hayat süren Paşa, İspanyol sefirinin maceralı hayatını genç krala usulüne göre bildirmekten kaçınmazdı. Durum böyle olunca da kral, padişahın Madrid'deki temsilcisinin masraf faturalarını tesviye etmeyi boynuna borç bilirdi. Bunları bana, İzzet Fuad Paşa'dan sonra maslahatgüzar olarak Madrid'e giden kıymetli dostum Reşid Safvet Atabinen anlattı.

Composagrado hazretleri bekârdı, gönlünce yaşamasını bilirdi. Hiç bir siyasî endişesi yoktu. Damla hastalığından muztarip olduğundan hemen daima oturur, sokağa çıktığı zaman da en kısa mesafeler için bile arabaya binerdi. Composagrado yaz aylarını Büyükdere'de geçirirdi. Oranın talika arabacıları devamlı oturmaktan iyice şişmanlamış olan sefiri arabalarına almak istemez ve daha o ufukta görünür görünmez kaçacak yer ararlardı.

ROMANYA VE BELÇİKA

Romanya'nın Orta Elçisi M. Lahovary yabancı sefaret mensuplarının en sempatiklerinden biriydi. M. Lahovary, memleketimizi daima sevmiş ve onun İstanbul'da bulunuşu iki memleketin arasındaki bağların sağlamlaşmasına sebep olmuştur.

Bu alçak gönüllü, sevimli insanın başka bir başkente tayini İstanbul'da gerçekten üzüntü yarattı. M. Lahovary, orta elçi olarak İstanbul'dan Roma'ya, oradan da Paris'e gitti.

M. Lahovary'nin müsteşarı M. Derussi mükemmel bir piyanistti. Çeşitli toplantılarda bol bol alkış toplardı. İstanbul'dan sonra orta elçi olarak Sofya'ya tayin edildi.

Ulahlar'ın nüfus tezkerelerine «Ulah» kaydının konması M. Lahovary'nin İstanbul'da bulunduğu sıraya raslar. Daha önce Makedonya'nın Osmanlı tabiiyetindeki bu sakinlerinin nüfus tezkeresinde Ulah yerine Rum yazılıyordu. Şöyle bir hadise bu işi kökünden halletti:

Ulah okullarından birinin sahibi, Manastır'daki okulunda bedava öğle yemeği vermeye başlar. Bu cömertlik jesti kısa bir süre içinde okul mevcudunun artmasını sağlar.

O bölgedeki diğer Rum okulları müdürleri hemen bu meslektaşlarını taklid ederler. Hareketin öncüsü olan maarifçi, bunun üzerine parasız önlük dağıtmaya başlar. Öbür taraf da vakit geçirmeden onu taklid eder. Derken beriki ilâve bir kıyafet daha verir ve böylece iş kızıştıkça kızışır. Romen Ortodoks ve Rum Ortodokslar iyiden iyiye işi düşmanlığa götürürler. Derken Etniki Eterya Cemiyeti'ne mensup bir grup komiteci günün birinde Romen Ortodoks kilisesini basarak Ulahlar'a büyük zarar verir.

Avrupa başkentlerinden bir gazetenin İstanbul muhabiri, yemeden içmeden, bu haberi mal bulmuş gibi hemen memleketine bildirir ve hadiseyi Türkler'in çıkardığını da ilâve etmeyi unutmaz. Bu hal şüphesiz, padişahı çok üzer. M. Lahovary ise meselenin aslını bilmektedir. Bir kabul sırasında Sultan Hamid'e hakikati anlatır, gazetecinin yalan yazdığını söyler. Zaten M. Lahovary, Ulahlar'ın nüfus tezkerelerinde Rum olarak değil, doğrudan doğruya Ulah olarak belirtilmelerini istiyordu. Bu hadise üzerine padişah «Rum» sözünün yerine Ulah yazılması için emir verir.

O devirde Türkiye'deki yabancı muhabirler, başkaları tarafından yapılan her türlü kötülüğü Türkler tarafından yapılmış gibi göstermekte âdeta birbirleriyle yarışırdı. Allah'tan Lahovary'nin gayretiyle bu defa mesele pek büyümeden halledildi.

Belçika'nın orta elçisi Comte de Dudzeele idi. Bu zatın müsteşarı Comte F. Van Den Steen de Jehay, İstanbul'daki vaktini Osmanlı tabiiyetindeki gayrimüslimlerin hukukî durumunu inceleyen «La Situation Légale des Sujets Ottomans Non - Musulmans» adlı çok tafsilâtlı bir eseri yazmakla değerlendirdi. Eser, 1906 yılında Bruxelles'de basıldı.

Belçika orta elçisinin oğlu M. Gaston de Dudzeele elçilikte ataşeydi. Diplomatik vazifelerini müdrik, ciddî bir insan olan M. Gaston, kadınlara düşkünlüğü ile tanınmıştı. Gördüğü her kadına kur yapmadan edemezdi.

1862 yılında Naum tiyatrosunda verilen bir ziyafet. Ziyafeti verenler: İtalyanlar. Vesile: Garibaldi bayramı.

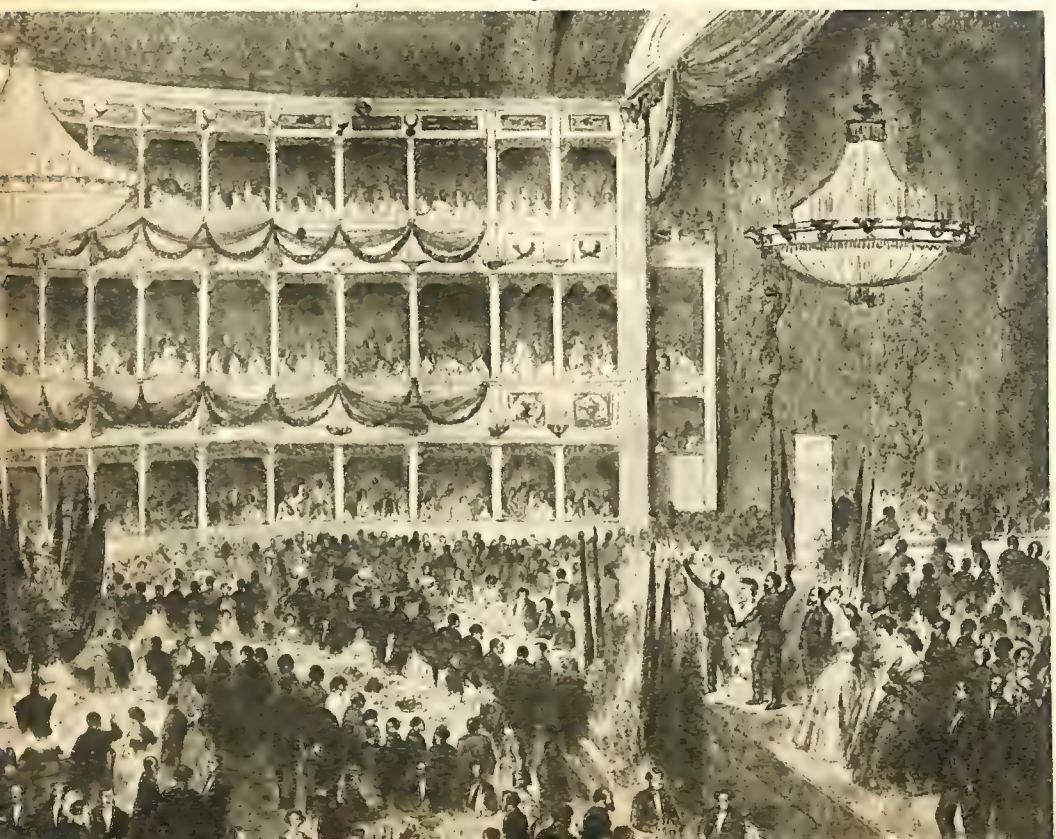

Bundan tam 60 yıl önce, 1908'de, Beyoğlu caddesi böyleydi.

KARADAĞ VE KUZEYLİLER

Minik Karadağ Prensliği'ni, bir gözü camdan olan ve ancak tek gözü ile gören M. Bakış temsil ediyor ve işleri gözü kapalı yönetiyordu.

Son derece mahdut bir bütçesi olan M. Bakış, çok hesaplı bir hayat sürer, Sultan Hamid de sık sık ona yardım elini uzatmaktan geri kalmazdı. Yaz aylarını geçirmesi için Büyükderede bir yazlık konağı emrine tahsis etmişti. Ama minik Karadağ'ın temsilcisi yılın on iki ayında burada oturur, münzevi bir hayat yaşardı. Türkiye'den ayrılırken kendisini memleketine götüren Türk yatı Çanakkale boğazından geçtiği sırada müsteşarı, M. Bakış'a padişaha bir teşekkür telgrafı çekmesi gerektiğini hatırlatır.

Marmara'nın bekçisi olan muhteşem kaleler ve dehşet verici topları gören, şüphesiz bu arada İstanbul'da gördüğü Türk silâhlı kuvvetlerini hatırlayan orta elçi şu telgrafı çeker:

Efendimiz, dostlarınızın istikbaline imreniyor, düşmanlarınıza acıyorum.

Bu telgrafı alan Sultan Hamid, memnuniyet-i şâhânesini belirtmek üzere hediye gönderir.

Bu M. Bakış'ın haleflerinden M. Matanoviç, hariciye nezareti müşteşarının baş uşağının akrabasıydı. Günün birinde M. Matanoviç, redingotunu ve silindir şapkasını giyerek bir protokol vazifesini yerine getirmek için müsteşarın evine gider. Kapıyı açan uşak, istediği kadar giyimli kuşamlı olsun akrabasını derhal tanıyarak sevinçle haykırır:

— Vay, yeğen sen misin? Hemen geldiğini bildireyim. Güzel bir kahve yaparım sana, pardösünün cebine de şekerleme koyarım.

İsveç ve Norveç o zamanlar henüz siyasî cerrahînin bıçağı altına yatarak birbirinden ayrılmamıştı. Bu kuzeyli yapışık kardeşleri Boğaziçi kıyılarında Ramel adında bir ortaelçi temsil ediyordu. «Merda» gibi güzel bir isimle çağırılan nefîs bir genç kızın babası olmasa, belki burada adından bile bahsetmezdim.

Yunanistan M. Gryparis tarafından temsil ediliyordu. Kızıyle beraber Ağahamamı sokağında şimdiki Yunan konsolosluğunda oturur. Başlıca işi, kral I. Yorgi'nin isim gününü kutlamaktı. O günlerde çeşitli kabuller, ziyafetler verilir, İstanbul'da ne kadar Rum varsa, elçiliğin önüne toplanarak bağırışırlardı.

Sırbistan'ı General Sava Grouitch temsil ederdi. Sefaretin tercümanı M. Samancı, sonradan buradan ayrılarak Fransa sefaretine geçmeyi tercih etti. Sırbistan legasyonu bugün Hasan parfümerisinin bulunduğu binayı işgal ediyordu.

İsveç 1903'te Baron H. J. Beck-Friis ta-

İstanbul'daki Fransız sefarethanesinde 1854 yılında verilen bir balo.

rafından temsil edildi. İsveç legasyonunun merkezi, ticaret ataşesinin karısı Madam Söderlund idi. Son derece güzel, gerçek bir kuzey fecri olan bu hanımla bütün İsveçliler iftihar ederdi.

EĞLENCELER

Beyoğlu Pera iken, İstanbul'da eğlence mevsiminin başlaması verilen çeşitli balolardan hemen anlaşılırdı. Bu balolar, sosyete hanımlarına, şâhâne elbiselerinin ve mücevherlerinin göz kamaştırıcı güzelliğini ve zenginliğini gözler önüne sermek imkânını verirdi.

Osmanlı Bankası Umum Müdürü M. M. veya D..., banker Z... yahut E..., kambiyo ajanı V..., yahut Y..., yabancı kolonilerin ileri gelenlerinden C..., veya B...'nin suarelerinde şayanı dikkat olan veya olmayan birçok Levantenler hazır bulunurdu. Bunların bir kısmı gazetecilere sosyete haberleri yetiştirirdi.

O devirde İstanbul'da yabancı dillerde dört gazete çıkardı: Stamboul (Fransızca), Levant - Herald (İngilizce - Fransızca), La Turquie (İtalyanca - Fransızca), Le Moniteur Oriental (İngilizce - Fransızca).

Hayır cemiyetleri menfaatine tertiplenen balolar ekseriya Pera Palas'ta verilirdi. Bunları İngiltere, Avusturya - Macaristan, İtalya, İran ve bazan Belçika hayırseverleri tertiplerdi.

Fransızlar balolarını L'Union Française'de, Almanlar Teutonia'da verirdi. L'Union Française, Fransanın eski Türkiye ataşemiliteri Binbaşı Berger tarafınran kurulmuştu.

Binayı yapan Fransız mimarı M. Vallaury'nin babası, Naum Operası'nın altında bir pastane açmıştı. Bu opera Hristaki pasajındaydı ve kurucusu Mikail Naum Duhanî tarafından işletilirdi. Mikail, Naum Paşa'nın amcasıydı. Bina 1870 yangınında yerle bir oldu.

Çok değerli ve bilgili bir insan olan Selim Nüzhet Gerçek, Naum Operası hakkında çok geniş bir etüd kaleme almıştır.

Union Française'in mimarı M. Vallaury'nin kızkardeşlerinden biri, babasının komilerinden biri olan Lebon'la evlendi. Da-

ha sonra bu zat kendi hesabına Asmalımescit'te bir pastane açtı.

Teutonia yahut «Alman Cemiyeti», Tünel meydanı yakınında Galata Mevlevî tekkesinin biraz aşağısındaydı. Burası balo salonları, sahnesi, bilardoları, kütüphaneleri, büfe ve lokantası olan mükemmel bir tesisti. Yalnız yolu pek iyi değildi. 1898'de İmparator II. Wilhelm'in İstanbul'a gelişi bu meseleyi de halletti.

Rum, Ermeni ve Musevîler de toplantılarını Pera Palas'ta yapardı.

Bütün Beyoğlu sosyetesi, yardım maksadı ile yapılan bu suvarelerde buluşurdu. Türkler pek sık görülmezdi. Maestro Nava'nın idaresindeki orkestra çalmaya başlayınca, güzel, dekolte tuvaletli kadınlar, yakışıklı erkeklerle müziğe uyarak dönmeye başlarlardı. Viyana valsleri, çalınan gözde parçaların başında gelirdi.

Umumî Harb'e takaddüm eden senelerde monden balolar düzenlemekle şöhret yapmış olan dans hocası M. Psalty'nin gerçekten dikkati çeken bir çalışması vardı. İşte 1914'teki bir balosunun reklam kâğıdı. O devrin anlayışı hakkında bizi aydınlatacağı için aynen alıyoruz.

BÜYÜK BALO

19 şubat 1914 perşembe gecesi saat 9'dan itibaren

KAYAK SARAYI'nda

(Emek Sineması)

Kıyafetli ve maskeli olan bu baloda muazzam bir kotyon ve Paris'in en seçkin ve zengin yiyeceklerini bulacaksınız. Ayrıca, görülmemiş ve çok eğlenceli sürprizler.

Saat 9'dan 11'e kadar patinaj, saat 11'den sabaha kadar balo.

Baloya katılanlara 9 mükâfat dağıtılacaktır:

En iyi patinaj yapanlara 3, en güzel maskeyi takmış olanlara 3 ve salon tangosunu en iyi oynayana da 1 mükâfat verilir.

Bilet fiyatı: 1 gümüş Mecidiye'dir.
Hususi yer ayırmak: 40 kuruş.
Localar: 1 - 1,5 altın.

Bu balonun eşi görülmemiş derecede muhteşem olması için hiç bir fedakârlıktan kaçınılmamıştır.

Kayak Sarayı'nın zarif ve muazzam salonu, balo vesilesiyle mükemmel bir şekilde dekore edilecektir. İki orkestra vardır.

Ayrıca bir başka dans hocası M. Procopios da Odeon tiyatrosunda (eski Şark sineması) balolar tertiplerdi. Ancak dans meselesinde bütün rekorları kıran şüphesiz ki, Arabacı Kosti diye anılan şahıstı. Bu zat eşini dostunu eğlendirmek için Odeon'u kiralar ve bütün kiralık kızları davet ederdi. Gelmemek kimin haddine. Arabacı Kosti'nin ekmek paralarına bile mani olacağını çok iyi bilirlerdi.

TİYATRO EĞLENCELERİ

O devirlerde Beyoğlu'nun tiyatrolara karşı büyük düşkünlüğü vardı. Fransız, Avusturyalı ve İtalyan sanatkârların temsilleri tiyatrolarda büyük bir kalabalığın toplanmasına sebep olurdu. İstanbullular'ın görüp alkışladığı o devir yabancı sanatkârlarının başlıcaları: Sarah Bernhardt, Réjane, Charlotte Lysès, Jane Hading, Charlotte Wiéhé, Büyük ve Küçük Coquelinler, baba, oğul Lambertler idi.

Bu turne tiyatrolarının abone seyircileri hiç değişmezdi. Hepsi de büyük bir sadakatle temsillere gelir, ellerinde minik dürbünleri ve çok defa piyeslerin metni olduğu halde oyunları takip ederlerdi.

Ayrıca, turne temsillerinin dışında, devamlı olarak iki trup temsil verirdi. Bunlardan birinde Fransız, diğerinde İtalyan sanatkârları oynardı. Odeon'da Rumca temsiller veren bir trup daha vardı.

Diğer yabancı artistler Marguerite ve Henriette pansiyonlarında kalırdı. Bir de bu tip artistlerin etrafında onlarla beraber dolaşan bir koket güruhu vardı ki, artist adı altında Beyoğlu'nda dolaşır, zengin Rum ve Ermeniler'le arkadaşlık ederek servet yapmaya bakarlardı.

Bir başka Marguerite daha vardı ki, yukarıda bahsettiğimiz Marguerite'ten kendisini ayırmak için II. Marguerite adını kullanırdı. Avusturya - Macaristan milliyetinde (?) olan bu hanım, Venedik sokağında Lozan Palas otelinin olduğu yerde bir lokal açmıştı. Buraya yerli ve yabancı diplomatlar, Bâbıâlî'nin yüksek memurları gelir, eğlenirlerdi.

İstanbul ile iş yapan başlıca emprezaryolar, Debrenne, Baret, Chimène vs. idi.

Bütün bunlardan başka Concordia kışlık salonu ve yazlık bahçesi, Kristal kafeşantanı, sık sık gidilen yerler arasındaydı. Ayrıca bir de Concordia kumar salonu vardı. Polis arada bir buraya müdahale eder, fakat kapitülâsyonlar yüzünden bir şey yapamazdı, çünkü sahipleri Osmanlı tabiiyetinde değildiler.

Bir İspanyol'un idaresinde sözde bir müzikhol ile bir sirki de eski Beyoğlu'nun eğlence yerleri arasında sayabiliriz. Maamafih Ramirez adında bu İspanyol, sirkinde her hafta diplomatik bir gala verir. İspanyol sefiri Camposagrado da bu geceleri şereflendirirdi.

Gelecek sayımızda:
BOĞAZİÇİ ÂLEMLERİ

Uzak Doğu'yu Kana Bulayan

ÇİN İhtilâli

Yazan: Jean A. Keim
Çeviren: Aydın Dokur

Kızıl Çin'in, günden güne tanrılaştırılan lideri Mao'nun Çin'in her köşesinde görülen dev portrelerinden biri.

1925 YILININ martıydı. «Kouo-min-tang» (milliyetçi demokrat parti) başkanı Sun Yat-Sen ölmüş, yerine Çan Kay-şek geçmişti. Çan Kay-şek iktidarı ele alıp, imparatorluğun çöküşünden beri yer yer meydana gelen çarpışmalarla harap olmuş koca ülkeyi birleştirmek, maliyesini düzeltmek, kamu hizmetlerini iyi gören bir yönetim kurmak istiyordu. Adalet işlerini de ihmal etmeyerek yeni bir ceza kanunu hazırlatmıştı. Bir yandan parti içi çekişmeler, öte yandan da anane haline gelen rüşvet, işleri aksatıyor, kamu hizmetlerinin gereği gibi görülmesini engelliyordu.

Çan Kay-şek'in bir tasarısı da, ülkeye yepyeni bir yön vermekti. Kendisi Katolik[illegible]a Çin'in yüzyıllar boyu, nesilden nesile geçen geleneklerine de bağlıydı. Memleketini, ihtişamlı geçmişine bağlamak istiyordu. Gene istiyordu ki, Çinliler düzen, sorumluluk duygusu ile yeni bir ülke yaratsınlar.

1934 yılında yeni hayat akımı ortaya atıldı; orduda, idarede, kamu hizmetlerinde ıslahat yapıldı, afyon yasaklandı; hattâ sosyal hayatın bazı yönleri sıkı bir kalıba sokuldu. Bu düzen değişikliği, ülkede gittikçe yayılan komünizmin geniş halk topluluklarınca benimsenmesini engelleyemedi, durduramadı.

UZUN YÜRÜYÜŞ

Ne yazık ki, Rusya'ya yerleşen komünizm mikrobu, gelişme çabası içindeki bu ülkeye atlamış, yayılmaya başlamıştı.

Çan Kay-şek'in memleketini yükseltmek için giriştiği gayretler bu korkunç engele çarptı. Şimdi onun için asıl mesele komünizmi önlemekti. Komünistler 1927 yılında, Çin'in güney bölgelerinde teşkilâtlanmaya başlamışlardı. Mao Çe-tung ile Çu - Teh, Kiang - Si'de küçük bir ordu kurmuşlardı. Durmadan da köylüleri ayaklandırıyor, hükümete kafa tutuyorlardı.

11 aralık 1931'de bir Çin Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Burası Kiang-si, Ho-nan, Fu - Kien eyaletlerini kaplıyordu; 30 milyon nüfusu vardı. Mao, yeni cumhuriyete başkan seçildi.

Mao, bu bölgede hemen çalışmaya koyuldu; kadınların rızası alınmadan yapılan evlenme; afyon gibi uyuşturucu maddeler yasaklandı; halkın hızla okuyup yazmayı öğrenmesi için büyük çabalar harcanmaya başlandı, sonra da toprak yeni düzene göre dağıtıldı.

Çan Kay - şek, 1930 ile 1931 yıllarında memleketi kurtarmak için bu «haydutlar»a karşı şiddetli bir savaşa girişti. 300 bin kişilik bir kuvvetle giriştiği bu «temizlik» hareketinde bazı başarılar sağladı. Fakat yine de komünistleri yok edemedi. 1933'te oldukça yeni silâhlarla donatılmış 600 bin kişilik bir ordu, uçakların desteğiyle, komünistlerin kümelendiği bölgeye geniş bir hücuma geçti. Orduda, müşavir olarak Alman generalleri de bulunuyordu.

Komünistler, bu büyük hücum karşısında bir zaman direndilerse de tam anlamı

ile hazırlanmadıklarından yenilgiye uğradılar; durumun daha da kötüye gitmemesi için üslerini güney-batıya taşımayı kararlaştırdılar.

1934 yılının 15 ekim gecesiydi, Çan Kayşek'in ordusu tarafından sarılmış olan komünistler, yarma hareketiyle bir gedik açıp, güneye doğru yürüyüşe başladılar; korkunç bir yürüyüştü bu, binlerin, on binlerin yürüyüşü.

Silâhlarını, yiyeceklerini katırlara, eşeklere yüklemişlerdi. Bir kısmı milliyetçilerle çarpışırken, ötekiler de açılan geçitten güneye doğru akıyorlardı. Ağır kayıplar verdiler, sonunda 130 bin kişi düşman hatlarından geçip Yun-nan bölgesine vardı.

Çan Kay-şek yolu kesmek istiyordu. Komünistlerin Yang - çe nehrini geçeceğini hesaplayarak, bütün kayık ve gemilerin, sol yakada toplanmasını emretti. Komünistler durumu öğrenince, hemen hileye başvurdular. Milliyetçi askerlerin üniformasını giyen bir birlik, nehrin sağ yakasına geldi; oradaki köylüler, hükümet kuvvetlerinin geldiğini sanıp karşı yakadaki milliyetçi askerlere, kayık göndermeleri için haber ulaştırdılar. Bir bölük komünist böylece sol yakaya geçip oradaki askerleri gafil avladı. Artık yol açılmıştı; tam dokuz gün kayıklar, gemiler, sallar, komünistleri taşıyıp durdu. Çan Kayşek'in askerleri geldiğinde, komünistler nehri geçmiş bütün kayık ve gemileri yakmışlardı bile.

TA-TU NEHRİNİN GEÇİLİŞİ

Komünistleri önüne katıp süren Çan Kay-şek, bu defa da onları Ta-tu nehrinde beklemeye karar verdi. Ta-tu nehrine varmak için dağlık ve ormanlık bir bölgeden geçmek gerekiyordu.

Ta-tu nehrine vardıkları zaman hükümet kuvvetleri nehrin sol yakasında yığınak yapmıştı. Milliyetçilerin komutanı, komünistlerin bu kadar erken geleceklerini hiç tahmin etmiyordu. Komünistler, buradaki zayıf milliyetçi birliği yenerek öte ya-

Mao, Çin'in her yerinde fakir halka toprak dağıttı; toprak sahiplerini de öldürdü. Kızıl Çin'in kuruluş yıllarında öldürülmeye götürülen bu toprak sahiplerinin bütün suçu 3 dönüm (60×50 m.) tutarında arazi sahibi olmalarıydı.

Bugün Kızıl Çin'de Mao Çe-tung bir tanrı, vatandaşlar da kul halindedir. İşlerine gidip gelirken bile onun emirlerini, nasihatlerini havi küçük kitabı okumaya mecburdurlar.

kaya geçmeye başladılar. Ne var ki, daha geçiş tamamlanmadan hükümet kuvvetleri yetişince kanlı savaşlar başladı.

Her iki taraf da kıyasıya dövüşüyordu. Sonunda Mao Çe - tung'un adamları nehri geçmeyi başardılar.

18 DAĞ, 24 NEHİR

Önlerinde daha 4 bin kilometre vardı, dağlar aşılıp, ırmaklar geçilecekti. Dağların yüksekliği yer yer 5 bin metreyi buluyordu. Dondurucu bir soğuk vardı. Üstelik bazı bölgelerden geçerken hükümet kuvvetleriyle de çarpışmak zorunda kalıyorlardı.

Bir yıl sonraydı; Chen - si'ye vardılar. Yen-ngan'ı ele geçirip, bölgeye yerleştiler. 130 bin kişiden ancak 30 bin kişi kalmıştı.

Bu uzun yürüyüş sırasında, geçtikleri yerlerde, köylülere durmadan komünizm propagandası yapmış, varlıklı ailelerin varını yoğunu alıp, yoksul köylülere dağıtmışlardı. Bu 368 günde, 10 bin kilometre yol yürümüş, 18 dağ aşılıp, 24 nehir geçilmişti.

İÇ SAVAŞ DURUYOR

Yen-ngan'a yerleşen komünistler, hemen çalışmaya koyuldular: köyleri yeni düzene göre teşkilâtlandırdılar, tefeciliği yasakladılar. 1937 yılında Türkiye'nin beşte birine yakın 2 milyon nüfuslu bir bölgeye hükmediyorlardı.

Öte yandan Çan Kay-şek'in komünistlerle uğraşmasını fırsat bilen Japonlar, Mançurya ile Çin'i işgal etmeyi tasarlıyor, planlarını gerçekleştirecek müsait bir zaman kolluyorlardı. Mançurya'daki gibi, Çin'de de kendi siyasetlerini uygulayacak, merkezî hükümetten bağımsız askerî şefleri elde etmeye çalışıyorlardı. 1935'de, Hopei'de Çinli bir generalin yönetiminde kukla bir devlet kurdular. 1936 yılında da bir Moğol prensini Çahar bölgesinde başa geçirdiler.

Japonlar, Çin'i dize getirmek için, siyasî olduğu kadar ekonomik yollar da uyguluyorlardı. Kaçakçılığı teşvik ediyorlar, Çin'e gümrüksüz soktukları ucuz mallarla Çinli tüccarı iflâs ettirmeye çalışıyorlardı.

Çan Kay-şek'in ise başka düşünceleri vardı: her ne şekilde olursa olsun, önce komünistleri imha etmek sonra da Japonlar'la savaşmak.

Tam bu sıralarda komünistler ortaya; «Çinli, Çinli'yle savaşmaz» sözünü attılar. 1935 yılının aralık 9'uydu; Pekinli öğrenciler bir bildiri yayınlayarak, «iç savaşı

Bisikletin bile lüks sayılarak yasak edildiği Kızıl Çin'de çocuklar böyle büyütülüyor. Kanton yakınlarındaki bir yuvada tahta sıralar üstünde öğle uykusuna yatan küçükler.

durdurup Japonlar'la çarpışacaklarını» ilân ettiler. Hareket hemen bütün ülkeye yayıldı. Bunun üzerine de Mao, Çan Kay-şek'e bir teklifte bulunarak «müstevliye karşı birleşmeye» hazır olduğunu bildirdi.

Çan Kay - şek, Si - ngang'da komünist delegeleriyle görüştü. Takip edilecek yol kararlaştırıldı. Uzlaşmaya varılmıştı. Yeni bir hükümet kurulacak, Japon eğilimli yöneticiler uzaklaştırılacak, komünistlerle ortak bir cephe meydana getirilip, ülke düşmana karşı savunulacaktı.

25 aralık günü Çan Kay-şek, Nankin'e döndü. Artık iç yönetiminde çekişmelere son verip, birleşmiş bir Çin vardı.

JAPONLAR PEKİN'DE

Bundan altı ay sonra, beklenmedik bir olay ortalığı altüst ediverdi.

Japonlar'ın Pekin civarında küçük bir garnizonu bulunuyordu. Temmuzun 7'siydi; Marco Polo köprüsünde devriye gezen bir Japon askeri kayboldu, Japonlar, askeri Çinliler'in kaçırdığını iddia ederek suçluları bulmak için şehri arayacaklarını bildirdiler. İstekleri reddedilince de Çinliler'in üzerine ateş açtılar.

Bu olaydan sonra Çinliler, hemen Pekin'e takviye birlikleri gönderince Tokyo hükümeti Çinliler'in oradan geri çekilmesini talep etti. Nankin'in böyle bir niyeti yoktu, sadece durumu görüşmek için bir konferans toplanmasına razı olduklarını bildirdiler. Ne var ki Japonlar çok önceden hazırlanmışlardı; böyle bir fırsat bekliyorlardı. 28 temmuzda, uçakların desteğiyle Pekin'i işgal ediverdiler. Eylülün 22'sinde Çan Kay-şek bir bildiri yayınlayarak Japonlar'a karşı girişilecek hareketi ilân etti.

ÇİN İŞGAL EDİLİYOR

Japonlar'ın askerî üstünlükleri su götürmez bir gerçekti. Modern topçu birlikleriyle bol miktarda malzeme ve savaş uçağına sahiptiler. Kasım ayında Şanghay işgal edildi. Çinliler'in müracaatı sonunda Cemiyet-i Akvamın Japonlar'ı bu hareketlerinden dolayı «takbih» etmeleri hiç bir sonuç vermedi. Yıl başına doğru Nankin düştü, sonra sırayla Kanton ile Hank'u ele geçirildi. Bir buçuk yıl geçmemişti ki, Çin'in bütün sanayi mer-

kezleri, başlıca limanları, en zengin tarım alanları Japonların hâkimiyeti altındaydı. Fakat Çin çok geniş bir yüzölçümüne sahip olduğundan, Japonlar ancak şehirlerle stratejik noktalarda askerî birliklerini bulundurabiliyorlardı.

ÇİN, İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİYOR

7 aralık 1941. Japonlar'ın Pearl Harbor'daki Amerikan donanmasına saldırdığı tarih.

Bundan iki gün sonra Çin, Almanya, İtalya ve Japonya'ya savaş ilân etti. Artık yalnız değildi bu korkunç mücadelede; müttefiklerden silâh, uçak, malzeme alacaktı.

4 milyonluk Çin ordusu, doğru dürüst savaşacak durumda bile değildi. Bunu Çan Kay-şek de biliyordu zaten. Yardımı bekliyor, çarpışmaktan mümkün olduğu kadar kaçınıyordu. Bir yandan da komünistlerin güçlenmesinden kaygulanmaktaydı. Japonlar'a karşı komünistlerle ortak bir cephe yaratılması da hiç işine gelmiyordu. 300 bin kişilik bir kuvveti komünistleri kontrolla görevlendirmişti. Bunda haksız da değildi. Çünkü onlar bir taraftan Japonlar'ı yıpratıyor, bir taraftan da halkı teşkilâtlandırıyor, propaganda yapıyor, faaliyet gösterdikleri topraklarda, kendi düzenlerini uyguluyorlardı. Artık, ordu ve yönetim mekanizması bozulmuştu; emirler dinlenmiyordu, fırsatı bulan, elindeki silâhını bile satıyordu.

ÇİN, SAVAŞI KAZANDI AMA...

1943 kasımında Çan Kay-şek, Kahire'de, Roosevelt ve Churchill'le buluştu. O yıllarda Japonlar hemen bütün Güney-Doğu Asya'yı ele geçirmişlerdi ama, İngiliz-ler'le Amerikalılar da yavaş yavaş karşı hücuma geçiyorlardı. Bu konuşmadan sonra Roosevelt, Çin'e başkan yardımcısı Wallace'i yolladı. Wallace'ın görevi daha çok milliyetçilerle komünistlerin arasını düzeltmekti. Nihayet 1945 baharında, Çin kuvvetleri, iyice zayıflamış olan Japonlar'a karşı genel bir saldırıya geçti. Zaten, savaşın kaderi de belli olmuştu. 8 ağustosta da Sovyetler Japonya'ya savaş ilân edip Mançurya'yı işgal ettiler.

FAYDASIZ UZLAŞMA ÇABALARI

Yıllar boyu süren iç çekişme ve savaşlar Çan Kay-şek'in otoritesini bir hayli yıpratmıştı. Aksine, Mao'nun kudreti gün geçtikçe artıyordu. Japonlar, Çin'den çekilip gittiğinde, 40 milyon Çinli, hükümet kuvvetlerinin yönetiminde yaşıyordu, ko-

Milliyetçi Çin Cumhurbaşkanı Çan Kay-şek bir otomobil fabrikasını geziyor.

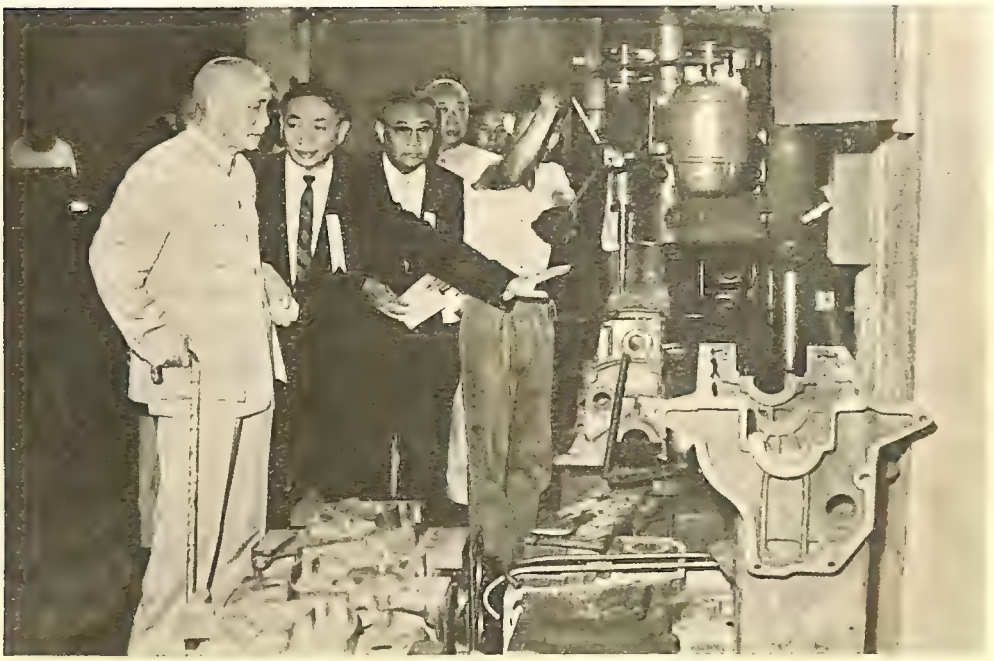

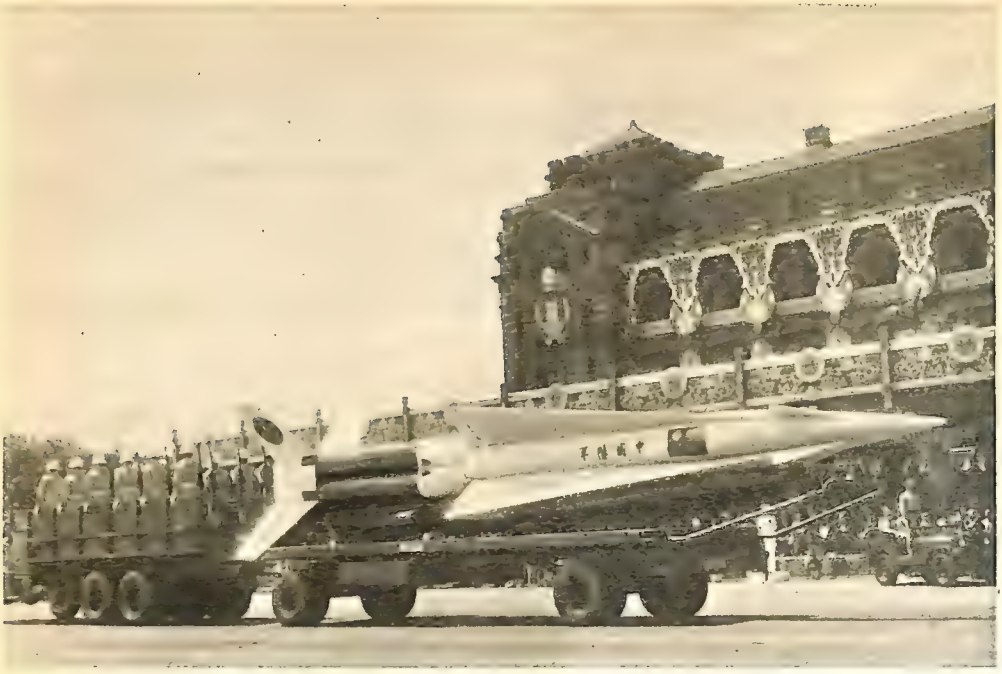

Milliyetçi Çin'in bir bayramında geçit resmine katılan son model bir füze.

münistler ise geniş bir toprak parçasıyle birlikte 110 milyon Çinli'ye hükmediyorlardı. 1 200 000 kişilik bir ordu ve 2 milyondan fazla Çinli de bu rakamın dışındaydı. Böylece komünistler memleketin ikiye bölünmesine sebep oldular.

Hükümetin başı olarak Çan Kay-şek görünüyordu ama, âdeta bir harabeye dönmüş koca bir ülkede, hükümet otoritesi diye bir şey kalmamıştı. Sonra en önemli meselelerden biri de Mançurya'nın kaderiydi. Mançurya, Çin sanayiinin beşte dördünü kapsıyordu. Sovyetler, buradaki 700 bin Japon'un silâhlarını alıp, komünistlere vermişti.

Çan Kay-şek taraftarlarının durumu çok feciydi. Ekonomi, tam bir felç içinde bulunuyordu. Sorumluluk duygusundan yoksun kişiler, yönetimin üst noktalarını ele geçirmişlerdi. Komünistler büyük bir hızla Amerikan düşmanlığını yayıyorlardı.

ÇİN'DE AÇLIK

1947 yılının baharında komünistlerle milliyetçiler arasında yeniden çatışmalar başladı. Milliyetçiler anî bir saldırıyle Mao'nun başkenti Yen-ngan'ı işgal ediverdiler. Bu, görünüşte bir başarıydı ama, aslında basit bir komünist taktiğiydi. Mao şöyle diyordu: «Düşman ilerleyecek, biz çekileceğiz; düşman duracak, biz, saldırıp yıpratacağız; düşman tükenecek, geri çekilecek, biz takip edeceğiz.»

Gittiği her köyde yeni bir düzen kurup köylüye toprak dağıtarak onları memnun eden ordu ile, arada bir maaş alan, yorgun, harpten bıkmış bir ordu karşı karşıya idi. Nankin hükümeti yıpranıyordu.

O yılın haziranında komünistler ilerlemeye başladılar. Çan Kay-şek'in ordusunda asker kaçaklarının miktarı gittikçe artıyordu, silâh, cephane, uçak, hatta savaş gemilerini bile komünistlere veriyorlardı.

Ülke ise tam bir buhran içinde yüzüyordu, sefalet; açlık kol geziyordu. Kazananlar karaborsacılarla, spekülâtörlerdi.

1949 yılında komünistlerin ilerleyişi hızlanmıştı, 23 ocakta Pekin'i aldılar, şubatta Yang-çe düştü. O sırada Çan Kay-şek «görevinden izinli» ydi, yerine general Li Tsong-jen bakıyordu. Li Tsong-jen aslında komünistlerle müzakeredeydi, ama uzlaşmaya varamadılar.

Çan Kay-şek bu durum karşısında devlet hazinesini ve fabrikaları Formoza adasına nakletti. Milliyetçi Çin, Formoza'dan ibaret kalmıştı.

Öte yandan Mao Çe-tung, Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilân ediyordu. Günlerden 1 ekim 1949 idi.

XX. Yüzyılın En Ünlü Siyaset Adamı

Churchill'in Hayatı

Büyük Britanya İmparatorluğu, dünyanın 6 kıt'asında tasfiye ediliyor. Önümüzdeki yıllarda, bu tasfiyenin son safhası da tamamlanacak. Daha yarım asır önce, dünyanın büyük bir kısmını elinde tutan bu imparatorluk hangi ülkeleri içine almıyordu ki: Hindistan, Pâkistan, Birmanya, Seylan, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada, Güney Afrika, İrlanda, Jamaika, Nijerya, Gana, Mısır, Sudan, Rodezya, Malaysiya, Guyana, Kıbrıs, Malta, Irak, Filistin, Ürdün, Umman, Küveyt, Singapur, Kenya, Tanganyika, Uganda, Zengibar ve daha nice yerler... Bu, bütün tarihin, Roma ve Osmanlı imparatorluklarından sonra üçüncü devamlı cihan devleti idi. 1945'ten sonra birkaç yıl içinde dağıldı. Aşağıdaki yazımızda, İngiliz emperyalizminin altı kıt'ada hâkimiyet kurduğu altın çağın başta giden liderlerinden birinin Churchill'in hayat hikâyesini okuyacaksınız.

Yazan: MALCOLM THOMSON
Çeviren: GÜLEN ATAÇ

MALBOROUGH hanedanının ikametgâhı Bleinheim sarayı, 1874 yılı kasım ayının son günü yeni doğmuş bir bebeğin feryadıyle çınladı. Üç gün sonraki «The Times» gazetesi ise 30 kasım günü Leydi Randolph Churchill'in erken doğum yaparak oğul sahibi olduğu haberini veriyordu.

Bebek, Winston Leonard Spencer Churchill adı ile vaftiz edildi. Aileden adını aldığı ilk Winston Churchill, 10 nesil öncesine giden büyük Malborough Dükü'nün babası ve koyu bir kralcı idi. Leonard ise annesinin babası, büyük paralar yapıp kaybeden, New York Times gazetesi sahibi, mücadeleci bir Amerikalı'ydı.

Asiller arasında sevilen ve henüz 25 yaşına gelmeden parlamentoya giren babası Lord Randolph Churchill, Malborough Dükü'nün üçüncü oğlu idi. 1874 yılında parlamentoya girmiş, aynı yılın nisan ayında her iki ailenin muhalefetine rağmen Amerikalı Miss Jeannette Jerome ile evlenerek kasım ayında bir oğul sahibi olmuştu.

1870'lerin başında düklerin önemi büyüktü. Portland Dükü, ilkel bir arabayla saatte 6 km.'den süratli gittiği ve önünden kırmızı bayraklı iki kişiyi yürütmediği için para cezasına çarptırıldığı vakit vekili, mahkemede asaletmeabın bu durumdan hiç memnun kalmayacağını belirtmekte mahzur görmemişti.

O yıllarda hayat ucuzdu. Memleket görülmemiş bir refah içerisindeydi. 1874 yılında gelir vergisi sterlin başına 3 peni olarak hesap edildiği halde, Gladstone seçim konuşmalarının birinde onu dahi kaldıracağını söylemişti. Ne çare ki Gladstone'un o seçimi kaybetmesiyle vergiden kurtuluş şansı da ilelebet ortadan kalkmış oldu. Meslek ve iş adamlarının büyük bir kısmı yılda 300 sterlin bir para ile müreffeh bir hayat sürüp, kalabalık bir aile besleyebiliyordu.

Sınıf ayrılıkları açıkça belirtilmişti.

Winston Churchill (sağda) annesi ve kardeşiyle.

«Zengin adam şatosunda, fakir adam kapısında» sözü sosyal düzenin prensibini teşkil ediyordu.

Winston bir yaşındayken, dedesi İrlanda'ya tayin edildi. Özel sekreteri olarak yanına Lord Randolph'u aldı. Böylece Churchill çocukluk yıllarının 4 senesini Dublin'de geçirdi. Afacan, hareketli bir çocuktu. Ebeveynini çok severdi. Fakat babasının politika, annesinin sosyete girdabı içinde olması, ailesi ile arasındaki sıkı bir bağ kurulmasını önledi. O yıllarda aradığı şefkat, anlayış ve arkadaşlığı dadısı Mrs. Everest'te buldu.

YARAMAZ BİR ÖĞRENCİ

7 yaşına geldiği zaman evde o kadar huzursuzluk yaratıyordu ki, apar, topar bir özel okula sepetlendi. Bir papaz olan okul müdürü şiddetli dayak fasıllarının çocuk terbiyesinde faydalı olduğuna inanırdı. Nitekim Winston da bu fasıllardan hissesini aldı. Ama yine de haşarılığına devam etti. Bir seferinde hıncını, papaz efendinin şapkasını tekmelerle parçalayarak aldı. Yalnız bu arada sıhhati bozulduğu için bir yıl sonra başka bir okula verildi. İkinci okulu Brighton'da evlenmemiş hanımlar tarafından yönetilen daha yumuşak bir müesseseydi. Burada 3 yıl kaldı. Bu okuldaki öğretmeninin onun için: «Yalnız okulun değil, dünyanın en yaramaz çocuğu» dediği söylenir.

13 yaşına geldiğinde netameli sıhhati yüzünden, ailenin geleneksel okulu Eton'a değil, daha havadar mevkide olan Harrow'a girdi. Latince bilgisinin elzem olduğu bu okula Winston'un tek kelime Latince bilmeden nasıl girdiği hâlâ bir muammadır.

Okul sıralarında kuvvetli hafızasıyle tanınmıştı. Sevdiği dersler tarih ve İngilizce idi. Yeni okulunda da disiplinsiz bir çocuk olmakta devam etti. En hoşlandığı şey, arkadaşlarını habersizce suya itmekti. Ancak günün birinde son sınıf jimnastik şampiyonunu da suya itmek gafletinde bulununca hak ettiği dersi pek acı bir şekilde aldı.

Evde en sevdiği meşguliyet oyuncak askerleriyle oynamaktı. Tam teçhizat ve teşkilâtlı ordusuyle, kardeşinin yerlilerden müteşekkil askerlerini daima yerle bir ederdi.

Bu oyuncak ordunun Churchill'in hayatındaki önemi büyüktür. Uzun zamandır bu ümit kırıcı oğlanı ne yapacağını düşünen babası Lord Randolph, bir gün oğlunun ordusuyle ilgilendi. Askerleri 20 dakika kadar teftiş ettikten sonra, birlikle-

rin ehliyetli yerleştirilişi onda bir fikir doğurdu. Birden oğluna, «Asker olmak ister misin?» diye sordu. Böylece Winston'un yıllardır arzuladığı şey gerçekleşmiş oldu.

Harrow'un askerî sınıfına ayrılma imtihanında, soru, Yeni Zelanda haritasıydı. Ve bu ezbere bildiği tek haritaydı. Hayatı boyunca ona yardımcı olan şansı burada da tutmuştu.

Sandhurst askerî okulunun giriş imtihanlarını iki defa başaramadı. Ancak bir süre matematik dersi aldıktan sonra, listenin sonlarında olarak okula girebildi. Harrow'dan ayrılıp Sandhurst'e girdiği 1893 yılında Churchill'in karakteri teşekkül etmeye başladı.

CHURCHİLL ASKER

1892'de Liberal Parti, Muhafazakâr Parti'yi alt etmişti. Sosyal reform fikirlerini savunduğu için, Muhafazakâr Parti mensuplarından Lord Randolph'un da itibarı sarsılmıştı. Bu arada Winston, babasının yakın dostları olan siyasî çevrenin ileri gelenleriyle temas etmek imkânını buldu. Yemek masalarında, babası ve arkadaşlarının sohbetlerini dinlerken onda da, ilerde uğrunda mücadele edeceği gayeler, inanışlar şekilleniyordu. Winston hararetle babasının tezini savunuyordu. Ona yardım edebilmeyi çok isterdi. Ne yazık ki Lord Randolph'un haşarı oğlu ile arasının düzelmesine fırsat olmayacaktı. Kısa bir müddet sonra hastalanan Lord, partide itibarını kazanamadan öldü.

Winston'un Sandhurst'teki hayatı diğer okul devrelerine nispeten daha başarılı geçti. Gayesiz haşarılık devrini atlatmış, sevdiği bir meslek için gayretle çalışmaya başlamıştı. 1894 yılı noelinde okulu 8. olarak bitirdi. 1895 baharında da 4. Hafif Süvari Alayı'na tayin olundu.

Dünyanın o zamanlar içinde bulunduğu sulh ve sükûn düşünülürse Churchill'in mânasız bir meslek seçtiği akla gelebilir. İngiliz halkı o arada bir ruhî buhran içindeydi. Victoria çağının gayret ve başarıları devrini tamamlamış, sanayi ve ticaret hareketlerinin semeresi millete refah sağlamıştı. Herkes güven ve memnuniyet içindeydi. Millet, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun kutsal bir müessese olduğuna inanıyor, kendi rahatları için aşağı sınıfı kanunsuz idare etmekte bir mahzur görmüyordu. Gittikçe rahatlayan bu ortamda, eski vazifeşinaslık ve saygının yerini kaba bir eğlence merakı alıyordu. Siyasî hayatta da aynı gevşeme kendisini gösteriyordu. Hiç bir şey ciddiye alınmıyor,

Churchill Sandhurst'a girdiği yıl.

unutulmuş gayeler arasında herkes keyfince yaşıyordu.

Churchill, şahsı ve memleketi için çok isabetli bir kararla bu atmosfere kendisini kaptırmadı. Havaiyatta gönlü yoktu, asker olmuştu, savaşmak istiyordu.

O sırada dünya sulhunu bozan tek savaş Küba'da devam ediyordu. İspanyol hükümeti, halkın yıllardır devam eden isyanını bastırmaya karar vermişti. Churchill, 2,5 aylık izninde Küba'ya gitti. Gitmeden evvel, savaş haberlerini göndermek üzere «Daily Graphic» gazetesiyle anlaştı. Böylece ilerde ona büyük şöhret sağlayacak gazetecilik sahasına da atılmış oldu.

İLK SAVAŞLAR

Daha sonra Hindistan'a giden İngiliz alayına katıldı. Orada rahat bir hayat sürdü. Bütün vaktini polo oynayarak ve kitap okuyarak geçirdi. Bu devrede okuduğu eserlerin etkisi bütün konuşma ve yazılarında kendisini göstermiştir.

1897 yılında, Sir Bindon Blood, Malakand geçidindeki ayaklanmayı bastırma işini üzerine alınca, İngiltere'ye izinli dönmüş olan Winston, Hindistan'a koştu ve «Daily Telegraph» ve «Allahabad Pioneer» gazetelerinin harp muhabiri olarak savaşa katıldı. Bu devrenin sonunda «The Malakand Field» adlı ilk kitabını neşretti. Kitap çok tutundu, ona hem şöhret, hem de iki yıllık kazancı karşılığı bir gelir sağladı. Yalnız ordunun üst kademelerindeki subaylar, ufak rütbeli bir subayın üstlerini bu kadar rahat tenkit etmesini hazmedemediler.

Hindistan'da vaziyet durulmaya doğru giderken, Sudan'da yeni bir hareket başlamıştı. General Kitchener, Sudan'ı ele geçirmek ve Hartum'da öldürülen General Gordon'un intikamını almak üzere Araplar'a karşı sefere çıkmıştı.

Churchil bu sefere de katılmaya azimliydi. Yalnız Kitchener, gazetelere yazılar yazan ve üstlerini açıkça tenkit eden aceleci gençleri tasvip etmiyordu. Bu yüzden bütün teşebbüsler, hattâ başbakanın özel rica mektubu bile boşa çıktı. Ancak mağlubiyeti kabul etmeyen delikanlı, uğraşmaları sonunda ağır şartlarla 21. Süvari Birliği'ne katılabildi. Yolculuğun bütün masraflarını kendisi ödeyecek, öldüğü takdirde tazminat verilmeyecekti. Morning Post gazetesi, savaş muhabirinin masraflarını ödeyerek masraf meselesini halletti. Böylece, Mısır'a giden Churchill, birliğin ön safında kendisi için ayrılan yeri alamayıp, ancak sonuna yetişebildi.

Çöllerde geçen 4 haftadan sonra 20 bin kişilik İngiliz birliği, Omdurman'da, kendilerinden 3 misli fazla bir yerli ordusu ile karşılaştı. Kısa, fakat şiddetli bir savaş sonunda yerliler bozulup kaçmaya

Bundan 70 yıl önce, Churchill'in de içinde bulunduğu süvari birliğinin Omdurman'daki hücumu.

Churchill, Küba'ya gittiği yıl

başladıkları sırada da Winston'un 400 kişilik 21. Süvari Birliği düşmanın kalıntılarına saldırdı.

Daha sonra memlekete dönen Churchill «The River War» adlı kitabını yazdı.

Fakat az sonra Güney Afrika üzerinde toplanan kara bulutlarla birlikte, Morning Post gazetesinin bol paralı harp muhabiri olarak kendisini Cape Town'da buldu.

BOER SAVAŞI

Güney Afrika'nın bu bölgesine 1652'de Holandalılar yerleşmişti (Boerler). Burayı İngilizler, Napolyon savaşları sırasında himayelerine almış, 1814'te de kendilerine bağlamışlardı. Bu tarihten sonra yerleşen İngilizler'den ve İngiliz idaresinden tedirgin olan Boerler, kuzeydeki Transvaal ile Orange Free State'i işgal etmek üzere harekete geçmişlerdi. İngilizler, buraların bağımsızlığını kabul eden andlaşmaları imzaladıkları halde, Boerler'in yerli halkla geçinememesi ve Johannesburg'da bulunan altın ve elmas madenleri yüzünden müdahale zorunda kaldılar.

Aslında, Afrika birliğine doğru atılan ilk adımlar olan bu huzursuzlukları İngiliz hükümeti değerlendiremiyordu. Gelen valiler ise bu durumda çaresiz kalıyor, derde deva olamıyorlardı.

Churchill'in Afrika'da ilk arzusu cepheye gitmek oldu. Yalnız Güney Afrika'nın ortası düşman elinde olduğu için bu, tehlikeli bir tren yolculuğunu gerektiriyordu. Winston da, Captain Haldane'in daveti üzerine Ladysmith istikametinde giden silâhlı trenle yola çıktı. Yolculuğun daha 25. kilometresinde pusuya yatmış Boerler'in ateşiyle karşılaştılar. Tren, barikatlara çarptı. Bu durumda Churchill, birden harp muhabiri olarak her şeye seyirci kalmaması gerektiğini hatırlayarak harekete geçti.

Derhal enkazı kontrol etti. Kaçmak üzere olan lokomotifçiyi bularak, onu, insanın bir günde iki defa yaralanamayacağına ikna edip işinin başına oturttu. Captain Haldane, Boerler'i oyalarken, Churchill, 40'dan fazla yaralıyı doldurduğu trenin iki vagonunu harekete geçirmeyi başardı. Bu arada treni terkeden Churchill, Haldane ve adamlarını aramaya koyuldu. Az sonra kendisi de Boerler'le karşılaştı. Sonradan Güney Afrika Birliği Başkanı ve İngiliz dostu olan Louis Botha tarafından esir edildi. Götürüldüğü Pretoria'da kendisinin esir edilemeyeceği, savaşa katılmayan bir harp muhabiri olduğu iddialarına, «Sen olmasaydın bütün tren elimizdeydi» cevabını aldı.

Artık esareti kesinleşmişti. Aklı fikri, firar planları hazırlamaktaydı. Nitekim,

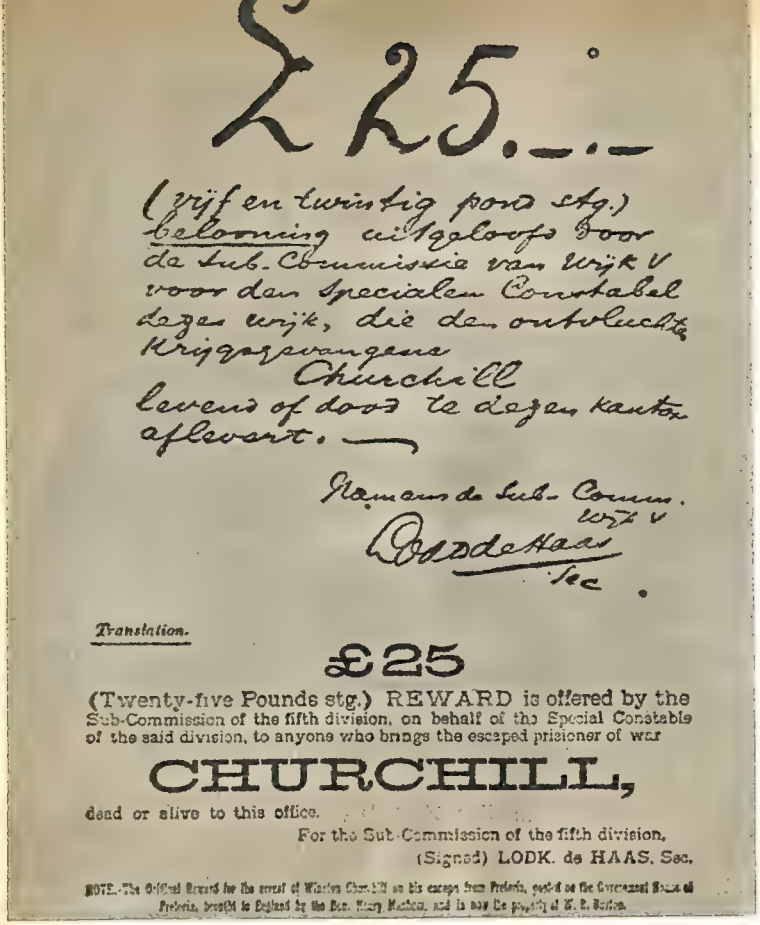

£25.—.—

(vijf en twintig pond stg.)
belooning uitgeloofd door
de Sub-Commissie van Wijk V
voor den Specialen Constabel
dezer wijk, die den ontvluchten
Krijgsgevangene
Churchill
levend of dood te dezen kantore
aflevert.

Namens de Sub-Comm.
Wijk V
Lodde Haas
Sec.

Translation.

£25

(Twenty-five Pounds stg.) REWARD is offered by the Sub-Commission of the fifth division, on behalf of the Special Constable of the said division, to anyone who brings the escaped prisioner of war

CHURCHILL,

dead or alive to this office.

For the Sub-Commission of the fifth division,
(Signed) LODK. de HAAS, Sec.

NOTE.—The Official Record for the arrest of Winston Churchill on his escape from Pretoria, quoted on the Government House at Pretoria, brought to England by the Hon. Harry Mackie, and is now the property of W. P. Burton.

Bu ilgi çekici vesika bir arama ilânıdır. Churchill'i ölü veya diri olarak getirene 25 sterlin mükâfat verileceğini bildiriyor.

bir gün, kendisine verilmiş olan sivil elbiseleri ve papaz şapkasını giyerek duvardan atlamayı başardı. Hesapca arkadaşları da ona iltihak edeceklerdi, ancak onların teşebbüslerine fırsat olamadı. Neticede tek başına kalan Churchill, papaz şapkası başında, Pretoria sokaklarında yolunu aramaya koyuldu. Yiyecek 4 parça çikolatası ile kâh yük trenlerinin kömür çuvalları arasında, kâh ağaçların arasında gizlenerek yoluna devam etti.

Bu arada Churchill'in firarı meydana çıkmış, büyük hadiseler yaratmıştı. Onu ölü veya diri getirene 25 sterlin vaad ediliyordu. Yarattığı kargaşalıktan habersiz Winston, aç, susuz yoluna çıkacak trenleri beklerken çok yorulmuştu. Nihayet küçük bir madenci köyüne varınca, gelişi güzel bir kapı çaldı. Allah'tan şansı burada da yaver gitmiş, 25 mil mesafedeki tek İngiliz evini bulmuştu. Ev sahibi Mr. Howard ile arkadaşı onu madenlerden birinin içine sakladılar.

İngiltere'de, can sıkıcı savaş haberleri arasında Churchill'in maceraları halkın gözünde pek büyütülmüştü. Churchill, bir süre sonra memleketine millî bir kahraman olarak döndü. Durban'a gelince bayraklar, bandolar arasında vali ve kumandanlar tarafından karşılandı.

Yetkisiz idareden, savaşın, yenilgilerle devam ettiği bir sırada Churchill, tekrar Afrika'ya döndü. Burada gene büyük gayretler sarfetti. Ateş hatlarında gazetesine heyecanlı haberler yetiştirmek uğruna büyük tehlikeler atlattı.

Pretoria'nın alınmasıyle Güney Afrika savaşının ilk ve en renkli devresi de bitmiş oldu. Churchill İngiltere'ye döndü.

Son galibiyet haberleriyle sevinçten çılgına dönmüş millet,Churchill'i büyük kahraman gibi bağrına bastı.

Kısa bir süre sonra başından asker kasketini atıp, melon şapkayı geçiren Churchill, siyaset hayatına atılıyordu.

Gelecek sayımızda:
SİYASET HAYATI

TARİHE AKAN BİR AY

Nisan 1968

1 NİSAN

Başkan Johnson, gelecek cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını koymayacağını açıkladı.

● Birleşik Amerika, Vietnam bombardımanlarını sınırlı bir şekilde durdurdu ve barış teşebbüsünde bulundu.

5 NİSAN

Birleşik Amerikalı zenci lideri Dr. Martin Luther King bir suikast sonunda öldü. Nobel barış mükâfatını kazanmış olan liderin öldürülmesi Amerika'da karışıklıklara yol açtı.

● Millet Partisi'nden istifa eden 8 milletvekili Adalet Partisi'ne girdi.

7 NİSAN

Devlet bakanı Seyfi Öztürk, Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın davetlisi olarak Tunus'a gitti.

9 NİSAN

Polonya Cumhurbaşkanı Edward Ochab, memlekette çıkan komünizm aleyhtarı kargaşalıklar sonunda istifa etti.

10 NİSAN

Fas kralı, beraberindeki heyetle Ankara'ya geldi.

● A.B.D. kongresi, Medenî Haklar Kanunu'nu tasdik etti. Yeni kanun, ırk ayrımını yasaklamaktadır.

12 NİSAN

Dr. King'in öldürülmesi ile Birleşik Amerika'da başlayan kargaşalıklar son buldu. Çıkan kargaşalıklarda ölenlerin sayısının 50 civarında olduğu bildiriliyor.

● Batı Almanya'da solcu öğrenci liderine suikast teşebbüsünde bulunulması üzerine, solcu öğrenci azınlığı yer yer kargaşalıklara sebep oldu.

13 NİSAN

Kıbrıs Türk cemaati başkanı Rauf Denktaş, dört buçuk yıla yakın bir süre ayrı kaldığı Kıbrıs'a gitti.

17 NİSAN

Geçen ay Türkiye'de yapılan ilk organ nakli ameliyatında, İstanbul Belediye hastanesinde Dr. Atıf Taykurt tarafından Yusuf Özer'e takılan böbrek, vücudun yeni organı reddetmesi üzerine çıkarıldı.

● Eski dışişleri bakanlarından bağımsız Ordu milletvekili Feridun Cemal Erkin, Adalet Partisine girdi.

18 NİSAN

Doğu Anadolu'daki şiddetli yağmurlar, mal kaybına sebep oldu.

21 NİSAN

Yapılan ön seçimler sonunda 2 haziranda yapılacak seçimlere katılacak parti adayları belli oldu.

22 NİSAN

Almanya ile 175 milyon marklık bir kredi anlaşması imzalandı.

23 NİSAN

Millî Egemenlik ve Çocuk Bayramı bütün yurtta kutlandı.

24 NİSAN

İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Saffet Müftüoğlu bir öğrencisi tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Katil ilk ifadesinde «düzende bozukluk olduğunu» ifade etmiştir.

25 NİSAN

Millî Türk Talebe Birliği, Prof. Dr. Müftüoğlu'nun öldürülmesiyle ilgili olarak bir bildiri yayınladı. Bildiride cinayete, Teknik Üniversite'de uzun süreden beri devam edegelen sol tahriklerin sebep olduğu belirtiliyor.

26 NİSAN

Turist olarak Ankara'ya gelen bir Rus atom mühendisi Türkiye'ye iltica etti. Mühendis, yazılı ifadesinde hür memlekette yaşamak isteğinde olduğunu Rusya'daki rejimi beğenmediğini belirtti.

27 NİSAN

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Bağdad'a hareket etti.

28 NİSAN

Bütün yurtta belediye başkan adaylığı için ön seçim yapıldı.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

1900 yılında çekilen bu resim, Gümüşhane civarında bir panayırı tesbit ediyor.

Bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Yanya, yüzyılımızın başında bir vilâyetimiz (eyalet merkezi) idi. Resim, 1900 yılında Yanya'da tesis edilen İnas Rüştiyesi (kız orta okulu) nin açılışını tesbit ediyor.

Ankara, bundan 75 yıl önce (1893) böyle küçük bir şehirdi.

Bundan 60 yıl önceki Kırklareli'nden bir görünüş.

Sıvas'ta 1906 yılında açılan Hamidiye sanayi mektebinin terzi sınıfı.

Ma'mûret'u-l - Azîz (Elazığ) şehrindeki kışlanın 1893'teki durumu.

Urfa'da 1906'da yılında yaptırılan Hamidiye hastanesi.

Müşteri — Bu çağanozlar ne kadar ufak?
Balıkçı — Daha ne istersin madam? Meşrutiyetten beri zavallılar Boğaz'da yiyecek bir şey bulamıyorlar ki.

Karikatür

60 yıl öncesinin esprileri

— Ne düşünüyorsun Ahmed Ağa?
— Oğlumu. Edirne'deki askerler arasında 4000 ölü varmış. Benim oğlan da orada.
—Canım manevra yapıyorlar. Yani şakadan muharebe.
— Şimdiki meşrutiyetin şakası makası yok. Sen ne diyorsun!

— Şu sobayı bir daha tamir ettirmek lâzım.
— Sen rahatına bak. Biraz daha geçsin, o zaman antika diye satarız.

Yeni sadrâzam Hilmi Paşa — O kadar dolaştırmışlar ki, bakalım tel kırmadan nasıl açacağım.

Girit meselesi:
Türk askeri — Girit'i almak için önce bayrağınızı bizimki gibi kırmızıya boyamanız lâzım.

— Şu tabancayı al da sakla.
— Nasıl olur mösyö, hırsızlardan korkmuyor musunuz?
— İşte ben de onun için veriyorum. Hiç olmazsa tabancamı da çalmasınlar.

Sultan Hamid'in yaptırdığı köprü projesi.

İstanbul'da İlk Köprüler

Yazan: **Kürşad Ekrem Uykucu**

İSTANBUL'UN yeni bir köprüye kavuşma haberi alındığı şu günlerde okuyucularımızı en çok ilgilendiren konulardan biri de hiç şüphesiz güzel İstanbul'un Osmanlılar zamanında kaç köprüye sahip olduğu konusudur.

Kaynakların verdiği bilgilere göre İstanbul'a ilk köprü kurduran Fâtih Sultan Mehmed'dir. Fâtih'in bir gün içinde Haliç'te kurdurduğu bu köprüden beş kişi yan yana geçebiliyordu.

Haliç'te yaptırılan bu köprü üzerinden tam üç buçuk asır geçti. Türkler, fetihlerle uğraşıyor, Tuna üzerine güzel ve sağlam köprüler kurduruyorlardı. İstanbul ise bu tek köprü ile yetindi. Ta, 1836 yılına kadar.

1836'da devrin padişahı II. Sultan Mahmud, halkın ve tersanenin yararına Unkapanı ile Azapkapısı arasına bir köprü inşasına Kapdân-ı Derya Vekili Fevzi Ahmed Paşa'yı memur etti.

Kadir gecesi'nin ertesi günü açılış töreni yapılan köprü, birbirine bağlı sallar üzerine kurulmuştu. Uzunluğu 600 arşını aşkın, genişliği iki araba yüklü beygirle piyadelerin birbirine dokunmadan geçebileceği kadar rahattı.

Köprünün açılışı münasebetiyle II. Sultan Mahmud, «Zinhar kimseden akça alınmayacak ve herkes meccanen gelip geçecek» şeklinde bir irade çıkarmış, hattâ bu yüzden köprünün adına Hayratiye denmişti. Padişahın bu iradesini dinlemeyenler, «Mururiye» (Köprü geçme parası) adı ile para almaya devam etmişlerdir.

İstanbul'un 3. köprüsü 1844 yılında Sultan Abdülmecid tarafından düşünülmüş ve kurdurulmuştur.

Sultan Abdülmecid, 1845 yılında kurdurduğu köprüden önce kendisi geçmiştir. Genç padişahı diğer devlet ileri gelenleri izlemişlerdir. Açılış münasebetiyle köprüden halkın 3 gün parasız geçmesi emredilmiş, bu durum halk arasında çeşitli fıkraların söylenmesine sebep olmuştu.

1863 yılında bu köprü, Unkapanı ile Azapkapısı arasına getirilmiş, buraya George Vals tarafından demir dubalar üzerine yeni bir köprü yapılmıştır. Köprü yine paralı idi, para alma işleri de köprücülerin keyfine göre düzenlenmişti.

Abdülaziz, «Tercüman-ı Ahvâl» başta olmak üzere, diğer gazeteler vasıtasıyle yayınladığı tarife ile bunu ortadan kaldırmaya çalıştı. Tarifeye göre; yayalardan 5 para, yüklü, yüksüz beygir, merkep ile manda ve sığırlardan 30 para, koyun ve keçinin her birinden 5 para, kişi taşıyan atlı arabalardan 5 kuruş, bir atlıdan 4 kuruş, sırık hammalından (yükçü) 2, sedyeciden 2,5 kuruş, manda arabasından 10 kuruş alınıyordu. Bu tarifeye girmeyenler arasında ise asker okul öğrencileri, tabur ve bölük ile geçen askerler, zaptiye neferleri, tulumba takımı bulunmaktaydı.

İstanbul'da son yapılan köprü ise, şimdi üzerinden günde yüzlerce kişi ve vasıtanın geçtiği Galata köprüsüdür. Köprü, «Masiner Fabriken Ausburg» adında bir Alman firması tarafından 1912 yılında yaptırılmaya başlanmıştır.

237.000 altına çıkan köprü, 465 metre uzunluğundadır.

Güzel İstanbul bugün yeni yapılacak bir köprünün özlemini duymaktadır. Köprü geçmiş zamanlarda olduğu gibi küçük bir bölgeyi kapsamı içerisine almayacak, büyük hinterlanda sahip Anadolu ve Rumeli yakasını birbirine bağlayacaktır.

XX. yüzyılın başlarında Karaköy köprüsü.

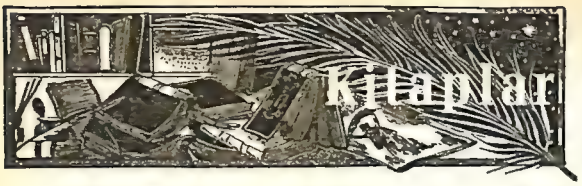

Arasında

İslâm Ansiklopedisi

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, 113. cüz, İstanbul, 1968, Millî Eğitim Basımevi, 80 sayfa, 10 TL.

İslâm Ansiklopedisi'nin «Sünbül-zâde Vehbî-Şaman» maddelerini içine alan 113. cüzü çıktı. Bu güzel esere biraz faydalı olabilmek için, bu cüzdeki pek çok transkripsiyon ve mürettip yanlışı dışında kalan başlıca hataları belirtiyoruz:

S. 246 a'da şöyle bir ifade var: «Şehzâdenin kızkardeşleri ve onların yakınlarından ibâret olan kadın sultanlar». «Kadın sultan» ilimde kullanılmayan bir tâbirdir. «Sultan» denince zaten Osmanoğulları'nın imparatorluk prensesleri anlaşılır. Bunlara saygı mübalâğası olarak «sultan - efendi» denebilir (bey, bey-efendi; hanım, hanım-efendi gibi). Bir de «yakınlar», yani akrabalık bağıyla hanedana bağlı olanlar sultan değildir. Sultan olmak için, baba tarafından Osmanoğlu olmak, yani babası ya padişah, ya şehzâde bulunmak şarttır.

S. 255 b ve 256 a'da iki yerde meşhur **Description de l'Egypte**'in «Napoléon'un eseri» olduğu söyleniyor. Bu eserle Napoléon'un yazı ilgisi yoktur. Napoléon'un Mısır seferine katılan bir Fransız bilginler heyeti tarafından telif edilmiştir. — Süveyş'in «bugünkü nüfusu 203 000» gösteriliyor (s. 255 b). Bu nüfusu, bugüne değil, 1960 sayımına aittir. — Meşhur Arap coğrafyacısının adı «ha» ile değil (s. 257 a), fakat «he» ile «Hamdânî» dir. — S. 261 a'daki tarih (1367) değil (1467/8) olacaktır. — S. 273 b'deki «Ermeni şahları» ibaresi «Ermen-Şâhlar» olacaktır. Bu hükümdarlar Ermeni değil, fakat o zaman «Ermenîye» denen bölgede hüküm süren bir Türk hanedanına mensuptur. — «Mâlik» değil «Malik» (273 b), «Oudk» değil «Oudh» (274 a) olacaktır. **Şâh Cihân** ve **Şâhruh** maddeleri çok kısa ve yetersiz olduğu için aynen tercüme değil, yeniden telif yoluna gidilmeliydi; buna benzer bütün maddelerde **Ansiklopedi**'nin geleneği bu olmuştur.

Şâh İsmail'in doğumu «1486/7» gösterilmiştir (275 a). Günü malûmdur; «17 temmuz 1487» olacaktır. Bu zâtın 4 oğlu sayılmış (278 a), 5. oğlu olan Sohrâb Mîrzâ'nın eklenmesi lâzım. «Şarlkent» (273 a) imlâsı «Charles - Quint» yahut okunduğu gibi «Şarlken» şeklinde yazılmalıdır.

Şâh İsmail'in Türk olmadığı hakkındaki iddia da (278 a) kabule şâyan değildir. Ana dilinin Türkçe olduğu ve bir Şîî Türk devleti kurduğu şüphesizdir. Solak-zâde tarihi, bir cilttir; 4 cilt olarak gösterilmiştir (279 a). Aynı maddede **Kaamûsu'l-A'lâm** gibi son derece zayıf eserlerin gösterilmemesi (279 a) tercih edilirdi. Bâbur Şâh'ın meşhur eserinin adı **«Vekâyi-nâme»** (279 a) değildir. **Bâbur-Nâme**'dir. Hiç olmazsa Bayur'un kabul ettiği şekilde **Vekaayî'** yazılabilir. Gösterilen neşirde de başlık böyledir.

Aynı müellif bir yerde «Lâhavrî», diğer yerde «Lâhorî» şeklinde geçiyor (275 a, 9 b). «Sakîna» değil (279 b) «Safîna» dır. Yavuz, «şâh» unvanını «Çaldıran seferinden sonra kullanmış» (281 a) değildir. Asıl adı zâten «Selim-Şâh» dır. Kısaca «Selim» denmiştir. Kardeşlerinden biri de «Şehenşâh» adını taşıyordu. «Akçe» imlâsı (281 a) «akça» olmak icab eder. Bu kelimenin son hecesinin Farsça'daki tasgıyr lâyihası olduğu hakkındaki iddia doğru değildir.

«1592» tarihi «1393» olacaktır (286 a).

Halîl - Sultân, Şâhruh'un «kardeşi» (286 b) değil, ağabeyi Mîrânşâh'ın oğlu yani yeğenidir. Ölüm tarihleri tesbit edilemeyen Ebû-Bekr ve Ömer Mîrzâlar'ın ölüm tarihleri 1408 ve 1407'dir (286 b). Çin imparatorunun Şâhruh'a verdiği ödediği (288 a) tarihî bir gerçek sanılmıştır; bir kısım Timurlu tarihçilerinin iddiasından ibaret basit bir tefâhurdur. Avrupa dillerindeki kelimelerde majüskül «i» lere nokta konulmaması lâzımdır (284 a, 288 b vs.)

Klasik Türk şiiri «XVIII. asırda sanatının zirvesine ulaşmış» (293 b) değildir. Bu asır, klasik Türk şiirinin inhitat asrıdır.

İslâm Ansiklopedisi 3 ilâ 4 ayda bir fasikül yayınlamaktadır. Bundan sonra çıkacak her fasikülü, bu sütunlarda tanıtacağız.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, **Türk Dili İçin,** cilt: VI, Ankara, 1968, Ayyıldız Matbaası, 224 sayfa, 5 TL.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk basınında çıkan Türk dili ile ilgili makaleleri, bir müddetten beri kitap halinde toplayıp, iyi bir baskı ve çok düşük bir fiyatla yayınlamaktadır. Bu faydalı ve uyarıcı külliyatın VI. cildi de çıktı. Bu ciltte Mehmed Kaplan'ın 1, merhum İsmail Hâmi Dânişmend'in 1, Faruk Timurtaş'ın 7, Falih Rıfkı Atay'ın 3, Munis Faik Ozansoy'un 1, Nihad Sami Banarlı'nın 9, Ahmed Kabaklı'nın 6, Tekin Erer'in 4, Ayhan Songar'ın 3, Halit Fahri Ozansoy'un 3, Cenab Ozankan'ın 1, Burhan Felek'in 2, Kadircan Kaflı'nın 1, Adnan Ötüken'in 11, Altay Pamir'in 2, Turhan Tufan Yüce'nin 1, Osman Sertkaya'nın 3, Necmeddin Hacıeminoğlu'nun 6, Mehmet Nâzım'ın 1, Fatin Fuad'ın 1, Aziz Alpaut'un 1, Mehmed Tuncer'in 1 makalesi yer alıyor.

Elli Türk Motifi

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER, **50 Türk Motifi,** Doğan Kardeş Yayını, İstanbul, 1968, 44 sayfa, 20 TL.

Çeşitli Türk sanat eserlerinden alınmış 50 motif, bazıları tabiî renklerinde olmak üzere, yayınlanmış. Çoğunu müellif bizzat çizmiş. Lüks baskı ile sunulmuş, Türk sanat tarihine malzeme sağlayan bir eser.

Prof. Ünver'in ilgi çekici bir yazısı da, **Daffodil and Tulip Year Book 1968**'de çıktı (s. 67-75). Ayrı basımı da olan bu makalenin başlığı şöyle: **The Narcissus in the History of Flowers in Turkey.** Türk süsleme sanatında nergisi inceliyor. **Y. Ö.**

XVII. yüzyıla ait bir Türk çini motifi.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Hasan Orhan (Fethiye - Muğla)

Bir yazınızda Nâdir Şah Avşar için «tarihin son cihangiri» diyorsunuz, doğru mu? Napoléon, Hitler de cihangir sayılmaz mı? — İranlılar hangi ırk grubundandır?

Yazımızda Nâdir Şah Avşar için «*Türk* tarihinin son cihangiri» demiştik. — İranlılar, Hind - Avrupa kavimlerinden bir ırktır. «Âriler» de denen Hind - Avrupa grupuna hemen bütün Avrupa milletleri ile bir kısım Asya kavimleri (Afganlar, Kürtler, Ermeniler, Kuzey Hindistan ırkları) girmektedir. — Mustafa Reşid Paşa ve Sokollu hakkında yazı koymamız mümkündür. Fakat biyografi koymaktansa, mühim şahsiyetleri, belli tarih olayları içinde vermeyi tercih ediyoruz. Biyografileri, ansiklopedilerde bulabilirsiniz.

Pertev Öz (Cebeci - Ankara)

Anadolu Fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Selçuklu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman - Şâh, Alp - Arslan'ın nesi olur? — Süryânîler kimdir?

Süleyman - Şah'la Alp - Arslan kuzendirler. Babaları, amca oğludur. Şöyle: Alp - Arslan'ın babası Çağrı Bey, Çağrı Bey'in babası Mikâil Bey' dir. Diğer taraftan Süleyman - Sâh'ın babası Kutalmış Bey, Kutalmış Bey'in babası da İsrâil Arslan Yabgu'dur. İşte Alp - Arslan'la Süleyman-Şâh'ın büyükbabaları olan Mikâil ve İsrâil Beyler kardeş ve her ikisi de hanedana adını veren Selçuk Bey'in oğullarıdır. — «Süryânî», «Suriyeli» demektir. VII. asrın başlarında Suriye, Müslüman Araplar tarafından fetih ve iskân olunmadan önce, bu ülkede Süryânîler otururdu. Arap istilâsı üzerine -esasen Araplar'ın da mensup olduğu Sâmî gruptan bir kavim olan- Süryânîler, onlarla karıştılar, Hıristiyan dinini bırakıp Müslüman oldular ve dillerini unutup Arapça konuşmaya başladılar. Süryânî dili, küçük bir azınlık ve bilhassa rahipler zümresi tarafından konuşulmakta devam etti. Zengin bir Ortaçağ Süryânî edebiyatı vardır. Şimdi «Süryânî» diye adlandırılan birkaç bin kişi, hâlâ Hıristiyan'lığın eski bir mezhebindendirler. Bir kısmı Arapça konuşur. Türkçe ve Kürtçe konuşanlar da vardır. Türkiye, Irak ve Suriye'de yaşarlar. «Süryânî»'nin Fransızca'sı -kavim ve dil adı olarak- «syriaque»'dır.

Murat Uluğtekin (Ankara)

Tarihte «Tuluy» diye bir şahsiyet var mı?

Tuluy, Cengiz Han'ın 4 oğlunun küçüğüdür. Cengizoğulları'nın Çin dalının kurucusu Kubilay Han'la, İran dalının kurucusu Hulâgû Han, Tuluy'un oğullarıdır.

Faruk Işın (Adana)

Nesli tükenmiş hayvanlar hakkında bir yazı koyar mısınız?

Nesli tükenmiş hayvanlar mevzuunun tarih bahislerinden olmadığını takdir edersiniz.

A. Onan (Ankara)

Yayınlamakta olduğunuz «Vilâyetlerimizin Tarihi»nin 193 - 224. sayfalarını yayınlamadan 225. sayfaya geçmişsiniz. Aradaki 32 sayfalık boşluk ne olacak?

«Vilâyetlerimizin Tarihi»nin 193 - 224. sayfaları Ocak 1968 tarihli sayımızda yayınlanmış bulunmaktadır. Elinizdeki sayıları sıraya koymak için mecmuanın giriş sayfalarındaki sıra numaralarından faydalanmanızı tavsiye ederiz.

Necdet Ergin (Edremit - Balıkesir)

Fâtih Sultan Mehmed'le Ortodoks Cihan Patriği Gennadios arasında geçen meşhur ilmî görüşmede neler konuşulduğu biliniyor mu?

Biliniyor. Bu bahsi Gennadios, Grekçe bir risale şeklinde kaleme almıştır. Bunun Türkçe tercümesini Aurel Decei, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*'nda yayınlamıştı. — Câhız'ın tercümesini Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü veya Millî Eğitim kitabevlerinde bulabilirsiniz. Togan'ın eserini Edebiyat Fakültesi yayınladı. İstanbul Üniversitesi kütüphanesinden veya Sahaflar Çarşısı'ndaki bir kitapçıdan isteyebilirsiniz. Ünver'in eserini Türk Tıp Tarihi Enstitüsü (İstanbul Üniversitesi)'nden edinmek lâzım. — Eski Osmanlı klasiklerinin, meselâ zikrettiğiniz İbni Arab-Şâh'ın (ki aslı Arapça'dır) eserlerinin meemuamızda tefrikası kolay değildir. Aylar ve aylarca sürer. Fakat sık sık eski klasik metinlerden seçmeler veriyoruz.

Çetin Türk (Kırıkkale - Ankara)

Mihrâce nedir?

Mihrâce (maharaca), Hind hükümdarlarının büyükçelerine verilen unvandır: Daha küçüklerine raca (prens) denir. Hindû (Brahman) dinindendirler. Müslüman mihrâce olmaz. Hindistan'ın Müslüman hükümdarlarına umumiyetle «nevvâb» denir ve bazıları «nizâm, han, beylerbeyi» gibi unvanlar taşırlar. Bugün ancak unvan olarak mihrâcelikler devam etmektedir. Tamamen bağımsız bir Hindû devleti olan Nepal'in kralı da «mihrâce» diye anılmaktadır.

Mehmed Ay (Fener - İstanbul)

Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayınlanan* Vilâyetlerimizin Tarihi *ayrıca kitap haline gelecek mi?*

Evet. Onun için sayfa numaralarını devam ettiriyoruz. Sonuna, vilâyetlerin alfabetik bir indeksini ve her vilâyetin hangi sayfada başladığını gösteren bir cetvel koyacağız.

Veli Mercan (Karahallı - Uşak)

II. Sultan Kılıç-Arslan'ın 1176'da Bizans imparatorunu yendiği meydan muharebesinin geçtiği yer neresidir? Subutay kimdir?

II. Kılıç-Arslan, Miryokefalon'da Bizanslılar'ı yendi. Bu mevki, sizin oturduğunuz Karahallı'nın biraz doğusunda kalır. — Subutay, Cebe ile beraber Cengiz Han'ın en ünlü iki kumandanından biridir. Ortaçağ tarihinin büyük fâtih ve askerlerindendir.

Cevdet Tayyar Türkmen (Lefkoşe - Kıbrıs)

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi'nin kabri Magosa'dadır. Ne münasebetle Kıbrıs'ta ölmüştür? — Ünlü İngiltere Kralı Richard'ın unvanı «Arslan Yüreği = Coeur de Lion» iken niçin biz «Arslan Yürekli» diyoruz?

Paris sefiri Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi, bir aralık gözden düşüp Kıbrıs'a sürülmüş ve orada ölmüştür. — «Arslan Yürekli Richard» şekli, eskiden beri Türkçe'de yerleşmiş ve Türkçe'ye de uygun düşmüştür. Bu gibi unvanlar aynen tercüme edilmez; ne şekilde girdiyse, dilde o şekilde kalır.

Fethi Ahmed Örey (Yavuzeli - Gaziantep)

«Rumkale» hakkında bilgi verir misiniz?»

Gaziantep yakınlarında, Fırat üzerindeki «Rumkale» denen heybetli kalenin M.Ö. IX. asırda Âsurlular devrinden beri mevcud olduğu sanılmaktadır. Sonra gelen kavimler, bu arada Haçlılar ve Ermeniler, Selçuklular ve diğer Türk devletleri, kaleyi yenilemişlerdir. Geniş tafsilât için *İslâm Ansiklopedisi*'nin *Rumkale* maddesini okuyunuz.

Ahmed Yanbeğ (Samsun)

Makedonyalı İskender'le İskender Zülkarneyn aynı şahıs mı? Oğuz Han ile Mete aynı şahıs mı? Alp Er Tunga kimdir? Hititler, Etiler, İskitler ve Sumerliler Türk müdür?

Makedonyalı Büyük İskender'le Zülkarneyn ayrı şahıslardır. Zülkarneyn (İki Boynuzlu) diye bir İskender yoktur. Yani tarihî bir şahsiyet değildir. İslâm mitolojisinde geçer. Büyük İskender'in efsaneye aksetmiş şekli olduğu düşünülebilir. — Oğuz Han, Mete'nin Türk destanlarına aksetmiş şeklidir. — Alp Er Tunga, İran destanlarında (Şeh-Nâme'de) «Afrâsyâb» diye geçen bir Türk hükümdarıdır. İranlılar'la uzun mücadelelerden sonra onlar tarafından M.Ö. 624'te öldürülmüştür. — Hititler'le Etiler aynı şeydir. «Eti» adı uydurmadır. Bir zamanlar Türkiye'de «Hitit» mânasında kullanılmıştır. Yanlıştır, şimdi kullanılmıyor. Ârî (Hind-Avrupa) kavimlerinden olan Hititler'in Türkler'le ilgisi yoktur. Sümerliler de öyle. Sümerliler devrinde daha Türklük teşekkül etmemişti. Bir zamanlar bütün bu kavimlerin Türk aslından olduğunu söylemek modaydı. İskitler'e gelince, bir İran kavmi olmakla beraber, göçebe İskit federasyonunda Türk asıllı büyük gruplar da vardı. — Diğer sorularınıza cevap veremediğimiz için özür dileriz. Sayfalarımız bu kadarına müsait. Zaten bütün sorularınızın cevabını Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nde bulabilirdiniz.

Tarih Bilmecesi

1. «Bağdad Fâtihi» diye anılan padişah kimdir?

a. Kanunî
b. IV. Murad
c. Yavuz

2. İnebahtı (Lepanto) bozgununda Türk donanmasına hangi amiral kumanda ediyordu?

a. Müezzin-zâde Ali Paşa
b. Mezomorta Hüseyin Paşa
c. Sâlih Paşa

3. Fransa tarihinde, «Güneş Kral» diye anılan hükümdar kimdir?

a. XIV. Louis
b. XV. Louis
c. XVIII. Louis

4. Osmanlılar'ın «Ceneviz» dedikleri şehre bugün ne diyoruz?

a. Venedik
b. Cenevre (Genèvre)
c. Cenova (Genova)

5. Türk musikisinin büyük şarkı bestekârı kimdir?

a. Hacı Ârif Bey
b. Itrî
c. Tanbûrî Cemil Bey

6. Mevlid şairi Süleyman Çelebî nerede gömülüdür?

a. Konya
b. Edirne
c. Bursa

7. Abbâsî Halifeliği'nin başkenti neresi idi?

a. Bağdad
b. Şam
c. Kûfe

8. Sultan Baybars hangi Türk hanedanına mensuptu?

a. Safevîler
b. Timurlular
c. Memlûkler

9. Hindistan'da Timuroğulları'nın hâkimiyeti ne zaman sona erdi?

a. 1857
b. 1526
c. 1774

Doğru cevaplar:

1: b, 2: a, 3: a, 4: c, 5: a, 6: c, 7: a, 8: c, 9: a

Bunları Tanıyor Musunuz?

1)
a) Hüseyin Rahmi
b) Halid Ziya
c) Hüseyin Cahid

Doğru cevaplar:
1 - b; 2 - a; 3 - c

2)
a) Yedikule
b) Rumelihisarı
c) Anadoluhisarı

3)
a) II. Sultan Mahmud
b) III. Sultan Selim
c) Sultan Mecid

Yuvanıza bu zengin kitaplığı
kazandırmayı ihmal etmeyin!

ALTIN KALEM

KLASİK ROMANLAR

ALTIN KALEM Klasik Romanlar serisi dünya ebediyatının gerçekten **altın kalemle yazılmış birer kitabe** diyebileceğimiz en üstün eserlerini bir araya toplamak üzere hazırlanmıştır. Bu seride büyük yazarların nesillerden beri daima okunan, dünya edebiyatının temel taşları olan en değerli romanlarını en seçkin mütercimlerimizin eserlerin asıllarından, kısaltmadan yaptıkları çevirilerden, günümüzün Türkçesiyle, zevkle okuyacaksınız. Bu klasik romanlar, böylece, kütüphanenizin en değerli bir ziyneti, sizden sonra da çocuklarınıza bırakabileceğiniz en zengin bir hazine olacaktır. Ayrıca, kitapların başında bulacağınız önsözler eserlerin yazarları üzerine fikir edinmek, incelemeler yapmak isteyenler için bir bilgi kaynağı, her zaman el altında bulunan bir doküman teşkil edecektir.

Bu seriden şimdiye kadar çıkan romanlar :

- Fransız edebiyatı :

1 — Balzac : **EUGENIE GRANDET** 10 L.
2 — E. Zola : **THERESE RAQUIN** 12,5 L.
3 — Alphonse Daudet : **SAPHO** 12,5 L.

- İngiliz edebiyatı :

1 — E. Bronte : **UĞULTULU TEPELER** 12,5 L.
2 — Ch. Bronte : **JANE EYRE** 15 L.

Hayat

NEŞRİYAT ANONİM ŞİRKETİ

GENEL DAĞITIM : BATEŞ

H.T.M. - 19

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul

Benim naciz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır ancak; Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.

M. Atatürk